

**Biljana Branković
Tanja Ignjatović
Slađana Jovanović
Marija Lukić
Vanja Macanović
Zorica Mršević**

Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012

Mreža žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi
Beograd, mart 2013. godine

**Biljana Branković
Tanja Ignjatović
Slađana Jovanović
Marija Lukić
Vanja Macanović
Zorica Mršević**

Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012

Mreža žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi

Beograd, mart 2013. godine

Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012

Biljana Branković

Tanja Ignjatović

Slađana Jovanović

Marija Lukić

Vanja Macanović

Zorica Mršević

Izdavač:

Autonomni ženski centar, Beograd

Za izdavača:

Slobodanka Macanović

Dizajn, priprema za štampu:

Mišo Gligorić

Fotografija na koricama:

"A Cerro Tololo Sky", autor Roger Smith, Cerro Tololo Inter-American Observatory (CTIO), 2001. god.

Štampa:

DMD

Lektura i korektura:

Aleksandar Gordić

Tiraž: 250

Beograd, 2013.

ISBN 978-86-87505-11-7

► SADRŽAJ ◀

.....

- Uvod u izveštaj Opservatorije za 2012. godinu ▶ 5
Zorica Mršević
- Izazovi Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici: odgovornost za nečinjenje? ▶ 9
Biljana Branković
- Analiza podataka i protokola o postupanju policije i centra za socijalni rad u slučajevima nasilja u porodici ▶ 29
Tanja Ignjatović
- Ubistva žena od strane partnera: istraživanje pravosudne prakse ▶ 46
Sladana Jovanović
- Istraživanje o ubistvima žena u porodici tokom 2011. godine – postupanje policije i centara za socijalni rad ▶ 58
Marija Lukić
- Pravo na ostvarivanje jednake porodičnopravne zaštite svih žrtava nasilja u porodici u Srbiji – analiza postupaka za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici ▶ 72
Vanja Macanović
- Analiza izveštavanja medija o nasilju nad ženama u 2012. godini ▶ 80
Zorica Mršević

Članice Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama se zahvaljuju na podršci Mreži Žene protiv nasilja i Mreži za Evropski ženski lobi, a posebno Aleksandri Nestorov, Vedrani Lacmanović i Milici Miražić, kao i Autonomnom ženskom centru na čiju inicijativu je Opservatorija za praćenje nasilja prema ženama i oformljena.

Uvod u izveštaj opservatorije za 2012. godinu

► UVOD U IZVEŠTAJ OPSERVATORIJE ZA 2012. GODINU ◀

.....

Ovo je prvi Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama, nezavisnog ekspertskog posmatračkog i analitičkog tela koje je formirano krajem 2011. godine sa ciljem da prati, analizira i izveštava o stanju u oblasti nasilja nad ženama u Srbiji.

Misija Opservatorije je da bude kritički glas organizacija civilnog društva koje se bave problemom nasilja prema ženama, politikama i praksama zaštite žena u Srbiji, uz pružanje preporuka i davanje smernica, uz ukazivanje na načine delovanja u ovoj oblasti. Cilj Opservatorije je da kroz sveobuhvatnu konceptualnu i tematsku analizu stanja u oblasti nasilja prema ženama prati, izveštava i preduzima akcije koje utiču na unapređenje državnih politika, kao i na dinamiku i pravce procesa suzbijanja i eliminisanja nasilja prema ženama u Srbiji.

Prilikom osnivanja ovog tela jasno je izražen stav¹ da u Srbiji niko sistematično, celovito i kontinuirano ne prati pojavu nasilja nad ženama i da je zbog toga neophodno obezbediti nezavisno praćenje u okviru nezavisne institucije: zato što su podaci iz institucija parcijalni i nepouzdana, zato što je potrebno izgraditi jedinstvene indikatore i metodologiju i možda najvažnije, zato što nezavisno praćenje zahteva nezavisnu instituciju.

¹ Nevena Petrušić, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, 21. aprila 2011. godine u Beogradu na međunarodnoj konferenciji pod nazivom, „Opservatorija za praćenje nasilja prema ženama u Srbiji“.

Opservatorija, kako stoji u dokumentima o njenom osnivanju, kao nezavisno ekspertsko telo za praćenje nasilja prema ženama, treba da pruža nezavisan, kritički pogled na Vladine podatke, da ukaže na nedostatke i neispunjene obaveze, da formuliše predloge i pozove na akcije, da izradi nezavisne izveštaje o nasilju prema ženama. Izveštaj koji je pred nama prva je vidljiva aktivnosti ovog tela. Opservatoriju čine šest istaknutih ekspertkinja iz civilnog i akademskog društva, sa višegodišnjim iskustvom u oblasti analitičkog i praktičnog pristupa problematici rodno zasnovanog nasilja, i one su autorke šest poglavlja ovog izveštaja.

Prema odredbama o aktivnostima Opservatorije, to telo organizuje i sprovodi sledeće aktivnosti: formuliše i standardizuje metodologiju za izradu izveštaja, prikuplja i analizira podatke, prati rad Vlade u vezi sa sprovođenjem preuzetih obaveza u oblasti suzbijanja i eliminisanja nasilja prema ženama i rezultata proizašlih iz mera, akcija i međunarodnih obaveza vezanih za sve oblike nasilja prema ženama, ističe i ukazuje na nedostatke u merama, kao i neispunjene obaveze, ukazuje na kritične i urgentne oblasti delovanja, izrađuje godišnji izveštaj o nasilju prema ženama u Srbiji, razvija partnerstva sa lokalnim, nacionalnim i internacionalnim organizacijama i stručnjacima/stručnjakinjama kroz otvoreni dijalog i saradnju.

Odgovarajući tako formulisanim aktivnostima Opservatorije, njen prvi godišnji izveštaj sadrži sve navedeno u odredbama o aktivnosti toga tela, u svojim delovima pod naslovima: 1) Izazovi Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici: odgovornost za nečinjenje, 2) Analiza podataka i protokola o postupanju policije i centra za socijalni rad u slučajevima nasilja u porodici, 3) Ubistva žena od strane partnera: istraživanje pravosudne prakse, 4) Istraživanje o ubistvima žena u porodici tokom 2011. godine – postupanje policije i centara za socijalni rad, 5) Pravo na ostvarivanje jednake porodičnopravne zaštite svih žrtava nasilja u porodici u Srbiji – analiza postupaka za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici i 6) Analiza izveštavanja medija o nasilju nad ženama u 2012. godini.

Aktivnosti Opservatorije vezane za izradu godišnjeg izveštaja, povrh toga, daju dodatnu vrednost onome na čemu se radi u oblasti rodno zasnovanog nasilja, nudeći emancipatorsko

delovanje u vidu percepcijske alternative državnim izveštajima, koji o istoj tematici često ulepšavaju stvarnost, predstavljajući je sa aspekta primarnosti zaštite sopstvene institucije od mogućih kritika. Ovaj i budući izveštaji Opervatorije treba da povećavaju imunitet na političke i birokratske manipulacije činjenicama, jačaju kapacitet za donošenje racionalnih odluka, olakšavaju identitetsko profilisanje stavova u vezi sa raznim oblicima nasilja nad ženama i građanske savesti o njegovoj neprihvatljivosti. Oni deluju i u pravcu sprečavanja navikavanja javnosti na sporost institucija i „neminovnost“ nasilja nad ženama, jer ni jedno ni drugo ne mora da se dešava i može da bude kritikovano, pa i sprečeno. Izveštaj ukazuje da je vreme da se prilikom traženje uzroka naše nevolje danas uoči ono što ujedno ukazuje na moguća rešenja. Izveštaj takođe, afirmiše uverenje članica Opervatorije da ćutanje o nasilju nad ženama služi samo onima koji imaju interes da se stvari u ovoj državi nikada ne dovedu u red, i da je pogrešno mišljenje (makar bilo dugotrajno prihvaćeno od mnogih) ipak samo siguran put za pogrešno postojanje.

Zato da bi se zlo sprečilo, treba znati, shvatiti i prihvatiti da je ono moguće i koji ga društveni, politički i pravni mehanizmi omogućavaju. Mnogi akti rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije trajno se održavaju putem tradicionalnih, stereotipnih društvenih normi i ponašanja za žene i muškarce. Rodno zasnovano nasilje je ne tako davno u Srbiji bilo tretirano kao privatni problem a navika da se ono i dalje tako shvata, postoji i danas u ne malom broju institucija i pojedinaca koji ih rukovode. Zato je Opervatorija nastojala da ovim izveštajem u javnosti potvrdi svoju ulogu nepotkupljivog svedoka svog vremena, onog koji se neće uklopiti u opšti hor i pesme koje uglas pevaju i vlasti i mediji i crkve (svih konfesija), nego da kritički promišlja svet na rodno nediskriminativan način i pokušava da nađe rodno senzitivnu formulu realnosti.

Uvod napisala:

dr Zorica Mršević,

Naučna savetnica Instituta društvenih nauka

i profesorka Fakulteta za evropske pravno-političke studije

**Izazovi Konvencije Saveta Evrope
o sprečavanju i borbi
protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici:
odgovornost za nečinjenje?**

▶ IZAZOVI KONVENCIJE SAVETA EVROPE O SPREČAVANJU I BORBI PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI: ODGOVORNOST ZA NEČINJENJE? ◀

.....

Biljana Branković

Nezavisna istraživačica

Međunarodni okvir

Obaveze država prema Konvenciji Saveta Evrope

Donošenje Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011), nakon dugogodišnjih kampanja i dvogodišnjeg usaglašavanja država članica, predstavlja ogroman korak u borbi protiv nasilja nad ženama u Evropi. Konvencija je otvorena za potpisivanje državama članicama Saveta Evrope, državama koje nisu članice ali su učestvovala u njenoj izradi, kao i Evropskoj uniji (kao celini) na konferenciji ministara članica Saveta Evrope 11. maja 2011. godine u Istanbulu¹, a mogu joj pristupiti i druge države koje nisu članice SE. Do sada je Konvenciju potpisalo 29 država.²

¹ U literaturi se Konvencija sve češće spominje pod kolokvijalnim nazivom „Istanbulska konvencija“. U daljem tekstu biće korišćen skraćeni naziv: Konvencija Saveta Evrope (2011).

² Albanija, Andora, Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Finska, Francuska, Nemačka, Grčka, Island, Italija, Luksemburg, Malta, Monako, Crna Gora, Holandija, Norveška, Poljska, Portugalija, Srbija, Slovačka, Slovenija, Španija, Švedska, Makedonija, Turska, Ukrajina, Velika Britanija (Council of Europe, Treaty office, pristupljeno: 22. februara 2012, <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=210&CM=1&DF=&CL=ENG,>).

Od ukupnog broja zemalja koje su je potpisale tri zemlje su je i ratifikovale: Turska, Portugal i Albanija.³ Da bi stupila na snagu, potrebno je da je ratifikuje 10 država (od toga osam država moraju biti članice SE). Konvencija će, prema tome, uskoro stupiti na snagu. *Srbija je ovu Konvenciju potpisala 4. aprila 2012. godine, a nadamo se da će ubrzo uslediti i njena ratifikacija u Skupštini Srbije. Kada odredbe Konvencije postanu pravno obavezujuće za Srbiju (nakon stupanja Konvencije na snagu, kao i ratifikacije od strane Srbije), treba imati u vidu da će biti neophodne promene u domaćem zakonodavnom i strateškom okviru u oblasti nasilja nad ženama radi usklađivanja sa odredbama Konvencije, kao i značajne promene u institucionalnoj politici i praksi.*

Šta donosi Konvencija Saveta Evrope (2011)?

Značaj ove konvencije može se rezimirati na sledeći način:

- Predstavlja prvi i jedini regionalni (evropski) pravno obavezujući instrument u oblasti nasilja nad ženama.
- Zahteva standard dužne prilježnosti, dužne pažnje ili potpune posvećenosti (engl. „*due diligence*“⁴) u prevenciji nasilja, kao i u istrazi, procesuiranju i sankcionisanju akata nasilja.
- Reafirmiše rodno razumevanje fenomena nasilja nad ženama, na kojem počivaju mnogi raniji međunarodni dokumenti, tj. definiše nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije žena i kršenje njihovih ljudskih prava; ima jasnu rodnu dimenziju, koja prožima odredbe i uspostavlja jasne strukturalne veze između nasilja nad ženama i rodnih nejednakosti.

³ *Ibid.*

⁴ Ne postoji adekvatan prevod engleskog termina “*due diligence*” na srpski. U literaturi srećemo različite prevode: dužna pažnja, dužna prilježnost, potpuna posvećenost. Nijedan ne izražava u potpunosti značenje ovog važnog koncepta (o kojem se detaljnije govori u daljem tekstu).

- Integriše i reafirmiše odluke Evropskog suda za ljudska prava i Komiteta CEDAW po Opcionom protokolu uz Konvenciju CEDAW koje se odnose na nasilje nad ženama (videti detaljnije u daljem tekstu).
- Postavlja jasne standarde u oblastima zakonodavstva, prevencije, obuhvatnih mera pravne i institucionalne zaštite i podrške žrtvama (uključujući uspostavljanje i održiv razvoj opštih i specijalizovanih usluga žrtvama); zatim, efikasnog procesuiranja i kažnjavanja počilaca, ali i programa tretmana za njih.
- Promoviše i integriše modele dobre prakse u zaštiti žrtava iz pojedinih evropskih zemalja (uključujući koordinisane akcije institucija i saradnju sa specijalizovanim ženskim nevladinim organizacijama) i principe rada sa žrtvama koje je razvio globalni/evropski ženski pokret (npr. osnaživanje, dugoročna podrška), a kasnije reafirmisali brojni međunarodni dokumenti.
- Postavlja smernice i standarde za kreiranje zakonodavno-strateškog okvira i efikasnu implementaciju na nacionalnom nivou.
- Iziskuje znatne promene u zakonodavnom i strateškom okviru za prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama u mnogim zemljama članicama Saveta Evrope, uključujući i Srbiju.
- Priznaje i reafirmiše dostignuća nevladinog sektora, a ženske NVO preporučuje kao ključne aktere u pružanju specijalizovanih usluga i nezaobilazne partnere u prevenciji, koordinisanim akcijama zaštite i drugim glavnim oblastima borbe protiv nasilja nad ženama.
- Identifikuje problem višestruko diskriminisanih žrtava, pre svega izbeglica, migranata/-kinja, azilanata/-kinja.
- Uspostavlja nezavisan međunarodni mehanizam za nadgledanje i praćenje implementacije na nacionalnom nivou (u državama članicama Saveta Evrope) i sadrži specifične odredbe koje promovišu međunarodnu saradnju u prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama.

Implikacije koncepta dužne pažnje u oblasti nasilja nad ženama

Konvencija Saveta Evrope zahteva (*Konvencija*, 2011, čl. 5, str. 2⁵) da se države potpisnice pridržavaju standarda dužne prilježnosti („*due diligence*“) u prevenciji, istrazi, kažnjavanju i obezbeđivanju reparacije za akte nasilja obuhvaćene ovom Konvencijom koja počine privatna lica, tj. nedržavni akteri. Prema međunarodnom pravu, države su odgovorne za kršenje ljudskih prava bez obzira na to da li su ta kršenja prouzrokovana od strane same države ili od strane privatnih lica unutar države. Koncept je od posebnog značaja za zaštitu žena od rodno zasnovanog nasilja. Odgovornost države nastaje ako: olakšava, uslovljava, prilagođava, toleriše, opravdava ili daje izgovor za kršenja ljudskih prava od strane privatnih lica, odnosno usled nedostatka volje države da sprečava, kontroliše, ispravlja ili sankcioniše takve privatne akte putem svojih izvršnih, zakonodavnih ili sudskih organa (Pentikainen 1996, prema: Nikolić-Ristanović i Dokmanović, 2006). Koncept dužne prilježnosti u kontekstu borbe protiv nasilja nad ženama pominje se u izveštajima sve tri dosadašnje specijalne izvestiteljke UN o nasilju nad ženama: Radhike Coomaraswamy, Yakin Ertürk i Rashide Manjoo, a detaljno je obrađen u posebnom Izveštaju posvećenom primeni ovog koncepta u praksi (Ertürk 2006), u kojem je naglašeno kako države treba da u punom obimu primene opštu obavezu prevencije i kompenzacije i efikasno realizuju postojeće obaveze zaštite žrtava i kažnjavanja počinilaca, kao i uključe relevantne nevladine aktere kao nosioce aktivnosti radi borbe protiv nasilja nad ženama (*ibid*). Prema konceptu dužne prilježnosti, država postaje *odgovorna zbog nečinjenja*, recimo, zbog neusvajanja odgovarajućih zakona i politika radi sprečavanja nasilja nad ženama ili neadekvatnog kažnjavanja počinilaca.

Komitet CEDAW je doneo više odluka *po Opcionom protokolu* uz Konvenciju CEDAW koje potvrđuju obavezu država da postupaju u skladu sa standardom dužne prilježnosti u slučajevima nasilja nad ženama u porodici ili seksualnog zlostavljanja žena/devojčica.⁶

⁵ Council of Europe, Treaty Office, Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No.: 210, <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&NT=210>.

⁶ Videti: *AT protiv Mađarske; V.K. protiv Bugarske; S.V.P. protiv Bugarske; Isatou Jallow protiv Bugarske; Vertido protiv Filipina; Cecilia Kell protiv Kanade.*

Te odluke se odnose na odgovornost država da preduzimaju efikasne mere radi zaštite žena od nasilnih akata privatnih lica, kao i da dodele srazmernu nadoknadu (obeštećenje) žrtvama za pretrpljenu fizičku i mentalnu štetu, a posebno – da zaštite pravo žena na život, o čemu svedoče odluke u slučajevima nasilja koji su doveli do smrti žrtve: *Fatma Yildirim (pokojna) protiv Austrije*; *Sahide Goekce (pokojna) protiv Austrije*. *Sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava* takođe ukazuje na obavezu država da primenjuju dužnu prilježnost u praksi, kao što je istaknuto u analizama presuda ovog suda u slučajevima različitih oblika nasilja nad ženama od strane državnih aktera i privatnih lica.⁷

Ciljevi analize i metodologija

Opšti cilj ovog kratkog izveštaja jeste operacionalizacija koncepta dužne prilježnosti odnosno dužne pažnje („due diligence“) kroz ispitivanje *trendova u dve oblasti: zaštite žrtava i kažnjavanja počinilaca* silovanja i nasilja nad ženama u porodici/partnerskom odnosu u poslednjih desetak godina, na osnovu ukrštanja javno dostupnih podataka zvanične statistike i institucionalnih izvora (godišnjih izveštaja statistike pravosuđa Republičkog zavoda za statistiku i Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu), sa jedne, i rezultata pravnih analiza/istraživanja, sa druge strane. U tom kontekstu, specifični ciljevi su:

Utvrđiti indikatore „nečinjenja“: uporediti podatke iz administrativnih evidencija policije i centara za socijalni rad (ukoliko postoje) o broju evidentiranih žrtava sa podacima o merama, uslugama ili intervencijama koje su te institucije preduzele radi zaštite žrtava i/ili kažnjavanja počinilaca. Zamisao je da utvrdimo, ili barem procenimo, koje mere institucije najčešće preduzimaju i koliko je žrtava ostalo bez zaštite i podrške.

⁷ Videti: *Aydin protiv Turske*; *Airey protiv Irske* (1979); *X i Y protiv Holandije* (1985); *Bevacqua protiv Bugarske* (2001); *MC protiv Bugarske* (2003); *Kontrova protiv Slovačke* (2007); *Branko Tomašić protiv Hrvatske* (2009).

Analizirati kaznenu politiku i utvrditi proporcije slučajeva koji ostaju „nevidljivi“ za pravosudni sistem: uporediti (u drugom koraku analize) podatke o slučajevima koji su evidentirani u centrima za socijalni rad i/ili policiji sa zvaničnim statističkim podacima o krivičnim prijavama, optužnicama i osudama protiv počinitelaca ovih krivičnih dela. Pokušaćemo da odredimo (ili, ako to nije moguće, bar procenimo) koliko prijavljenih slučajeva silovanja i nasilja nad ženama u porodici/partnerskom odnosu nije sudski procesuirano. Inspiracija za ovu vrstu analize potiče iz istraživanja i analiza koje su se bavile fenomenom smanjivanja ili osipanja (engl. „*attrition*“; Kelly, 2000: 9–16; videti takođe: Ertürk, 2008). Poredeći trendove u većini evropskih zemalja, istraživačice su utvrdile da u mnogim zemljama postoji klasičan obrazac „osipanja“: kontinuiran porast prijavljivanja slučajeva silovanja, uz istovremeno opadanje proporcije osuđenih počinitelaca (Lovett and Kelly, 2009).⁸

Nažalost, u Srbiji analiza ovog fenomena ne može da se dosledno sprovede, zbog ograničenja domaćeg sistema evidencije u institucijama i zvanične statistike.⁹ Da razjasnimo: ne mislimo na tzv. „tamnu brojku“ (slučajeve nasilja koji nisu prijavljeni, najčešće zato što žrtve nemaju poverenja u institucije), već ćemo analizirati šta se dešava nakon prijavljivanja slučajeva policiji ili CSR-u. Da li je počinitelj krivično gonjen? Ili ga je policija samo opomenula? Ili je gonjen prekršajno? Ili mu se nije desilo – baš ništa? Ova vrsta analize bi se u nekom detaljnijem izveštaju mogla upotrebiti za *lociranje eventualnih slabosti na raznim nivoima*

⁸ U ovoj studiji je analiziran ukupan broj slučajeva silovanja prijavljenih policiji na godišnjem nivou, kao i ukupan broj sudski gonjenih/optuženih i osuđenih počinitelaca, a podaci su dovedeni u vezu sa veličinom populacije (kao indikator je korišćena stopa prijavljivanja silovanja: broj slučajeva silovanja prijavljenih policiji na 100.000 stanovnika/-ca). U zemlje sa niskom stopom prijavljivanja silovanja svrstane su one koje su 2006. imale ispod 6 prijavljenih slučajeva na 100.000 stanovnika/-ca. Kako policijske statistike o prijavama silovanja u Srbiji nisu javno dostupne, podaci se ne mogu uporediti sa nalazima ove studije iz drugih evropskih zemalja.

⁹ Ova institucija objedinjava na nacionalnom nivou i objavljuje zvanične službene godišnje podatke o broju krivičnih prijava, optužnica i pravosudnih osuda za sva krivična dela iz KZ. Podaci se odnose na ukupan broj krivičnih prijava, optužnica i osuda u toku jedne godine (pošto sudski postupci dugo traju, nije moguće praćenje sudskih slučajeva od optužnice do osude, ali je moguće npr. dovesti u vezu ukupan godišnji broj krivičnih prijava i ukupan broj godišnjih osuda za specifično krivično delo, što je takođe indikativno u kontekstu naše analize). Poboljšanjima u statistici pravosuđa prati se pol žrtve i počinioca, kao i niz drugih varijabli relevantnih u kontekstu naše analize. Ti podaci, međutim, nisu dostupni za sve analizirane godine.

policijskog i pravosudnog sistema; recimo, da li policija samo opominje počinioce, ne hapsi ih ili kvalifikuje veliki broj slučajeva kao „lažne prijave“, da li tužilaštva odbacuju veliki udeo prijava zato što npr. žrtva odbija da se pridruži krivičnom gonjenju i slično.

Analiza

Seksualno nasilje: U Srbiji *nisu javno dostupni* podaci o broju slučajeva silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja prijavljenih policiji koji bi bili objedinjeni na nacionalnom nivou. Dostupni su samo podaci o godišnjem broju *krivičnih prijava, optužnica i osuda* za krivično delo silovanja i drugih seksualnih delikata kažnjivih po Krivičnom zakoniku Srbije, koje objavljuje Republički zavod za statistiku¹⁰ (*Grafikon 1*). Ipak, izveštaj Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu o radu centara za socijalni rad u 2010. godini sadrži podatak o broju žrtava seksualnog nasilja, koji se, međutim, odnosi samo na decu. *CSR-i su, u proseku, godišnje registrovali stotinak slučajeva seksualnog nasilja nad decom: 100 u 2008. godini, 92 tokom 2009, 122 u 2010. godini.* Izveštaj ovog Zavoda o radu centara za socijalni rad u 2011. (u ovoj oblasti) donekle je poboljšan: prikazana je rodna i starosna struktura evidentiranih žrtava seksualnog nasilja: centri za socijalni rad su te godine registrovali ukupno 119 (od toga: 69 devojčica i 18 dečaka, 10 devojaka, 18 odraslih žena i 4 starije žene).

Nažalost, usluge, mere i intervencije koje su CSR-i preduzeli nisu odvojene po obliku nasilja, pa iz postojećih evidencija/izveštaja *nije moguće zaključiti koje mere/usluge i intervencije najčešće preduzimaju centri za socijalni rad radi zaštite žrtava seksualnog nasilja, pa ni pretpostaviti koliko žrtava ostaje bez zaštite i podrške.* Prema tome, prvi cilj analize nije moguće ispuniti na osnovu javno dostupnih izvora u Srbiji. Takođe, na osnovu dostupnih evidencija i

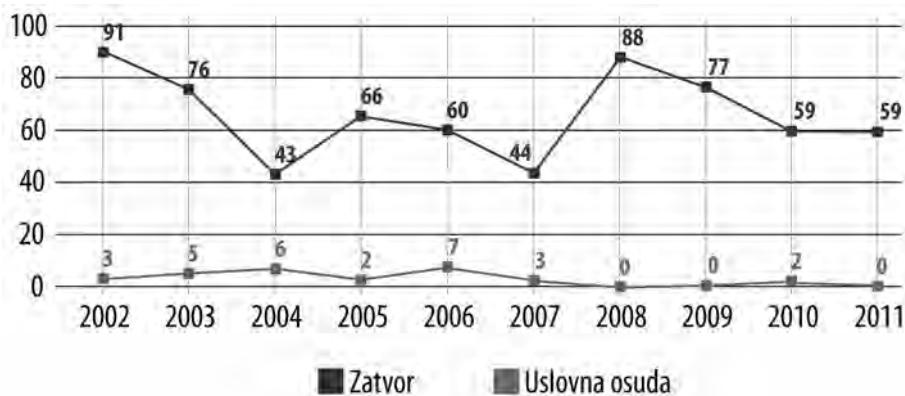
¹⁰ Svi grafikoni u ovom izveštaju sastavljeni su na osnovu javno dostupnih podataka iz godišnjih izveštaja Republičkog zavoda za statistiku Srbije (statistika pravosuđa) u naznačenom periodu. Izveštaji nisu pojedinačno citirani, ali su svi dostupni na sajtu Zavoda

institucija nije moguće potpuno ostvariti drugi cilj analize: ne može se utvrditi da li postoje slučajevi silovanja koji su prijavljeni policiji (ili centru za socijalni rad) a nisu doveli do krivične prijave (pa stoga – ni kolika je proporcija počinitelaca koji nisu procesuirani niti osuđeni).

Grafikon 1: Broj krivičnih prijava, optužnica i osuda (protiv punoletnih počinitelaca) za krivično delo silovanja, 2002–2011

Grafikon 2: Broj i vrsta krivičnih sankcija za osuđene (punoletne) počinioce silovanja: uslovna osuda, zatvor, 2002–2011

Na osnovu dostupnih statističkih podataka može se zaključiti jedino da je broj *krivičnih prijava za silovanje* izuzetno nizak, a da njihov broj slabo varira u analiziranom periodu (2002–2011): najmanje ih je bilo 2005. (114), a najviše 2009. godine (177; *Grafikon 1*). Treba, ipak, naglasiti da većina osuđenih počilaca dobija zatvorsku kaznu (uslovne kazne su izuzetno retke; *Grafikon 2*). Ovi podaci nisu u potpunosti uporedivi sa nalazima pomenute interkulturalne studije u zemljama EU i zemljama kandidatima koja se bavila analizom prijavljenih slučajeva silovanja i fenomenom „opadanja“ („*attrition*“; Lovett and Kelly, 2009),¹¹ ali postoje jasne indicije da Srbija spada u grupu zemalja sa vrlo niskom stopom prijavljivanja silovanja. Na primer, 2006. Srbija je imala ispod 2 krivične prijave za silovanje na 100.000 stanovnika/-ca. Nadalje, krivične prijave za *druge seksualne delikte* kažnjive po Krivičnom zakoniku takođe su retke; npr. 2011. podnete su ukupno 283 krivične prijave za svih 8 vrsta seksualnih delikata iz KZ.¹²

Nasilje nad ženama u porodici/partnerskom odnosu: Kad je u pitanju ova vrsta nasilja, slika je drugačija; evidencije institucija (policije i centara za socijalni rad) bar su delimično dostupne, mada najčešće ne sadrže rodno osetljive podatke i polaze od rodno neutralne percepcije fenomena nasilja u porodici. Pohvalno je što Republički zavod za socijalnu zaštitu objavljuje podatke o žrtvama nasilja u porodici (u okviru izveštaja u kojima su objedinjeni podaci svih centara za socijalni rad). Ipak, na osnovu tih izveštaja teško je ili nemoguće izdvojiti slučajeve koji se odnose na *nasilje nad ženama u porodici i partnerskom odnosu*. Evidencije nisu u skladu sa preporukama UN koje su detaljno objašnjene u (ranije citiranom) izveštaju Specijalne izvestiteljke UN za nasilje nad ženama o indikatorima za ispitivanje nasilja nad ženama i institucionalne reakcije (Ertürk, 2008).

¹¹ Citirano ranije. U ovoj studiji je analiziran ukupan broj slučajeva silovanja prijavljenih policiji na godišnjem nivou, kao i ukupan broj sudski gonjenih/optuženih i osuđenih počilaca, a podaci su dovedeni u vezu sa veličinom populacije (kao indikator je korišćena stopa prijavljivanja silovanja: broj slučajeva silovanja prijavljenih policiji na 100.000 stanovnika/-ca). U zemlje sa niskom stopom prijavljivanja silovanja svrstane su one koje su 2006. godine imale ispod 6 prijavljenih slučajeva na 100.000 stanovnika/-ca. Kako su kod nas dostupni samo podaci o broju krivičnih prijava za silovanje, ali NE i o broju slučajeva silovanja prijavljenih policiji, nalazi nisu u potpunosti uporedivi.

¹² Obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179 KZ), obljava sa detetom (čl. 180), obljava zloupotrebom položaja (čl. 181), nedozvoljene polneradne (čl. 182) i druga slična dela iz poglavlja KZ „Krivična dela protiv polne slobode“.

Vidljivo je, međutim (*Tabela 1*) da broj žrtava nasilja u porodici evidentiranih u centrima za socijalni rad *dramatično raste*: broj odraslih i starijih žrtava porastao je 6,33 puta između 2006. i 2011. godine (prema ranije citiranim izveštajima Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu o radu centara za socijalni rad u 2010. i 2011.).

Tabela 1: Žrtve nasilja u porodici evidentirane u centrima za socijalni rad na teritoriji Srbije, 2005–2011.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Deca i omladina	2.275	2.771	2.260	3.158	3.321	3.341	4.237
Odrasli i stariji	–	670	2.443	3.114	4.554	4.466	4.244
Ukupno:	2.275	3.441	4.703	6.272	7.875	7.807	8.481

Podaci o polu žrtava objavljeni su samo za 2009. i 2011. godinu: većina žrtava su žene i devojčice (one su činile 73,8% svih žrtava u 2009. odnosno 68,8% u 2011). Podaci o relaciji žrtve i počinioca nepotpuni su i/ili nisu razvrstani po polu, ali je ipak evidentno da su centri ranije registrovali pretežno nasilje nad decom, a tek poslednjih godina – i partnersko, i to sve češće (npr. 2006. nasilje od strane bračnog/vanbračnog partnera evidentirano je u 133 porodice, a 2010. u čak 2.488 porodica). Prema izveštaju za 2011. godinu, međutim, evidencija centara za socijalni rad *uopšte ne sadrži kategoriju „nasilje od strane partnera“*, što je veoma zabrinjavajuće i ne može se smatrati propustom, već ukazuje na „previđanje“ rodnih dimenzija nasilja u porodici. Podaci o posledicama nasilja tim su više zabrinjavajući ako se uzme u obzir da su npr. 2011. evidentirana čak 2.324 *deteta svedoka nasilja u porodici* (pošto, prema Konvenciji Saveta Evrope, čl. 56, st. 2, ova deca treba da uživaju posebnu zaštitu).

Način otkrivanja nasilja je indikativan: u 2011. godini, žrtve su u centrima za socijalni rad najčešće evidentirane na osnovu prijave policije (29% od ukupnog broja žrtava), drugog člana porodice (22%) ili same žrtve (14%), a veoma retko drugih ustanova: doma zdravlja, vrtića, škole itd. (7,9%), dok su sami centri za socijalni rad identifikovali žrtve po službenoj

dužnosti još ređe (6,5%). Kako centri za socijalni rad imaju široka ovlašćenja¹³ u zaštiti žrtava i prijavljivanju počilaca, oni, takođe, imaju ulogu da koordiniraju proces zaštite, pa je veoma zabrinjavajuće što su *preduzete mere i intervencije CSR-a u velikoj nesrazmeri sa značajnim porastom broja evidentiranih žrtava*. Centri, recimo, izuzetno retko pokreću mere zaštite žrtava od nasilja u porodici, iako su za to ovlašćeni.

Ako npr. uporedimo ukupan broj žrtava nasilja (odraslih i dece) koje su centri za socijalni rad evidentirali 2010. godine (7.807; *Tabela 1*) sa brojem postupaka za izricanje mera zaštite koje su pokrenuli te godine (186), sledi zaključak da su mere pokrenute za svega 2% ukupnog broja evidentiranih žrtava (iz izveštaja nije vidljivo na osnovu kojih kriterijuma centri za socijalni rad pokreću postupke za mere zaštite). Šta se desilo sa preostalom 7.621 žrtvom evidentiranom te godine? Kakve su DRUGE mere preduzete u cilju njihove zaštite?

Ne znamo, jer to u pomenutom izveštaju nije napisano. U 2011. godini situacija je slična: centri za socijalni rad pokrenuli su postupke za mere zaštite za 3% evidentiranih žrtava, računajući i odrasle i decu (registrovana je 8.481 žrtva i 294 pokrenuta postupka), ali u tom izveštaju postoje i podaci o drugim sudskim postupcima za zaštitu žrtava i/ili kažnjavanje počilaca koje su centri pokrenuli po službenoj dužnosti, a to su: 368 krivičnih prijava protiv počilaca, 312 postupaka za lišavanje roditeljskog prava (od toga: 163 – za potpuno, a 149 – za delimično lišavanje), 41 postupak za donošenje privremene mere prinudnog lečenja, 145 postupaka za zaštitu prava deteta, 32 za lišavanje počinioca poslovne sposobnosti i 475 drugih (nespecifikovanih) postupaka. Podataka o eventualnim drugim merama, uslugama i intervencijama koje su preduzete da bi se zaštitile žene žrtve nasilja – nema.

Zaključak da centri za socijalni rad retko pokreću mere zaštite podudara se sa nalazima istraživanja (Petrušić i Konstantinović-Vilić, 2010), izvedenog na uzorku od 287 parničnih

¹³ Centar za socijalni rad ima ovlašćenja da pokreće sudske postupke za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici po Porodičnom zakonu, da pomaže sudu u pribavljanju potrebnih dokaza, dostavlja nalaze i mišljenja o svrsishodnosti traženih mera zaštite, da preuzima mere starateljske zaštite, urgentnog zbrinjavanja i druge mere porodičnopravne i socijalne zaštite, kao i da podnosi krivične i prekršajne prijave protiv počilaca.

predmeta za mere zaštite vođenih pred 26 opštinskih sudova u periodu od druge polovine 2006. do prve polovine 2008. (uzorak predmeta se može smatrati reprezentativnim za Centralnu Srbiju). Veoma je važan nalaz autorki (*ibid.*) da tužbe za određivanje mera zaštite uglavnom podnose žrtve (92%) ili njihovi zakonski zastupnici (3%), dok centri za socijalni rad *retko koriste svoje zakonsko ovlašćenje da pokrenu mere (u 3,4% slučajeva iz uzorka), kao i javni tužioci (1%). Svega nekoliko CSR-a koristilo je je ovo ovlašćenje u naznačenom periodu.*

Evidencije policije o broju slučajeva nasilja u porodici nisu javno dostupne. Prema istraživanju Udruženja sudija za prekršaje (2004), od 1. januara 2004. do 31. jula 2006. bilo je 50.127 situacija nasilja u porodici u kojima je intervenisala policija. To su, za sada, *jedini kompletni raspoloživi podaci na nacionalnom nivou* (iz svih policijskih stanica u Srbiji). Iz podataka jasno sledi da je *najčešća policijska intervencija u situacijama¹⁴ nasilja – opomena počiniocu*. Nadalje, osumnjičeni počiniac ima znatno veće izgleda da bude prekršajno nego krivično gonjen (svega 5,8% svih policijskih intervencija završeno je podnošenjem krivične prijave u 2004. godini, a u prvih 6 meseci 2006. – 8,2%; *Tabela 2*).

Prema navedenom istraživanju Udruženja sudija za prekršaje, 2004. godine bilo je 7.080 pravosnažno okončanih prekršajnih predmeta sa elementom nasilja u porodici. U tim predmetima evidentirane su 7.493 žrtve (dve trećine su bile žene, a jedna trećina muškarci) i 7.542 počinioca nasilja (89% muškaraca i 11% žena). U oko polovine slučajeva (46%) radilo se o partnerskom nasilju. Takođe, studije (Branković, 2007) pokazuju da je 2004. broj prekršajnih osuda protiv počinilaca nasilja u porodici bio 7,5 puta veći od broja osuda za krivično delo nasilja u porodici. Skorašnje analize pokazuju kako ženske NVO koje pružaju specijalističke usluge ženama žrtvama nasilja procenjuju da se praksa policije poslednjih godina poboljšala (Branković, 2012), ali nema javno dostupnih kompletnih brojeanih podataka o policijskom postupanju i intervencijama, kao što je rečeno.

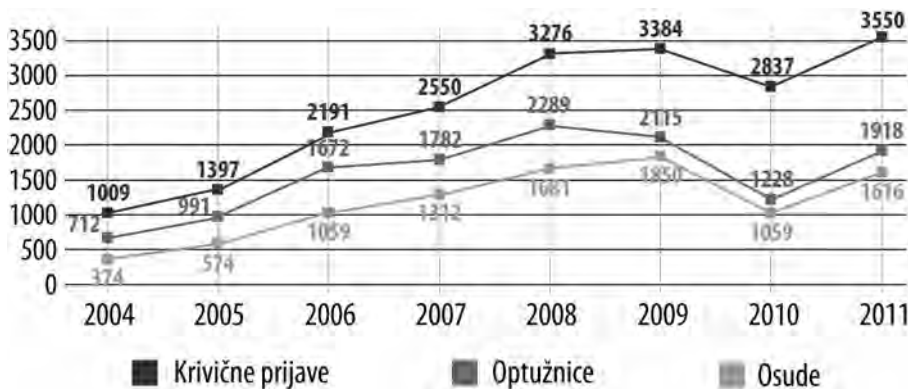
¹⁴ Treba imati u vidu da je ovo ukupan broj policijskih *intervencija*, a ne ukupan broj *slučajeva* nasilja (osnovano se može pretpostaviti da je policija povodom nekih slučajeva nasilja intervenisala više puta).

Tabela 2: Ukupan broj i ishodi intervencija policije u situacijama nasilja u porodici u periodu 2004–2006.¹⁵

	2004	2005	2006 (prvih 6 mes.)
Intervencije policije u situacijama nasilja u porodici (ukupno)	19.306	20.732	10.089
Opomena počiniocu	12.226	13.224	6.274
Prekršajna prijava protiv počinioca	6.233	6.594	3.067
Krivična prijava protiv počinioca	1.131	1.501	837
Procent krivičnih prijava u odnosu na ukupan broj intervencija	5,8%	7,2%	8,2%

Grafikoni koji slede govore samo o onim počiniocima protiv kojih je podneta krivična prijava: sastavljeni su na osnovu godišnjih izveštaja statistike pravosuđa (koje objavljuje Republički zavod za statistiku Srbije).

Grafikon 3: Broj krivičnih prijava, optužnica i osuda (protiv punoletnih počinitelaca) za krivično delo nasilja u porodici u Srbiji u periodu 2004–2011.

¹⁵ Tabela je sastavljena na osnovu podataka iz gorepomenutog istraživanja Udruženja sudija za prekršaje (2004).

Grafikon 4: Broj osuda i vrsta krivične sankcije protiv punoletnih počinitelja krivičnog dela nasilja u porodici: uslovne, zatvorske i novčane kazne u periodu 2004–2011.

Na osnovu analize može se zaključiti da postoji *trend* porasta broja krivičnih prijava¹⁶ za krivično delo nasilja u porodici u periodu 2004–2011 (mada postoji pad u 2010; Grafikon 3). Taj broj se povećao 3,5 puta: sa 1.009 u 2004. na 3.550 u 2011. godini, što se može tumačiti, najverovatnije, porastom poverenja žrtava u pravosudni sistem i policiju, razvijanjem svesti o kažnjivosti ovog krivičnog dela (usled medijskih akcija ženskih NVO), sa jedne, kao i većim senzibilitetom policije (koja pokazuje veću spremnost da pokrene krivične prijave), sa druge strane.

Drugo, analiza ukazuje na *ozbiljne probleme u implementaciji zakona*: kaznena politika sudova prema počiniocima veoma je blaga: znatna proporcija osuđenih prolazi sa uslovnom kaznom (Grafikon 4). *Proporcija uslovnih osuda dramatično raste* – broj uslovnih osuda porastao je 6,7 puta od 2004. do 2011. (sa izuzetkom 2010. godine, kad je, da podsetimo,

¹⁶ Definicije termina precizirane su u izveštajima statistike pravosuđa; videti npr. detaljnije u: Republički zavod za statistiku Srbije (2012). *Saopštenje broj 203*, god. LXII, 19. 7. 2012, *Statistika pravosuđa*, SK 12. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije, str. 1. Kao što je ranije napomenuto, podaci o polu žrtve i počinioca nisu dostupni za sve analizirane godine, pa na grafikonima nije moguće npr. izdvojiti podatke koji se odnose na slučajeve u kojima je žrtva žena, a počinitelj muškarac. Izvori Zavoda, ipak, navode da su krivične prijave za nasilje u porodici najčešće podnošene protiv muškaraca, u 96,4% slučajeva (2004), 93,9% (2005), 93,5% (2006), 93,1% (2007) i 92,1% (2008); i t. sl.

postojao priličan pad u broju krivičnih prijava; *Grafikon 3*), dok proporcija zatvorskih kazni u istom periodu ostaje na približno istom nivou. Ovaj obrazac je još problematičniji ako imamo u vidu pomenuti trend znatnog porasta broja krivičnih prijava u tom periodu (*Grafikon 3*): nezavisno od toga što je broj krivičnih prijava tokom 2004–2011. porastao 3,5 puta, broj počinitelaca koji bivaju osuđeni na zatvorsku kaznu nije proporcionalno porastao, već su postojale samo manje fluktuacije; *Grafikon 4*).

Vidljivo je i da neki počinioci nasilja u porodici bivaju samo novčano kažnjeni. Imajući u vidu da je, izmenama krivičnog zakonodavstva, novčana kazna ukinuta, podatak o novčanim kaznama u 2011. indirektno ukazuje i na dužinu sudskih procesa (presude koje su 2011. postale pravosnažne donete su prema ranije važećem zakonu, kada je novčana kazna još postojala).¹⁷ Nalaze o blagoj kaznenoj politici potvrđuju sve dosadašnje studije zasnovane na analizi pravosudne prakse u slučajevima nasilja nad ženama u porodici (Konstantinović-Vilić i Petrušić, 2004; 2007; Jovanović i sar., 2012), uključujući i jednu komparativnu, koja je poredila kazne za nasilje u porodici i kazne za druga krivična dela (Đurđić i sar., 2008).¹⁸ Možemo se zapitati: dobijaju li počinioci na sudu zapravo poruku da smeju ponoviti ovo krivično delo? Kakvu društvenu poruku šalje pravosudni sistem ovakvom kaznenom politikom? Bivaju li žrtve obeshabrene da traže pravdu?

Nadalje, u odgovoru na pitanje koliko evidentiranih slučajeva ostaje „nevidljivo“ za krivičnopravni sistem (drugi cilj analize), treba uzeti u obzir sledeće podatke – centri za socijalni rad su 2011. evidentirali 8.481 direktnu žrtvu: odraslih i dece (a treba imati u vidu i 2.324 indirektno žrtve, tj. dece svedoka nasilja), međutim, modeli evidencije o žrtvama u centrima za socijalni rad ne uključuju rodno osetljive podatke o žrtvama i počiniocima, te ne omogućavaju izdvajanje podatka o partnerskom nasilju nad ženama iz ove ukupne brojke.

¹⁷ Pri tumačenju podataka o kaznenoj politici treba imati u vidu da se tokom analiziranog perioda (2004–2011) dvaput menjala zakonska inkriminacija dela nasilja u porodici i visina i vrsta zaprečenih kazni. Važeći KZ propisuje kaznu od 3 meseca do 3 godine zatvora za osnovni oblik dela (čl. 194, stav 1).

¹⁸ Đurđić, V., Kiurski, J., Reljanović, M., Sepi, R. (2008) Uticaj javnog tužioca na kaznenu politiku sudova u Srbiji. U: Đurđić i sar., *Javno tužilaštvo, policija, krivični sud i suzbijanje kriminaliteta*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.

Zvanična statistika ukazuje da je broj krivičnih prijava te godine bio 3.550; osuda je izrečeno 1.616 (od toga 360 zatvorskih). Modeli evidencije u institucijama i zvaničnoj statistici ne dopuštaju precizno utvrđivanje broja počinitelaca koji „izmiču“ krivičnom pravnom sistemu, ali se može *proceniti* da je znatan (mnogi počinioci dobijaju opomenu policije, ili protiv njih nisu preduzete nikakve mere).

Opšti zaključci i preporuke

Bilo bi preporučljivo da Srbija zauzme proaktivan stav i što pre počne da usklađuje zakonodavni okvir, kao i praksu institucija u oblasti prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama sa odredbama gorepomenute Konvencije Saveta Evrope (Srbija ju je potpisala 2012). Potrebno je sprovesti detaljne analize (ne)usklađenosti važećih domaćih zakonskih propisa i institucionalnih politika sa odredbama Konvencije, ali je već sada vidljivo da će biti potrebne promene u više oblasti. Ilustracije radi, biće potrebne izmene Krivičnog zakonika (uvođenje novih i redefinisane nekih postojećih krivičnih dela), ali i uspostavljanje specijalizovanih usluga, kao što su npr. krizni centri za žrtve silovanja i besplatna nacionalna SOS linija za žrtve rodno zasnovanog nasilja koja bi funkcionisala 24 sata dnevno, 7 dana u nedelji. Skorašnja analiza (Branković, 2012) pokazuje da ženske NVO poseduju iskustvo i kapacitete u pružanju specijalističkih usluga ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja, pa bi mogle da obezbede funkcionisanje jedinstvene SOS linije ukoliko država i/ili lokalne vlasti omoguće finansijsku održivost.

Druge oblasti u kojima je potrebno usklađivanje domaće prakse sa Konvencijom čine usluge za zaštitu žrtava u institucijama, kažnjavanje počinitelaca i evidencija podataka o prijavljenim slučajevima različitih oblika nasilja nad ženama u institucijama (CSR, policija, tužilaštva itd.). Iako je učinjen značajan korak ka poboljšanju uvođenjem objedinjavanja podataka centara za socijalni rad na nacionalnom nivou (Republički zavod za socijalnu zaštitu objavljuje godišnje izveštaje o radu centara), potrebna su znatna poboljšanja administrativnih evidencija u centrima za socijalni rad (da pomenemo samo: beleženje pola žrtve i počinioca,

i relacije između počinioca i žrtve) i u drugim institucijama. Potrebno je da nadležne institucije razmotre i sprovedu preporuke o indikatorima za ispitivanje nasilja nad ženama i institucionalnog odgovora (reakcije) na nasilje koje je dala Specijalna izvestiteljka UN za nasilje nad ženama (Ertürk, 2008). Postojeći podaci iz evidencija institucija ukazuju na značajan porast evidentiranih žrtava nasilja u porodici u periodu 2004–2011. (uključujući i žene žrtve partnerskog nasilja).

Istovremeno, ukrštanjem podataka iz evidencija institucija i nalaza (brojnih) istraživanja prakse institucija dolazimo do zaključka da su mere i intervencije koje preduzimaju institucije radi zaštite žrtava i kažnjavanja počinilaca *u velikoj nesrazmeri sa značajnim porastom broja evidentiranih žrtava*. Vidljiv je veliki raskorak između broja evidentiranih žrtava nasilja u centrima za socijalni rad i mera/intervencija koje su ti centri preduzeli radi njihove zaštite – npr. potrebno je preispitati kriterijume na osnovu kojih centri za socijalni rad odlučuju da li će pokrenuti mere zaštite od nasilja u porodici, pošto i evidencije i istraživanja ukazuju da to retko čine, i napraviti bolju evidenciju mera, usluga i intervencija. Na osnovu postojećih podataka može se takođe proceniti (pretpostaviti) da veliki broj žrtava ne dobija odgovarajuću pomoć i ima osnova da se govori o *odgovornosti institucija za „nečinjenje“*. Kada su u pitanju žrtve seksualnog nasilja, podaci su veoma oskudni ili nepostojeći – nema dovoljno podataka o broju slučajeva prijavljenih policiji i centrima za socijalni rad, niti o merama koje su institucije preduzele radi njihove zaštite.

Višestruko je potvrđeno (u ovoj analizi i mnogim istraživanjima) da je kaznena politika prema počiniocima nasilja u porodici veoma blaga, a *broj uslovnih kazni dramatično raste u periodu 2004–2011*. Potrebno je sprovesti detaljne analize postupanja policije u situacijama nasilja u porodici, a preduslov za to je da evidencije budu poboljšane i javno dostupne. Da bismo ostvarili bolji uvid u pristup žrtava pravdi i efikasnost policije i pravosudnog sistema u kažnjavanju počinilaca, neophodno je dovođenje u vezu administrativnih evidencija sa podacima statistike pravosuđa (koje objavljuje Republički zavod za statistiku). Ipak, na osnovu dostupnih podataka, vidljiv je veliki raskorak između ukupnog broja policijskih intervencija, broja podnetih krivičnih prijava i osuđenih lica, naročito onih koja su osuđena na zatvorsku

kaznu. Postojeći sistem evidencije i statistike ne dozvoljava da se izvedu precizni zaključci o broju počilaca koji ostaju „nevidljivi“ krivičnompravnom sistemu. Ne mogu se u potpunosti uporediti podaci o prijavljenim slučajevima silovanja i nasilja nad ženama u porodičnom/partnerskom kontekstu sa nalazima istraživanja/analiza u Evropi koje su se bavile fenomenom osipanja („*attrition*“), što potvrđuje već pomenute zaključke o potrebi unapređenja modela prikupljanja, analize i praćenja podataka o različitim oblicima nasilja nad ženama.

Iz postojećih evidencija centara za socijalni rad nije dovoljno jasno kakve se mere preduzimaju radi zaštite dece svedoka nasilja u porodici, pa je i u ovoj oblasti potrebno usklađivanje prakse u Srbiji sa zahtevima Konvencije Saveta Evrope (2011).

Autorka se zahvaljuje Mariji Momirov, Gallini Grandini i Jeleni Branković za podršku tokom pisanja teksta.

Lista referenci

Brankovic, B. (2007) *When Silence Screams: A Contribution to the Analysis of Gender-Based Violence in Serbia*. Belgrade: United Nations Development Programme (UNDP).

Branković, B. (2012) *Mapiranje kapaciteta specijalizovanih organizacija za podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja: Prvi korak ka uspostavljanju jedinstvene nacionalne SOS linije*. Beograd: Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u saradnji sa Programom Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No. 210, pristupljeno: 22. februara 2013.

<http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&NT=210>

Đurđić, V., Kiurski, J., Reljanović, M., Sepi, R. (2008) Uticaj javnog tužioca na kaznenu politiku sudova u Srbiji. U: Đurđić i sar., *Javno tužilaštvo, policija, krivični sud i suzbijanje kriminaliteta*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.

Ertürk, Y. (E/CN.4/2006/61, 20 January 2006) „Integration of the human rights of women and the gender perspective: Violence against women, The due diligence standard as a tool for the elimination of violence against women“, *Report of the UN Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences*.

Ertürk, Y. (A/HRC/7/6, 29 January 2008) „Indicators on violence against women and State response“, *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences*.

Jovanović, S., Simeunović-Patić, B., Macanović, V. (2012) *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Kelly, L. (2000) „A war of attrition: reviewing new research on rape and sexual assault“, *Trouble and Strife*, 40, pp. 9–16.

Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2004) *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*. Niš: Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju.

Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2007) *Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*. Beograd: Autonomni ženski centar, Beograd i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš.

Lovett, J., and Kelly, L. (2009) *Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases across Europe, Final research report*. London: Child and Woman Abuse Studies Unit, London Metropolitan University.

Nikolic-Ristanovic, V., Dokmanovic, M. (2006) *International Standards on Domestic Violence and Their Implementation in the Western Balkans*. Belgade: Prometej.

Petrušić, N, Konstantinović-Vilić, S. (2010) *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije*. Beograd: Autonomni ženski centar, Beograd i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš.

Republički zavod za socijalnu zaštitu (2011) *Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2010. godinu*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.

Republički zavod za socijalnu zaštitu (2012) *Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2011. godinu*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.

Udruženje sudija za prekršaje Republike Srbije (2004) *Istraživanje prekršaja sa elementom nasilja u porodici za područje Republike Srbije, 2004. godina*. Beograd: Udruženje sudija za prekršaje RS.

**Analiza podataka i protokola
o postupanju policije
i centra za socijalni rad
u slučajevima nasilja u porodici**

▶ ANALIZA PODATAKA I PROTOKOLA O POSTUPANJU POLICIJE I CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U SLUČAJEVIMA NASILJA U PORODICI¹ ◀

.....

mr Tanja Ignjatović

Autonomni ženski centar

Muško nasilje protiv žena, uključujući nasilje u intimnom partnerskom odnosu i u porodici, predstavlja oblik kršenja ljudskih prava, čija priroda onemogućava žene i druge članove porodice da uživaju osnovne ljudske slobode. To je široko rasprostranjen fenomen, prisutan u svim društvima, uprkos pozitivnim promenama koje su se poslednjih godina desile u zakonodavnoj oblasti, kao i u politikama i praksama u većini relevantnih službi. Međunarodni dokumenti u ovoj oblasti naglašavaju kako država ima konkretnu i jasnu obavezu da se bavi pitanjem nasilja protiv žena, bez obzira na to da li je ono počinjeno u javnoj ili privatnoj sferi, od državnih ili od ne-državnih aktera. Države imaju dužnost da preveniraju akte nasilja prema ženama, da istraže svaki akt nasilja, da optuže i osude ucinioca, kao i da obezbede nadoknadu štete i omogućće oporavak žrtvama. Mada različite okolnosti i ograničenja iziskuju različite tipove akcija, države ne mogu imati izgovor za neaktivnost (United Nations, 2006: iv). *Prikupljanje podataka* o nasilju prema ženama i

¹ Opširniji tekst izveštaja dostupan je na: <http://www.womenngo.org.rs/prakticne-politike/zagovaranje>

definisanje postupaka i procedura relevantnih službi jedan je od prioriternih ciljeva u sprečavanju nasilja prema ženama.

Predmet analize i korišćene tehnike

Predmet analize bili su podaci iz administrativnih evidencija o nasilju u porodici, kao i posebni protokoli o postupanju predstavnika *policije i centara za socijalni rad*. *Svrha* analize je dolaženje do podataka koji bi mogli da ukažu na karakteristike aktuelnog postupanja policije i centara za socijalni rad u slučajevima nasilja u porodici i stvaranje preporuka za dalje unapređenje njihove prakse. *Opšti ciljevi* analize bili su: (1) da se ustanove ključne karakteristike administrativnih baza podataka u dva sistema zaštite od nasilja u porodici i mogući pravac njihovog unapređenja; (2) da se ustanovi odnos između prijavljenog nasilja u porodici i mera/intervencija koje preduzimaju ova dva sistema zaštite, kao i pravac unapređenja postupanja; (3) da se utvrdi do koje mere su postojeća pravila o postupanju (protokoli) usmeravajuća za praksu profesionalaca.

Za analizu su korišćeni javno dostupni statistički podaci (RZSZ, 2012) i namenski prikupljeni podaci² (od Ministarstva unutrašnjih poslova [MUP] zatraženi su podaci o nasilju u porodici za 2011. godinu, razvrstani prema svih 27 policijskih uprava [PU]; zatraženi su specifični podaci od 26 centara/odeljenja za socijalni rad [CSR] u 12 gradova/opština, za istu godinu).³ U analizi su korišćeni i indikatori koje je razvio Evropski ženski lobi, kao polaznu tačku za praćenje fenomena nasilja prema ženama i odgovora države na taj fenomen (EWL 2001: 42–50). Analiziran je i sadržaj *Posebnih protokola*, u odnosu na okvir koji je postavio Opšti protokol, kao i u odnosu na (ne)postojanje praktičnih i specifičnih uputstava o postupcima i procedurama profesionalaca/-ki u policiji i socijalnoj zaštiti.

² Na osnovu *Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja*; prikupljanje podataka su tehnički pomogle Mreža Žene protiv nasilja i predstavnice Mreže za Evropski ženski lobi u Srbiji, na čemu im autorka ovog izveštaja zahvaljuje.

³ Gradovi u kojima su *Autonomni ženski centar* i *Mreže Žene protiv nasilja*, u saradnji sa još 12 ženskih organizacija, sprovodili istraživanje o posledicama koje nasilje prema ženama ima na njihovu decu i o odgovoru javnih službi na taj problem.

O postupanju policije na osnovu podataka iz administrativnih evidencija o delima nasilja u porodici i uputstava o procedurama postupanja

Dvadeset šest (26) policijskih uprava (PU)⁴ poslalo je podatke o ukupnom broju prijava/dojava o događajima nasilja u porodici, kojih je u 2011. godini bilo 19.819. Raspon broja prijava po PU iznosi između 4.221 i 47 (videti *Tabelu br. 1*). Pet PU u Srbiji primilo je 51,2% (10.137) svih prijava/dojava o nasilju. Prijave najčešće stižu telefonskim pozivom (61–95%). Najmanji broj prijava nasilja stiže iz drugih službi: CSR-i prijave između 2 i 3%, a druge službe, najčešće zdravstvene ustanove, između 0,5 i 2,5% slučajeva koje registruje policija. Policija dostavlja nadležnom javnom tužilaštvu izveštaj o dnevnim događajima u rasponu od 100% (PU Valjevo i Novi Pazar) do svega 0,3% primljenih prijava/dojava o nasilju u porodici (PU Pančevo) (videti *Tabelu br. 1*).

Za ukupno 19.819 prijava/dojava o nasilju u porodici u 26 PU u Srbiji pokrenuto je 5.460 *prekršajnih postupaka*, što čini 27,5% svih slučajeva. Ove PU su podnele i 3.014 *krivičnih prijava*, što čini 15,2% primljenih prijava o nasilju u porodici. Ukupno, za 42,7% prijava nasilja u porodici iniciran je postupak koji u načelu može da dovede do kažnjavanja učinioca.⁵ Postoje velike razlike između odnosa broja evidentiranih prijava/dojava o nasilju u porodici i broja iniciranih postupaka u PU u Srbiji (videti *Tabelu br. 1*).

U 17 PU koje su dale podatak o polu učinioca u pokrenutim prekršajnim postupcima, u 3.246 prekršajnih prijava bilo je 3.427 učinilaca, od tog broja 2.882 (84,1%) *muškog pola* i 544 (15,9%) *ženskog pola*. U 20 PU koje su dale podatke o polu učinioca u podnetim

⁴ Podaci nisu dobijeni od PU Sombor, te se navedeni broj prijava ne može smatrati ukupnim brojem prijava nasilja u porodici u 2011. godini u Srbiji.

⁵ U istoj godini, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, podneto je ukupno 3.550 krivičnih prijava protiv punoletnih lica za krivično delo nasilja u porodici. Broj optužnih predloga sudu u odnosu na broj zaprimljenih krivičnih prijava tužilaštva manji je za 40–50% procenata, što će uticati i na ukupni broj osuđenih lica. U istoj godini je 1.616 punoletnih lica osuđeno za krivično delo nasilja u porodici, ali ovi brojevi nisu direktno uporedivi. Podaci RZS dostupni na: <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=146>

krivičnim prijavama, u ukupno 2.615 podnetih prijava bilo je 2.686 učinilaca, od toga 2.539 (94,5%) muškog pola i 147 (5,5%) učinilaca ženskog pola (videti *Tabelu br. 2*).

U 16 PU koje su podatke o krivičnim prijavama za delo nasilje u porodici razvrstale prema stavu dela (1.647 krivičnih prijava) za *stav 1 podneto je 1.386 (83,95%) prijava*, za *stav 2* su podnete 143 (8,7%) prijave, za *stav 3* je podneto 108 prijava (6,5%) i za *stav 5* samo 14 (0,8%) prijava. Nije bilo prijava za *stav 4*, što znači da su sva ubistva u porodičnom kontekstu dobila drugu kvalifikaciju dela (videti *Tabelu br. 2*).

Iskustva drugih država, ali i preporuke međunarodnih standarda u ovoj oblasti, potvrđuju da opšte i specijalizovano znanje usmerava donošenje odluka i olakšava postupanje policijskih službenika. S tim u vezi, Autonomni ženski centar je MUP-u dostavio inicijativu⁶ da se u postojeću organizaciju rada policije uvede *posebna linija rada* za oblast nasilja u porodici, odnosno da se u svim odgovarajućim organizacionim jedinicama MUP-a obezbedi po jedno lice specijalizovano i zaduženo za oblast rada nasilje u porodici i jedno lice u Direkciji policije za koordinaciju rada.

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima predstavlja značajan doprinos standardizaciji i specijalizaciji policijskih službenika/-ca, i razvijanju multisektorske saradnje. Sadržaj Protokola uključuje jasne opise i objašnjenja, što smanjuje uticaj ličnih stavova i predrasuda profesionalaca/-kinja u postupanju. *Jedini ozbiljan propust ovog Protokola* predstavlja paragraf 3.7. *Lažno prijavljivanje*. Činjenica da za određen procent prijava nasilja prema ženama nema (dovoljno) dokaza ne znači ni da nasilja nije bilo, ni da je prijava lažna. Tumačenje motiva „lažnog prijavljivanja“ nepotrebno je, a „neke od indicija koje mogu ukazati da se radi o lažnom prijavljivanju nasilja“ (str. 11) *potpuno su pogrešne*. Netačni detalji o vremenu, mestu i načinu izvršenja dela ne moraju ukazivati da su navodi netačni (lažni). Nedoslednost u izjavama žrtve i svedoka potiče iz mnogih razloga (nerazumevanje

⁶ Dopis poslat 29. 11. 2011. Dostupno na:

http://www.womenngo.org.rs/images/pdf/Inicijativa_MUP_novembar_2011_%282%29.pdf

pitanja, zbunjenost, preplašenost ili uzbuđenje, teškoće u vezi sa [pri]sećanjem na događaje koji su visoko emotivno obojeni, uticaj drugih osoba na žrtvu i slično). Nepostojanje odbrambenih povreda kod osobe koja izjavljuje da je silom prinuđena na obljubu takođe nije indikator „lažnog“ prijavljivanja dela. Stručna literatura opisuje da su reakcije „pasivnog potčinjavanja“ odnosno „ukočenosti od straha“ najčešća reakcija žrtve na silovanje, a „primena sile/pretnje“ ustanovljava se već samom činjenicom da je učinilac nastavio sa seksualnim činom bez pristanka žrtve, ili zato što je bez njenog pristanka držao njeno telo ili manipulisao njime kako bi izvršio obljubu.⁷ Konačno, protok dužeg vremena od trenutka „izvršenja“ dela do prijavljivanja takođe ne govori o tome da je prijava lažna.

Zaključci i preporuke

Statistički podaci prikupljeni na osnovu administrativnih evidencija policije o prijavama i postupcima u vezi sa nasiljem u porodici nisu javno dostupni, što bi u narednom periodu trebalo ispraviti. Policijske uprave, u najvećem broju, nisu bile u mogućnosti da podatke razvrstaju prema traženim kriterijumima, što na opštem nivou onemogućava praćenje trendova i sekundarnu analizu postupanja policijskih službenika.

Neujednačen broj prijava/dojava o nasilju u porodici u PU u Srbiji predstavlja povod da se analitička odeljenja u MUP-u pozabave poređenjem podataka u odnosu na broj i strukturu stanovnika na teritoriji koju pokriva PU. Bitno je da se ustanovi standard za beleženje prijave događaja nasilja u porodici, kao i standard za donošenje odluke da se na osnovu prijave pokrene prekršajni postupak ili podnese krivična prijava. Evidencija bi u svakom pojedinačnom slučaju morala sadržati obrazloženje za odluku da se slučaj usmeri ili ne usmeri u sudski proces – i koji – kao i obrazloženje ako se prijava povlači.

Dobijeni podaci jasno upućuju da službe u zajednici ne razmenjuju podatke, odnosno saznanja o nasilju u porodici, na sistematičan način. Treba reći da policija u znatno većem procentu razmenjuje svoje podatke sa drugim službama nego obratno. Razmena podataka

⁷ Videti: M.C. protiv Bugarske, Predstavka br. 39272/98.

između relevantnih službi zahteva i razjašnjenje pitanja poverljivosti i zaštite (naročito osetljivih) ličnih podataka, kao i razradu pitanja bezbednosti žrtve kod razmene podataka bez saglasnosti žrtve.

Iz samih brojeva ne može se zaključiti šta je rukovodilo policijske službenike u izboru mere/intervencije, ali je jasno da postoji velika neujednačenost u intervencijama, koju bi trebalo razmotriti naknadnim analizama. MUP bi u saradnji sa Republičkim javnim tužilaštvom trebalo da pripremi uputstvo koje bi olakšalo donošenje ovih odluka.

Iz statističkih podataka se ne može ustanoviti da li je, u slučajevima kada je postupak pokrenut protiv obe strane, nasilje jedne strane bilo odbrambenog tipa ili reakcija na primarno nasilje, što nije identifikovano od strane policijskih službenika ili tužilaštva. Podaci potvrđuju dobro poznatu činjenicu da nasilje u porodičnom kontekstu nesrazmerno više pogađa žene i da su muškarci češće učinioci nasilja koje je okarakterisano kao krivično delo. Nužno je u evidencije o ovim delima uključiti i tip odnosa/relacije između učinioca i žrtve.

Bilo bi važno na osnovu podataka iz evidencija razmotriti koliko prijava za kršenje mera zaštite zabeleže policijske stanice i da li se, ili ne, to u svakom slučaju smatra krivičnim delom. Mali broj (14) krivičnih prijava za kršenje mera zaštite od nasilja u porodici u odnosu na ukupni broj izrečenih mera zaštite (787) može da ukazuje na neosetljivost policijskih službi na problem kršenja mera zaštite od nasilja u porodici.

Administrativna evidencija o događajima nasilja u porodici morala bi da sadrži podatak o svim prijavama/dojavama o nasilju u porodici, bez „prijemne selekcije“, uključujući način na koji je prijava/dojava primljena, zabeleženo na standardnom formularu za registrovanje prijava. Dalje, evidencija bi morala da sadrži podatak o policijskoj intervenciji i o rezultatu te intervencije: broj podnetih prijava i vrsta prijave, broj slučajeva koji nisu upućeni na sudski proces i (glavni) razlog zašto to nije učinjeno, broj prijava koje su povučene i (glavni) razlog zašto je to učinjeno, kao i način evidentiranja povučenih prijava. Evidencija o događaju bi morala da omogući povezivanje podataka sa prethodno prijavljenim nasiljem za istu žrtvu i

istog učinioca, za svaku (novu) prijavu/dojavu nasilja u porodici, uključujući i podatke o prethodnim intervencijama, što bi umanjilo ponavljanje istih i nedelotvornih postupaka od strane policijskih službenika.

Specijalizacija policijskih službenika, uz mogućnost da se žene izložene rodno zasnovanom nasilju obrate specijalizovanim *ženskim* policijskim službenicima, mogla bi da vodi profesionalnijem obavljanju policijskih poslova, većoj bezbednosti (žrtava, ali i policijskih službenika), dostupnim, efikasnim i delotvornim policijskim postupcima, a u krajnjem ishodu i boljoj percepciji javnosti o policiji. MUP bi trebalo da razmotri, na bazi podataka, predlog da se uvede posebna linija rada za oblast nasilja u porodici.

*U Posebnom protokolu o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima treba izbrisati paragraf 3.7. Lažno prijavljivanje.*⁸

⁸ Iako je Autonomni ženski centar to predložio MUP-u, ova inicijativa nije naišla na razumevanje, videti: <http://www.womenngo.org.rs/prakticne-politike/zagovaranje>

O postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva – na osnovu podataka iz administrativnih evidencija o delima nasilja u porodici i uputstava o procedurama postupanja

Izveštaji o radu centara za socijalni rad u Srbiji, koje priprema Republički zavod za socijalnu zaštitu, predstavljaju doprinos oceni i unapređenju rada ove važne javne službe. U *Izveštaju za 2011. godinu*, u poglavlju 2.5.2. *Žrtve nasilja* (RZSZ, 2012: 56), navodi se da je u CSR-ima u Srbiji evidentirana 8.481 žrtva nasilja u porodici, u 3.772 porodice, što je za čak 1.845 porodica manje od broja registrovanih porodica u 2010. godini. Iz podataka se indirektno može zaključiti da su žene žrtve nasilja u porodici u dve trećine slučajeva koji su registrovani u starosnim grupama mladi i stari (69% i 65,7%) i u 86,7% slučajeva u grupi odrasli korisnici (*ibid.*: 57). Evidentirano je 5.450 učinilaca nasilja u porodici, od čega muškarci čine 79,7% (*ibid.*: 59). Problem predstavlja činjenica da među nabrojanim relacijama između žrtve i učinioca ne postoji partnerska relacija.⁹

U odnosu na način prijavljivanja nasilja u porodici u CSR-ima, pojedinačno, najveći broj prijava stiže iz policije (29%), od člana porodice (22,2%) i od same žrtve (14,1%). Druge javne službe prijavljuju znatno manje slučajeva nasilja. CSR po službenoj dužnosti u vršenju svojih poslova identifikuje samo 537 žrtava (6,5% od registrovanih žrtava u 2011. godini) (*idem*: 58).

Centri za socijalni rad su po službenoj dužnosti pokrenuli ukupno 1.667 postupaka. U više od četvrtine slučajeva CSR-i nisu imenovali postupak koji su pokrenuli (kategorija „nešto drugo“). Među imenovanim postupcima najučestaliji su podnošenje krivične prijave za nasilje u porodici (22,1%) i postupak za određivanje mera zaštite prema Porodičnom zakonu

⁹ Na ovo je Mreža Žene protiv nasilja ukazala RZSZ-u, videti: <http://www.zeneprotivnasilja.net/vesti>. Zavod je poslao odgovor, takođe dostupan na internet-prezentaciji Mreže.

(17,6%) (*ibid.*: 58). Takođe, CSR službeno evidentira izrečene mere građanskopravne zaštite od nasilja u porodici. Od 787 *mera zaštite* najčešće je izricana zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice (38,4%), a u sasvim malom procentu izdavanje naloga za iseljenje iz stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine/zakupa nepokretnosti (9%) i izdavanje naloga za useljenje u stan i kuću (1%). Iz *Izveštaja* nije jasno koliko je žrtava bilo zaštićeno ovim merama, imajući u vidu da jedna žrtva može ostvariti veći broj mera. CSR-i nerado predlažu mere izdavanja naloga za iseljenje i naloga za useljenje u kuću/stan, čak i kada su žene-žrtve i njihova deca zbog nasilja morale da napuste dom i budu smeštene u sigurnu kuću/prihvatište kojim upravlja CSR (za ukupno 468 žrtava nasilja pokrenuto je ukupno 38 tužbi, od toga samo *pet* tužbi za mere iseljenja iz kuće/stana) (Jovanović, 2012).

Iako podaci o deci žrtvama nasilja nisu predmet ove analize, zbog njihove povezanosti sa ženama-majkama, izdvajamo podatak da su u 2011. godini registrovana 2.324 deteta *svedoka porodičnog nasilja* (RZSZ, 2012: 60). Pažnju skreće informacija da je privremenim zaključkom o obezbeđenju smeštaja iz porodice izmešteno 137 dece zbog toga što „roditelj nije u mogućnosti da zaštiti dete od zlostavljanja drugog roditelja“.

Na osnovu podataka zatraženih od 26 CSR-a/odeljenja u 12 gradova/opština u Srbiji, u 2011. godini, ovi centri su registrovali 2.604 slučaja nasilja u porodici. Žene su kao žrtve nasilja identifikovane u 1.391 slučaju (53,4%), a žene koje imaju maloletnu decu u 1.071 slučaju (81,4% svih slučajeva u kojima su žene identifikovane kao žrtve nasilja u porodici). Analiza dobijenih podataka o postupanju CSR-a ukazala je na njihovu nepreciznost (nepouzdanost). Bez obzira na to, uočene su dve karakteristike: *neujednačen broj* registrovanih slučajeva nasilja u porodici, koji ne odgovara odnosnim veličinama opštine/grada, i *velike razlike* u odnosu između ukupnog broja registrovanih slučajeva nasilja u porodici i slučajeva u kojima je žrtva nasilja žena koja ima maloletnu decu (ispod 30% u nekim i iznad 60% u drugim CSR-ima). Podaci potvrđuju da je ovih 26 odeljenja/CSR-a, kao i svi ostali CSR-i u Srbiji, tokom 2011. godine *malo koristilo* svoja javna ovlašćenja i pokretalo postupke po službenoj dužnosti. Uočava se tendencija da se postupci nadzora nad vršenjem roditeljskih prava, kao i postupci delimičnog i potpunog lišenja roditeljskih prava, pokreću,

prema majkama (ili prema oba roditelja), iako su majke identifikovane kao žrtve nasilja u porodičnom kontekstu. Takođe, organizovano je (samo) 129 konferencija slučajeva za planiranje zaštite od nasilja u porodici, a tek na 14 konferencija pozvane su lokalne nevladine organizacije, što ukazuje da se resursi zajednice *nedovoljno koriste* i kada postoje.

Posebni protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima, donet marta 2013. godine (MRZSP, 2013), eksplicitno navodi tri važne oblasti delovanja, odnosno obaveze CSR-a: da definiše interne procedure u svim fazama rada na svim slučajevima nasilja u porodici i u partnerskom odnosu, da detaljnije razradi sopstveno postupanje radi bolje zaštite žena i da ostvari koordinišuću ulogu na lokalnom nivou. *Protokol* predstavlja pregled obavezujućih postupaka CSR-a,¹⁰ podseća na osnovna načela socijalne zaštite i prava korisnika,¹¹ upućuje na definicije nasilja prema ženama iz međunarodnih dokumenata i definiše odgovornost za primenu, kao i za praćenje efekata i izveštavanje.

Međutim, uz nedoslednost u upotrebi termina (koriste se rodno neutralni), *izostaje* apostrofiranje dva važna opšta principa zaštite žrtava: uzimanje u obzir nejednakosti moći između žrtve nasilja i nasilnika; i princip bezbednost i dobrobit deteta kroz osiguranje bezbednosti i podrške autonomiji nenasilnom roditelju. Oba principa su od suštinske važnosti za razumevanje rodne dimenzije nasilja i za rad u CSR-u – organu starateljstva. Obaveza da CSR tužbom pokreće parnični postupak za zaštitu od nasilja vezana je za slučajeve kada se „utvrdi nesposobnost korisnika – žrtve nasilja u porodici“ (MRZSP, 2013: 34), što ne odgovara odredbama Porodičnog zakona (čl. 10, 12 i 284). Propušteno je da se navedu *specifični pokazatelji i uputstva* za čitav niz opštih postupaka: prijemnu procenu, proveru prihvatljivosti prijave, standardizovani intervju, određivanje prioriteta postupanja, procenu najčešćih rizika od nasilja.

¹⁰ U skladu sa *Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad*, Službeni glasnik RS, br. 59/2008, 37/2010, 39/2011 i 1/2012.

¹¹ U skladu sa *Zakonom o socijalnoj zaštiti*, Službeni glasnik RS, br. 24/2011.

„Preduzimanje postupaka za zaštitu korisnika žrtve nasilja u porodici i eventualno deteta indirektnih žrtve“ ostaje potpuno *neodređeno* (MRZSP, 2013: 27), i to u odnosu na žrtvu/-e i u odnosu na učinioca nasilja, koji je često potpuno izvan delovanja sistema socijalne zaštite, u prilici da ga kontroliše i da njime manipulise, umanjujući efekte preduzetih mera i usluga prema žrtvama. Postupci za zaštitu žene žrtve nasilja koja ima maloletno dete *uvek*, a ne eventualno, podrazumevaju postupke zaštite deteta (indirektnih žrtve). Formulacija u vezi sa „smeštajem žrtve u bezbedno okruženje“ (*ibid.*: 24) mogla bi navesti na zaključak da se žena koja ima maloletnu decu u situacijama neodložne intervencije razdvaja od dece, što je *neprihvatljiva intervencija*. Trebalo je prodiskutovati pitanje *poverljivosti i razmene* (naročito osetljivih) ličnih podataka, i pitanje bezbednosnih rizika ako se informacija prenosi policiji ili drugoj službi bez saglasnosti žrtve. Takođe, *Protokolom* nije preporučeno organizovanje *konferencije slučaja*, kao jednog od najefikasnijih načina multisektorskog planiranja zaštite žrtava nasilja.¹²

Zaključci i preporuke

Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji u 2011. godini ini statističke podatke o nasilju u porodici javno dostupnim i stoga podložnim analizama i komentarima svih zainteresovanih strana. Iako navodi podatke (brojeve) o žrtvama, učiniocima i preduzetim merama, ne nudi objašnjenje za određene pojave.

Zabrinjavajuće je mali broj slučajeva nasilja koje registruje CSR – organ starateljstva – po službenoj dužnosti, imajući u vidu da su tokom 2011. godine ove službe na evidenciji imale čak 584.828 korisnika. Evidencije koje se trenutno vode u CSR-ima u Srbiji ne omogućavaju da se ukrste podaci različite prirode, što otežava sagledanje karakteristika fenomena i praćenje reakcija sistema. Razlike u broju registrovanih slučajeva nasilja u CSR-ima u Srbiji upućuju na to da postoje razlike u spremnosti ove službe da identifikuje i/ili utvrdi postojanje

¹² Autonomni ženski centar je dostavio mišljenje i preporuke za izmene i dopune Posebnog protokola MRZSP-a, dostupno na: <http://www.womenngo.org.rs/prakticne-politike/zagovaranje>

nasilja u porodici, a moguće i razlike u prepoznavanju ove službe od strane građana/građanki i drugih službi kao referentne za ovu vrstu problema.

Mali je broj mera koje se pokreću po službenoj držnosti u odnosu na broj žrtava i broj porodica u kojima je evidentirano nasilje. To se posebno odnosi na žene i njihovu decu koji su zbog nasilja u porodici morali da napuste dom. Iako se u *Izveštaju* navodi da ovi postupci „obuhvataju u proseku 44,2% prijavljenih porodica“ (MRZSP, 2013: 58), to bi bilo tačno samo u slučaju da je u svakoj porodici pokrenut po jedan od postupaka sa navedenog spiska, zbog čega bi trebalo promeniti način izračunavanja ovog podatka. Kao što je u *Izveštaju* opravdano primećeno, kategorija „nešto drugo“ ume da bude prilično široka, što zahteva da se ona razmotri i preciznije definiše u evidencionom obrascu koji popunjavaju CSR-i.

Izostavljanje partnerske relacije sa spiska relacija između žrtve i učinioca gotovo je neverovatan propust, ali ukazuje na dominantnu usmerenost CSR-a na decu, stara i nemoćna lica, što može da vodi diskriminaciji žena u proceni i planiranju potreba za njihovom zaštitom od nasilja. Zabrinjavaju mere CSR-a koje ukazuju na tendenciju da se žene žrtve nasilja „dodatno kažnjavaju“ primenom postupaka nadzora nad vršenjem roditeljskih prava, delimičnog i potpunog lišenja roditeljskih prava, što predstavlja nerazumevanje pozicije roditelja žrtve, dovodi do izbegavanja da se u ovoj službi otvoreno govori o nasilju, da se zatraži pomoć i do straha žena od reakcije CSR-a. Neprihvatljiva je intervencija izmeštanja dece iz porodice (bez nenasilnog roditelja) radi zaštite njihove bezbednosti u situaciji kada „roditelj nije u mogućnosti da zaštiti od nasilja drugog roditelja“, jer je država dužna da zaštiti sve članove porodice od nasilja u porodici.¹³

Posebni protokol o postupanju stručnih radnika/-ca u CSR-ima, pored nabiranja opštih obaveza ove službe, propustio je da navede specifične pokazatelje i uputstva za čitav niz postupaka u odnosu na problem nasilja prema ženama u partnerskoj relaciji i u porodici.

¹³ Autonomni ženski centar zatražio je, najpre od MRZSP-a, da po službenoj dužnosti izvrši nadzor nad stručnim radom u svim CSR-ima koji su imali ovu intervenciju, a potom od Zaštitnika građana da po službenoj dužnosti ispita postupanje CSR-a u ovim slučajevima, smatrajući da ovo pitanje zavređuje dodatnu pažnju i rasvetljavanje okolnosti koje su rukovodile CSR u preduzimanju navedene mere.

Opšti zaključci i preporuke

Teško je na osnovu administrativnih podataka proceniti rasprostranjenost slučajeva nasilja prema ženama u intimnom partnerskom odnosu i u porodici, kao i karakteristike ovog nasilja, jer ne postoji centralna baza podataka.¹⁴ Iako je moguće da službe dokumentuju veliki broj podataka, beleženje i dalje nije standardizovano, podaci su nedovoljno pouzdani i nije moguće međusobno ukrštanje različitih kategorija podataka. Postojeći podaci se u nedovoljnoj meri obrađuju i analiziraju, što predstavlja problem za planiranje unapređenja prevencije i zaštite žena od nasilja kojem su izložene, bazirano na podacima.

Iako je unapređen okvir za postupanje profesionalaca/-kinja u situacijama nasilja prema ženama, bilo bi nužno izvršiti naznačene izmene u *Posebnom protokolu za policiju* i naznačene dopune u *Posebnom protokolu za CSR – organ starateljstva*. Dokumenti su tek usvojeni i još nepoznati, te bi bilo važno organizovati opšte informisanje i obuke za profesionalce, ali i uspostaviti sistem odgovornosti za njihovu primenu, kao i sistem za praćenje i izveštavanje o efektima primene.

U susret ratifikaciji *Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici* (Savet Evrope, 2011), očekuje se da država preduzme neophodne zakonodavne i druge mere i da sa dužnom pažnjom spreči, istraži, kazni i obezbedi nadoknadu za dela nasilja obuhvaćena ovom Konvencijom (u skladu sa čl. 5). Ova Konvencija obavezuje državu na prikupljanje relevantnih statističkih podataka u redovnim vremenskim razmacima i na preduzimanje istraživanja na terenu o slučajevima svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom Konvencijom, radi proučavanja osnovnih uzroka i posledica, učestalosti i stope osuda, kao i efikasnosti mera (čl. 11). Od države se očekuje da prikupljene podatke učini dostupne javnosti.

¹⁴ Prvi nama poznat pokušaj da se načini „zajednička“ baza podataka realizovali su AŽC i Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2010. godine u okviru projekta „Ka sveobuhvatnoj zaštiti žena od rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini“ (pilotiranje ove evidencije očekuje se u 2013. godini u 4 opštine).

Tabela br. 1: Prikaz odnosa između ukupnog broja prijava/dojava o nasilju u porodici i intervencija policijskih službenika

Policijska uprava	Ukupno prijava događaja nasilja u porodici	%	Tužilaštvu dostavljen izveštaj o dnevnom događaju		Zahtev za pokretanje prekršajnog postupka		Podneta krivična prijava		Prekršajni i krivični postupci (ukupno)
			N	%	N	%	N	%	
Užice	513	8,3	17	3,3	305	59,5	64	12,5	72,0
Zaječar	57	0,3	–	–	11	19,3	2	3,5	22,8
Subotica	559	2,8	–	–	9	1,6	62	11,1	12,7
Pirot	484	2,4	78	16,1	3	0,6	64	13,2	13,8
Bor	703	3,6	544	77,4	18	2,6	141	20,1	22,7
Zrenjanin	1.144	5,8	381	33,3	347	30,3	199	17,4	47,7
Niš	696	3,5	107	15,4	285	40,9	166	23,8	64,7
Kruševac	209	1,1	121	57,9	28	13,4	–	–	13,4
Šabac	457	2,3	44	9,6	297 ¹⁵	65,0	59	12,9	77,9
Kraljevo	824	4,2	161	19,5	26	3,2	84	10,2	13,4
Grad Beograd	2.247	11,3	568	25,3	1.503	66,9	660	29,4	96,3
Požarevac	420	2,1	–	–	167 ¹⁶	39,8	72	17,1	56,9
Leskovac	321	1,6	40	12,5	61	19,0	107	33,3	52,3
Kragujevac	1.489 ¹⁷	7,5	–	–	302	20,3	153	10,3	30,6
Sr. Mitrovica	498	2,5	74	14,9	94	18,9	127	25,5	44,4
Čačak	324	1,6	–	–	30 ¹⁸	9,3	45 ¹⁹	13,9	23,7
Kikinda	788	4,0	139 ²⁰	17,6	79	10,0	50	6,3	16,3
Valjevo	194	1,0	194	100	52	26,8	98	50,5	77,3
Jagodina	995	5,0	379	38,1	222	22,3	90	9,0	31,3
Prijepolje	140	0,7	0 ²¹	–	81	57,9	30	21,4	79,3
Prokuplje	327	1,6	43	13,1	3	0,9	53	16,2	17,2
Smederevo	269	1,4	54	20,1	99	36,8	146	54,3	91,1
Vranje	1.036	5,2	38	3,7	11	1,1	102	9,8	10,9
Pančevo	866	4,4	3	0,3	49	5,7	154	17,8	23,5
Novi Pazar	47	0,2	47	100	0	0	47	100	100
Novi Sad	4.221	21,3	–	–	1378	32,6	239	5,7	38,3
UKUPNO	19.819	100	–	–	5.460	–	3.014	–	–

¹⁵ PU izveštava da su izrečena i 154 upozorenja.

¹⁶ PU izveštava da je izrečeno i 167 upozorenja.

¹⁷ PU izveštava predsednika Višeg suda i Višeg javnog tužioca kroz Dnevni bilten o svim događajima, na dnevnom nivou.

¹⁸ PU je izvestila o broju prekršajnih prijava po mestima: Čačak 11, Gornji Milanovac 4, Ivanjica 13 i Lučani 2.

¹⁹ PU je izvestila o broju krivičnih prijava po mestu: Čačak 20, Gornji Milanovac 14, Ivanjica 9 i Lučani 2.

²⁰ PU je izvestila da se sve prekršajne i krivične prijave dostavljaju tužilaštvu.

²¹ PU je izvestila da nije bilo izveštaja o dnevnom događaju vezano za nasilje u porodici podnetih tužilaštvu.

Tabela br. 2: Broj zahteva za pokretanjem prekršajnih postupaka i broj krivičnih prijava za krivično delo nasilje u porodici, razvrstano premo polu učinioca prekršaja ili krivičnog dela i prema stavu krivičnog dela

Policajska uprava	Prekršajne prijave				Krivične prijave								
	ukupno	M pol	Ž pol	M i Ž pol	ukupno	M pol	Ž pol	St.1	St.2	St.3	St.4	St.5	
Užice	305	243	45	11	64	61	6	54	6	6	0	0	
Zaječar	11	10	1	0	2	1	1	–	–	–	–	–	
Subotica	9	9	0	0	62	56	6	47	6	9	0	0	
Pirot	3	2	2	–	64	63	1	–	–	–	–	–	
Bor	18	18	5	–	141	135	10	115	20	5	–	1	
Zrenjanin	347	271	76	–	199	184	15	168	12	15	–	4	
Niš	285	300	61	–	166	163	5	153	6	5	–	–	
Kruševac	28	32	2	–	70	70	3	62	6	2	–	–	
Šabac	297	–	–	–	59	59	–	–	–	–	–	–	
Kraljevo	26	26	–	–	84	82	3	80	2	2	–	–	
Grad Beograd	1.503	1.261	227	–	660	608	19	–	–	–	–	–	
Požarevac	167	–	–	–	72	–	–	–	–	–	–	–	
Leskovac	61	–	–	–	107	–	–	–	–	–	–	–	
Kragujevac	302	281	39	–	153	143	17	134	12	7	–	–	
Sr. Mitrovica	94	96	15	–	127	125	4	100	22	4	–	1	
Čačak	30	–	–	–	45	–	–	40	1	4	–	–	
Kikinda	79	65	14	–	50	42	8	–	–	–	–	–	
Valjevo	52	–	–	–	98	–	–	–	–	–	–	–	
Jagodina	222	244	46	–	90	84	6	–	–	–	–	–	
Prijepolje	81	–	–	–	30	–	–	–	–	–	–	–	
Prokuplje	3	3	–	–	53	51	4	41	12	–	–	–	
Smederevo	99	–	–	–	146	147	7	117	14	15	–	–	
Vranje	11	11	–	–	102	95	7	85	6	10	–	1	
Pančevo	49	–	–	–	154	143	9	–	–	–	–	–	
Novi Pazar	0	–	–	–	47	–	–	–	–	–	–	–	
Novi Sad	1.378	–	–	–	239	227	16	190	18	24	–	7	
UKUPNO	5.460	2.872	533	11²²	3.014	2.539	147²³	1.386	143	108	0	14²⁴	

²² Podaci su razvrstani prema polu za ukupno 3.246 prekršajnih postupaka, u kojima je bilo 3.427 učinilaca prekršajnog dela.

²³ Podaci su razvrstani prema polu za ukupno 2.615 krivičnih prijava, u kojima je bilo 2.686 učinilaca krivičnih dela.

²⁴ Podaci su razvrstani prema stavu krivičnog dela nasilje u porodici za ukupno 1.651 krivičnu prijavu.

Lista referenci

EWL. (2001) „Ka zajedničkom evropskom okviru za merenje napretka u oblasti nasilja prema ženama: Predlog političkog okvira i indikatora u oblasti budžeta, zakonodavstva, usluga, edukacije profesionalaca/-ki, građanskog društva, prikupljanja podataka i prevencije“. U: A. Galonja (ur.). *Nezavisna opservatorija za praćenje nasilja prema ženama*. 2011. Beograd: Autonomni ženski centar. str. 42–50.

Jovanović, N. (2012) *Inicijativa za praćenje socijalne politike – Praćenje mera socijalne politike sa stanovišta ciljne grupe žena*. Beograd: Autonomni ženski centar.

Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike (2013) *Posebni protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima*. Beograd.

Republički zavod za socijalnu zaštitu (2012) *Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2011. godinu*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.

Savet Evrope (11. maj 2011) *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*. Beograd: Projekat Borba protiv protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

Uprava za rodnu ravnopravnost, pristupljeno 12. aprila 2013,

http://www.gendernet.rs/files/Publikacije/Publikacije/Cahvio_konvencija.pdf

United Nations. (2006) *Ending violence against woman – From words to action – Study of Secretary-General*, pristupljeno 17. aprila 2013,

<http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/launch/english/v.a.w-exeE-use.pdf>

Ubistva žena od strane partnera: istraživanje pravosudne prakse

► UBISTVA ŽENA OD STRANE PARTNERA: ISTRAŽIVANJE PRAVOSUDNE PRAKSE¹ ◀

.....

Prof. dr Slađana Jovanović

Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu

O istraživanju

Ovaj izveštaj ima za predmet slučajeve ubistva (pokušaja ubistva) žena od strane partnera koji su imali svoj epilog pred sudom (reč je o pravnosnažno okončanim predmetima), sa naglaskom na kaznenoj politici i oceni olakšavajućih i otežavajućih okolnosti. Važno je napomenuti i to da je u pitanju praksa Višeg suda u Beogradu, ali da je istraživanjem obuhvaćen period od 2006. do 2011. godine, i to ne samo za krivično delo ubistva (čl. 113 KZ, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009), teškog ubistva (čl. 114 KZ) i ubistva na mah (čl. 115 KZ), već i za sledeća krivična dela od značaja za temu partnerskog homicida/femicida: teška telesna povreda kvalifikovana smrću (čl. 121, st. 3 KZ) i nasilje u porodici sa smrtnom posledicom (čl. 194, st. 4 KZ).

¹ Detaljno o rezultatima istraživanja (o kriminološkoj i viktimološkoj dimenziji pojave i o društvenoj reakciji pre i posle ubistva) u: B. Simeunović-Patić, i S. Jovanović, (2013) *Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Razlozi za ovakvo strukturisanje uzorka leže u problemima ostvarenja pristupa relevantnim predmetima, s obzirom na to da u sudskim upisnicima nisu registrovani podaci koji bi olakšali potragu za predmetima (već bi podatak o polu žrtve ili njenom imenu na osnovu kojeg bi se izveo zaključak o polu i te kako suzio broj predmeta od značaja za uzorak). Takođe, predmeti vezani za slučaj iz 2011. godine najčešće ne bi bili (ni u jednom višem sudu u Srbiji) pravosnažno okončani. Stoga je uzorak sačinjen na pomenuti način: sa orijentacijom na duži vremenski period, što uključuje i godinu na koju se izveštavanje odnosi, i na jedan sud, ali onaj koji pokriva populaciju i oblasti (gradske, prigradske, ruralne) koji po svojoj strukturi uglavnom odslikavaju stanje u Srbiji, te bi zaključci i preporuke zasnovani na rezultatima ovog istraživanja mogli biti od važnosti za Srbiju u celini.

Pošlo se i od pretpostavke da bi vremenski period koji je bio predmet posmatranja omogućio i zaključivanje o eventualnim promenama u sudskoj praksi, s obzirom na to da je reč o vremenu od stupanja na snagu Krivičnog zakonika RS (1. 1. 2006.) kada su se pojavili novi oblici teškog ubistva – ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan (čl. 114, t. 10 KZ) i ubistvo bremenite žene (čl. 114, t. 9 KZ) koji svedoče o pojačanoj krivičnopravnoj zaštiti žene u normativnoj sferi do 2011. godine. Nepostojanje istraživanja na ovu temu u Srbiji opravdava unošenje najvažnijih rezultata u izveštaj koji u svom fokusu ima nasilje nad ženama u 2011. godini.

U uzorak je ušlo 14 sudskih predmeta – čl. 113 KZ: od 153 predmeta izdvojeno je 11, a od toga se šest predmeta odnosilo na ubistvo u pokušaju; čl. 114 KZ: od 55 predmeta izdvojena su tri (u dva je reč o pokušaju teškog ubistva); čl. 115 KZ: nijedan od 11 predmeta iz posmatranog okvira nije se odnosio na slučaj partnerskog homicidnog nasilja prema ženi (dok su upravo slučajevi ubistva na mah karakteristični za žensko partnersko homicidno nasilje, kao oblik reaktivnog nasilja). Pažnju je privukao podatak da u uzorku nije bilo nijednog predmeta vezanog za krivično delo teško ubistvo iz čl. 114, t. 10 KZ (ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan od strane učinioca), kao i nijednog predmeta vezanog za delo iz čl. 194, st. 4 KZ (nasilje u porodici sa smrtnom posledicom).

Analizirani su i predmeti Višeg javnog tužilaštva u Beogradu koji se odnose na slučajeve su poslužili za izvođenje potpunijih zaključaka o faktorima rizika i (ne)adekvatnosti reakcije relevantnih službi pre događaja. Bilo ih je ukupno 11.

Odmeravanje kazne: olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

U 11 slučajeva su izrečene zatvorske kazne, dok su u 3 slučaja neuračunljivim učiniocima izrečene mere bezbednosti medicinskog karaktera (obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi). Izrečene zatvorske kazne kretale su se u rasponu od 2 do 30 godina. Najteža kazna (30 godina zatvora) izrečena je za teško ubistvo (na svirep način), dok su za pokušaj ubistva (pa i teškog) kazne po pravilu ublažavane (odmeravane ispod zakonskog minimuma propisane kazne). Jedino u slučaju pokušaja teškog ubistva više lica (kojom prilikom je smrtno stradala žena u petom mesecu trudnoće) učiniocu je utvrđena kazna u okvirima propisanog raspona (19 godina zatvora), dok je u jednom slučaju pokušaja ubistva izrečena kazna od sedam godina zatvora.

Rezultati istraživanja pokazuju da sudovi i u slučajevima ubistva u partnerskom odnosu najčešće postupaju po automatizmu u navođenju okolnosti koje su od uticaja na odmeravanje kazne. Posebnog obrazloženja okolnosti koje su uzete u obzir najčešće nema, već se prosto navode zakonske konstrukcije („lične i porodične prilike“, „stepen krivice“, „raniji život“ itd.). Pod znakom pitanja je i evidentna dominacija olakšavajućih okolnosti, kao i (pre)česta primena instituta ublažavanja kazne kada je delo ostalo u pokušaju. Upadljivo je „pozitivno“ ocenjivanje praštanja žrtve učiniocu (u slučajevima pokušaja, razume se), koje se pak veoma široko tumači kao takvo (npr. ukoliko se žrtva ne pridružuje gonjenju, pa i ako izjavljuje da „samo želi da se sve već jednom završi i da on prestane da je proganja“), dok izostaje potpunije i jasnije utvrđivanje okolnosti koje se odnose na samog učinioca, naročito u smislu ranijeg života, koji je često opterećen nasilništvom (a neretko i u smislu držanja posle izvršenog dela koje takođe odlikuje nasilništvo [prema žrtvi]). Ove okolnosti sudovi najčešće nisu posebno cenili, već su raniji život učinioca svodili na pitanje (ne)osuđivanosti. Ni ranije proganjanje žrtve, koje se pojavljivalo u nekoliko slučajeva, nije figurisalo kao otežavajuća okolnost (niti je žrtvi blagovremeno pružena zaštita, čak ni kada je tražena).

Prenaglašen je značaj davan i okolnostima kakvo su priznanje, kajanje i držanje pred sudom, naročito u slučajevima kada su ovakva ponašanja „instrumentalnog“ karaktera. Čini se da se sud više bavi time kako se učinilac ophodi prema njemu (da li se korektno drži pred sudom, da li priznaje delo) nego time kako se ophodi(o) prema žrtvi. Roditeljstvo takođe ne bi u ovakvim slučajevima smelo da figuriše kao olakšavajuća okolnost, imajući u vidu da se života lišava (najčešće) majka deteta, a da se čak ne vrše ni provere „kvaliteta“ roditeljstva učinioca. Pre bi se moglo reći da ovakva okolnost najčešće zaslužuje ocenu „otežavajuće“, imajući u vidu kakve posledice po dete ostavljaju ovakvi događaji. U jednom slučaju je u medijima objavljena izjava punoletnog sina koji govori o očevom nasilničkom ponašanju, izrazivši pritom želju da ovaj nikada ne izađe iz zatvora. U istom slučaju sud je roditeljstvo cenio kao olakšavajuću okolnost.

Sudovima se može zameriti i nedovoljno poklanjanje pažnje oštećenoj strani/žrtvi krivičnog dela: ne utvrđuju se u potpunosti podaci o njoj, najčešće se ne uzima u obzir njeno ranije stradanje, nasilje koje je trpela od strane učinioca, dok se pre naglašava značaj njenog nepridruživanja gonjenju, neisticanja imovinskopravnog zahteva i, uopšte, „praštanja“ učiniocu, bez zalaženja u dubinu ovakvih izjava i postupaka. Naime, oštećena strana često nema punomoćnika, sekundarno je viktimizovana dužinom trajanja postupka i dešavanjima posle viktimizacije pokušajem ubistva, želi da se sve završi što pre ili da je „on ostavi na miru i prestane da je proganja“.

Dotaknuto je i pitanje pravne kvalifikacije dela. Nijedan slučaj lišenja života kojem je prethodilo nasilje prema partnerki nije kvalifikovan kao ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan (čl. 114, t. 10 KZ) – dakle, kao teško ubistvo za koje je propisana kazna zatvora od najmanje deset godina, alternativno sa kaznom zatvora od 30–40 godina, a čini se da je bilo osnova za to. Pretpostavka je postojanje problema u vezi sa tumačenjem obeležja pomenutog dela (kako tumačiti prethodno zlostavljanje i šta u slučaju da više nisu posredi članovi porodice, prema tumačenju čl. 112, st. 28 KZ, iako je postojalo prethodno zlostavljanje, pa i kontinuitet u zlostavi, zbog čega su određena lica prestala da budu članovi porodice, prema KZ).

Kao napredak, u odnosu na rezultate drugih istraživanja kaznene politike sudova, moglo bi se označiti retko navođenje prilika vezanih za mladost/starost učinioca, ali i okolnosti da je on (jedini) hranilac/izdržavalac oštećene ili porodice ili da je porodičan čovek.

Slučajevi u kojima je izrečena mera bezbednosti

Učiniocima kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi povezuje prethodno neuspešno psihijatrijsko lečenje, i pored konstatovanog oboljenja koje se smatra (značajnim) faktorom homicidne kriminalizacije (npr. paranodne shizofrenije). Ono što zabrinjava i treba da posluži kao važna informacija tvorcima politike zdravstvene zaštite predstavlja podatak da (ni u jednom slučaju!) učinioci nisu koristili prepisanu terapiju ili su pak samoinicijativno prekinuli lečenje, a ovakav postupak su odobravali, prihvatili ili o njemu nisu imali saznanja drugi članovi porodice, konkretno – stradale partnerke. Zastrašujući je primer učinioca koji je izašao na vikend iz ustanove u kojoj se lečio po meri bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi zbog ubistva snaje i na spavanju čekićem ubio suprugu u prisustvu maloletne unuke. I ovde se mogu postaviti pitanja da li je ovaj slučaj dobro opserviran, je li opasno stanje dobro procenjeno, da li su preduzete sve potrebne mere i jesu li odgovorni morali da više i bolje sarađuju sa porodicom, koja je, očigledno, bila u opasnosti.

Slučajevi ubistva partnerke i samoubistva učinioca

Podaci prikupljeni iz ovih predmeta govore u prilog nalazima koji su izneti u prethodnom odeljku, u vezi sa (ne)brigom o mentalnom zdravlju, kao i o nepostojanju adekvatne reakcije od strane službi kojima su se žrtve obraćale za zaštitu. Nalazi se slažu sa onima iz ranijih istraživanja sa istom temom: u većini slučajeva bilo je na delu nasilje (fizičko, psihološko proganjanje) koje nije na vreme zaustavljeno, pa ni kada je bilo prijavljivano. U kombinaciji sa drugim faktorima rizika (pristup oružju, zloupotreba alkohola, mentalni poremećaj) ono prerasta u letalno.

Završni osvrt i preporuke

- S obzirom na to da okolnosti koje sud ceni prilikom odmeravanja kazne, kao i, naravno, sama kazna, nose značajan preventivni potencijal i poruke, sudovi moraju pažljivo navoditi i ceniti sve okolnosti slučaja, ne zadržavajući se samo na nabrojanju zakonskih konstrukcija. Ovom prilikom moraju voditi računa o društvenom interesu vezanom za zaustavljanje partnerskog nasilja uopšte, a ne oslanjati se na procene privatnih interesa preživеле žrtve koje su najčešće paušalne (ne pridružuje se gonjenju; ne ističe imovinskopravni zahtev; u jednom slučaju – postojanje povezanosti između partnera, koja je dobila na značaju i zbog samog prisustvovanja oštećene glavnom pretresu).
- Kajanje i priznanje dela moraju biti naročito brižljivo cenjeni kao olakšavajuće okolnosti, odnosno mora se utvrđivati da li su instrumentalnog karaktera ili su zaista iskreni, što bi trebalo ceniti u vezi sa okolnostima koje se odnose na ličnost učinioca i njegovu opasnost.
- Roditeljstvo ne bi trebalo da figuriše kao olakšavajuća okolnost kada je ubijena majka deteta, a i inače bi trebalo utvrđivati da li je učinilac samo „formalno“ roditelj, kakav je njegov odnos prema deci i slične aspekte. Apsurdno je navoditi ovakvu okolnost kao olakšavajuću u slučajevima kada su deca punoletna, a i sama su trpela nasilje ili prisustvovala nasilju u porodici (koje je prethodilo ubistvu).
- Ranije zlostavljanje žrtve, proganjanje i spremnost da se delo izvrši moraju biti utvrđivani i cenjeni kao otežavajuće okolnosti.
- Proganjanje žrtve nije cenjeno kao otežavajuća okolnost ni kada je utvrđeno njegovo postojanje posle izvršenja dela, a nema razloga da ne bude cenjeno u okviru kategorije „držanje učinioca posle izvršenog dela“, pri čemu se mora naročito voditi računa o odnosu prema žrtvi, jer to zakonodavac eksplicitno nalaže (čl. 54, st. 1 KZ). Proganjanje je u nekim zakonodavstvima inkriminisano,² a nova konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici nalaže njegovu

kriminalizaciju, što govori o uočenoj društvenoj opasnosti ovakvog ponašanja. Krivični zakonik Srbije poznaje slično delo – ugrožavanje sigurnosti (čl. 138 KZ), ali ono ne obuhvata situacije u kojima nije bilo pretnji da će se napasti na život ili telo (žrtve ili njoj bliskog lica), dok proganjanje podrazumeva ponavljanje uznemiravajućeg i za žrtvu zastrašujućeg ponašanja, koje se može sastojati u praćenju, uhođenju, nastojanju da se (opesivno) ostvari kontakt ili komunikacija sa žrtvom, a koje u svetlu ranije interpersonalne dinamike može nagovestiti i najgori scenario. Naročito ako su prisutni i drugi značajni faktori (ranije nasilničko ponašanje, posedovanje oružja, konzumiranje alkohola ili drugih psihoaktivnih supstanci itd.). Treba, dakle, razmisliti i o inkriminisanju ovakvog ponašanja, dok bi ono moralo biti cenjeno kao otežavajuća okolnost.

- S obzirom na to da se viktimološke postavke i znanja sve više unose u domaće zakonodavstvo i praksu, a naročito pod uticajem međunarodnih organizacija, prilika je da se još jednom podseti pravosuđe na potrebu za većom osetljivošću na patnje i stradanja žrtava krivičnih dela, kao i na to da mora voditi računa o poruci koju šalje samom učiniocu, žrtvi ili njenim najbližima i društvu uopšte. Naročito u slučajevima partnerskih ubistava koja su vrlo često jasan indikator, pa i posledica ranije nedovoljne ili neadekvatne brige društva o žrtvi i njenim potrebama za zaštitom.
- Ako se pridruživanje krivičnom gonjenju i isticanje imovinskopravnog zahteva ne uzimaju u obzir kao otežavajuće okolnosti, to ne bi trebalo činiti ni sa odričnim izjavama – sa istom argumentacijom: da je reč o delu koje se goni po službenoj dužnosti i da je opšti interes pretežniji od privatnog.

² U Francuskoj se, u slučaju uznemiravanja zlonamernim telefonskim pozivima (koji se ponavljaju) sa ciljem da se narušava mir drugoga, učinilac može kazniti zatvorom do jedne godine i novčanom kaznom od 15.000 evra. U slučaju pretnje smrću propisana je kazna zatvora do tri godine i novčana kazna od 45.000 evra. Code Pénal [Krivični zakonik], http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_penal_textan.htm; Velika Britanija ima poseban zakon kojim se suprotstavlja uzemiravanju – Protection from Harassment Act (1997), www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/40/contents

- Nepostojanje kvalifikacije po čl. 114, t. 10 (ubistvo člana porodice koji je prethodno zlostavljan od strane učinioca, kao teško ubistvo) ukazuje na potrebu za rešavanjem problema koji se vezuje za tumačenje obeležja dela. Za rešenje ovog problema bilo bi najuputnije konsultovati odredbe Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Council of Europe, *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, 2011), kao i uporednopravna rešenja. Konvencija se ne slaže sa tumačenjem koje insistira na zajedničkom domaćinstvu niti sa diskriminisanjem vanbračnih partnera, pa ni kada su bivši, te daje šire tumačenje mogućih učinilaca i žrtava (čl. 3b Konvencije).
- Na istoj liniji je i Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Naime, kao jedna od aktivnosti što treba da obezbede ostvarenje opšteg cilja koji se odnosi na unapređenje normativnog okvira za zaštitu žena od nasilja, predviđeno je konsolidovanje relevantnih odredbi krivičnog i porodičnog zakonodavstva, a najveća razlika među njima tiče se upravo određivanja kruga lica koja se imaju smatrati članovima porodice. Sledeći problem se odnosi na tumačenje „prethodnog zlostavljanja“ u smislu određivanja vremenske povezanosti dva akta – zlostavljanja i ubistva. Pitanje vremenske povezanosti nije toliko bitno koliko suštinska veza između pomenutih akata (mada je i vremenski sled obično zadovoljavajući – kraći – kako pokazuju rezultati ovog i drugih istraživanja – najčešće u roku od godinu dana od prekida zajedničkog života, obično opterećenog nasiljem, dolazi do ubistva).
- Ukoliko akti predstavljaju deo istog konteksta koji karakterišu nasilje i kontrola; ukoliko postoji jasna veza između ranije vršenog nasilja i ubistva u smislu da je učinilac zlostavljao partnerku u odnosu, pa je potom nastojao da zlostavljanjem, proganjanjem ostvari/zadrži kontrolu nad njom ili da joj se osveti, da je kazni, nema razloga da se ubistvo partnerke ne kvalifikuje kao teško ubistvo iz čl. 114, t. 10 KZ. U slučajevima kada nasilja nije bilo ranije (ni u odnosu ni po njegovom prekidu), a partnerka se lišava života zbog toga što je „nanela zlo“ učiniocu time što ga je napustila ili zbog toga što to

namerava da učini, ima osnova za razmišljanje o kvalifikovanju dela kao ubistva iz bezobzime osvete (ili drugih niskih pobuda) iz čl. 114, t. 5 KZ.

- Upadljivo je nepostojanje adekvatne brige o mentalnom zdravlju, kako na strani pojedinaca (lica sa mentalnim smetnjama, najčešće sa poremećajima sa paranoidnom simptomatologijom ili depresijom, ali i članova porodice takvog lica) tako i na strani zdravstvenih službi, odnosno države. Čini se da nema dovoljno kompetencije, brige, zanimanja za problem, a upadljiv je i nedostatak tešnje saradnje sa porodicom i organizovane kontrole/praćenja zdravstvenog stanja lica sa mentalnim smetnjama koje se mogu smatrati ugrožavajućim i za druga lica, naročito za članove porodice koji bi trebalo da učestvuju u procesu lečenja i zaslužuju da budu obaveštena o faktorima rizika i načinima njihovog identifikovanja.
- Izostanak ili neadekvatna reakcija na postojanje nasilja u partnerskom odnosu od strane policije, centra za socijalni rad ili pravosuđa, u sadejstvu sa drugim faktorima rizika (pristup oružju, zloupotreba alkohola, mentalni poremećaj), doprinosi povećanom riziku od viktimizacije partnerskim ubistvom.

Studija slučaja

Pažnje vredan je slučaj (sa aspekta negativne ocene sudskog odmeravanja kazne i obrazloženja odluke) učinioca koji je pokušao ubistvo bivše devojke pištoljem koji je imao u nelegalnom posedu, a potom je devojku ugurao u auto i odveo je svojoj kući, preteći joj da će je ubiti ukoliko ga prijavi (pretnje je upućivao i drugarici koja je bila svedokinja događaja). Za vreme zabavljanja bio je nasilan prema njoj, a kada ga je ostavila, nastavio je da je proganja, zahtevajući „da mu se vrati“. Tog dana ga je iznerviralo što mu se ne javlja na telefon, pa je odlučio da je sačeka ispred kuće – naravno, sa pištoljem u ruci.

Pravilno mu je stavljeno na teret više dela: ubistvo u pokušaju, protivpravno lišenje slobode (čl. 132 KZ) i nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija (čl. 348 KZ), ali mu je za celokupnu kriminalnu delatnost izrečeno 4

godine i 10 meseci zatvora (za pokušaj ubistva mu je kazna ublažena). Olakšavajuće okolnosti su bile: žaljenje (pritom, on sve vreme žali „zbog nesrećnog slučaja“, jer je „pištolj slučajno opalio, kada je on pokušao da pridrži oštećenu kada se saplela“) i nepridruživanje oštećene krivičnom gonjenju. U slučaju nepridruživanja oštećene krivičnom gonjenju (kao, uostalom, i u vezi sa komentarisanim „žaljenjem“) sud očigledno nije razmatrao mogućnost da se oštećena zbog straha nije pridružila krivičnom gonjenju. Naime, po svedočenju i oštećene i drugarice – one nisu, zbog straha, zbog upućenih pretnji, za koje su i te kako imale osnova da veruju kako su ozbiljne i moguće, ni prijavile delo, a molile su roditelje da to ne učine. Verovatno da delo ne bi bilo ni otkriveno da oštećena nije morala potražiti lekarsku pomoć u Urgentnom centru, zbog zrna koje je ostalo u telu.

Otežavajuća okolnost bila je (samo) ranija osuđivanost (za nasilničko ponašanje, i to pre samo dve godine!). Ni u ovom slučaju predistorija nasilja koje je vršio prema oštećenoj niti rešenost i upornost da učini delo nisu cenjene kao otežavajuće okolnosti. Moglo bi se postaviti i pitanje ugrožavanja sigurnosti drugarice, koja je bila sa oštećenom na licu mesta, što bi takođe trebalo da oteža poziciju okrivljenog. Naime, pretnje pištoljem, a kasnije i pretnje ubistvom u slučaju da „progovori“, bile su u postupku upućivane i drugarici – svedokinji (i njenoj porodici). I inače, prema iskazima svedoka, okrivljeni je važio za „momka na lošem glasu, problematičnog, sklonog nasilju i upotrebi droge“, ali ni te okolnosti, koje se odnose na ličnost – tačnije, na opasnost okrivljenog – nisu uzete u obzir. Čini se da se na strani ovog nasilnika, u punoj snazi, nezaposlenom, u čijem je stanu pronađena marihuana (za koju ne zna odakle je, pretpostavlja da pripada oštećenoj) i čiji je najveći domet u privatnom i društvenom životu rekreativno bavljenje sportom (i nasiljem), moglo naći više otežavajućih, a nijedna olakšavajuća okolnost.

Ovaj slučaj demantuje rezultate istraživanja o sudskoj kazenoj politici za krivično delo ubistva, koji pokazuju da su sudovi stroži prema mlađim učiniocima (Sepi, 2008: 136)³ i otvara pitanje čime je ovaj učinilac zaslužio da bude privilegovan.

³ U: R. Sepi, „Kaznena politika sudova za pojedina krivična dela“, u: *Javno tužilaštvo, policija, krivični sud i suzbijanje kriminaliteta*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2008, str. 136.

Lista referenci:

Council of Europe (2011) Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No. 210,

<http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm>

Simeunović-Patić, B., i Jovanović, S. (2013) *Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Sepi, R. (2008) „Kaznena politika sudova za pojedina krivična dela“, u: *Javno tužilaštvo, policija, krivični sud i suzbijanje kriminaliteta*, Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.

**Istraživanje o ubistvima žena
u porodici tokom 2011. godine
– postupanje policije
i centara za socijalni rad**

► ISTRAŽIVANJE O UBISTVIMA ŽENA U PORODICI TOKOM 2011. GODINE – POSTUPANJE POLICIJE I CENTARA ZA SOCIJALNI RAD ◀

.....

mr Marija Lukić

Nezavisna ekspertkinja

U toku 2011. godine u Republici Srbiji 29 žena bile su žrtve ubistva koje su nad njima izvršili muški članovi porodice. Reč je o podatku dobijenom na osnovu kontinuiranog praćenja pisanja medija o femicidu koji realizuje Mreža Žene protiv nasilja,¹ te je moguće da je u pitanju i veći broj žrtava i učinilaca ovog zločina u porodici.

Prema podacima Statističkog zavoda Republike Srbije, za krivična dela ubistva u toku 2011. godine osuđena su 204 lica, a za krivično delo nasilja u porodici njih 1.616.² Imajući u vidu da Krivični zakonik priznaje kao oblik krivičnog dela nasilja u porodici – nasilje sa smrtnom posledicom, u ovoj fazi istraživanja nije bilo moguće utvrditi kvalifikaciju dela za 29 žena lišenih života u porodici, tj. da li su postupci vođeni za delo ubistva ili delo nasilja u porodici. Takođe, malo je verovatno da se podaci o pravnosnažno okončanim postupcima iz 2011. godine odnose i na dela izvršena u istoj godini. Za sada su nepoznati podaci o krivičnim postupcima i sankcijama izrečenim u 2012.

¹ Ova aktivnost se realizuje kroz projekat *Umrežavanjem do promene*, koji se sprovodi u periodu od 1. 1. 2012. do 31. 12. 2013. Koristim priliku da posebno zahvalim Vedrani Lacmanovic i Aleskandri Nestorov na pruženim sugestijama i pomoći u prikupljanju podataka. Bez njihove podrške ovo istraživanje ne bi bilo moguće.

² <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResult>

Međunarodni okvir: definicije i standardi postupanja

Ubistva žena, ili femicid – za razliku od ubistava muškaraca – često sa sobom nose predznak rodno zasnovanog nasilja. Kako ukazuje specijalna izvestiteljka o nasilju prema ženama Rašida Manjo, ovaj termin odnosi se ne samo na ubistvo kao takvo, već i na nekažnjivost i aspekte institucionalnog nasilja ovakvih zločina (*Special Rapporteur on violence against women calls on States to address socio-cultural factors*, ISHR, July 2012). Ona opisuje femicid kao zločin koji tolerišu državne institucije i njihovi predstavnici nesposobnošću da spreče, zaštite i garantuju živote ženama (*ibid.*).

Istovremeno, prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, pravo na život (čl. 2) i zabranu torture (čl. 3) nedavnom praksom Evropskog suda za ljudska prava dobili su svoje značenje i u kontekstu nasilja nad ženama, uključujući i nasilje u porodici. Reč je o pravima koja podrazumevaju pozitivnu obavezu države na aktivno činjenje u cilju sprečavanja i istraživanja ovih dela. Standardi formulisani brojnim presudama pretpostavljaju preduzimanje razumnih koraka u okviru svojih nadležnosti kako bi se osoba zaštitila od stvarne i neposredne opasnosti za život za koju je država znala ili trebalo da zna.³ Kada je u pitanju delovanje policije, reč je o njihovoj nadležnosti da kontrolišu i spreče zločin, uz poštovanje prava na pravičan i fer postupak i drugih garancija koje predstavljaju opravdana ograničenja u odnosu na dužnost da istraže zločin i dovedu učinoce pred lice pravde.⁴ Kako se navodi u presudi *Opuz protiv Turske*, ključno pitanje je da li su lokalne vlasti delovale u skladu sa principom dužne pažnje [*due diligence*] u slučaju nasilja u porodici primenjujući krivične ili druge odgovarajuće pravne mere zaštite uprkos povlačenju žalbe (krivične prijave) od strane žrtve.⁵

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011)⁶ definiše obaveze države kroz princip dužne pažnje, tj. potpune posvećenosti

³ Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva (br. 23452/94), stav 116; i Opuz protiv Turske (br. 33401/02), stav 130.

⁴ Opuz protiv Turske, stav 131.

⁵ *Ibid.*

⁶ Republika Srbija je pristupila Konvenciji 2012. godine.

kada je u pitanju nasilje nad ženama i nasilje u porodici (Savet Evrope 2011). Strane potpisnice se obavezuju na suzdržanost od učešća u bilo kakvom činu nasilja nad ženama i obavezuju se da preduzmu sve neophodne zakonodavne i druge mere i sa potpunom posvećenošću *spreče, istraže, kazne i obezbede reparaciju za dela nasilja obuhvaćena ovom Konvencijom* koja počinje ne-državni subjekti.

Predmet, cilj i metodologija istraživanja

Imajući u vidu preuzete međunarodne obaveze, narastajuću praksu i mišljenja eksperata, za potrebe ovog istraživanja termin femicid ima značenje ubistava žena u porodici koje su izvršili muški članovi porodice, a predstavlja oblik rodno zasnovanog nasilja koje može uključivati i elemente neadekvatnog ili/i diskriminišućeg državnog odgovora.

Predmet istraživanja bilo je postupanje policije i centara za socijalni rad pre i nakon izvršenog ubistva žena, tj. femicida u porodici. Cilj istraživanja bio je da se utvrde aktivnosti preduzete pre izvršenja dela od strane organa i ustanova nadležnih da spreče, zaustave i preventivno deluju u slučajevima nasilja u porodici. Takođe, bilo je značajno ispitati da li su ovi subjekti dodatno analizirali, tj. interno procenjivali sopstveno postupanje ili/i su bili podložni nadzoru nekog drugog tela nakon saznanja za slučajeve ubistva u porodici. Na kraju, cilj je bio utvrditi da li je, na osnovu analiza i procena, došlo do internih promena u postupanju ili eventualno, na širem planu.

Podaci korišćeni za ovu analizu prikupljeni su jedinstvenim upitnikom na osnovu zahteva za slobodan pristup informacijama od javnog značaja (čl. 15 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Službeni glasnik RS, br. 54/07, 104/09, 36/10). Prikupljanje podataka obavljeno je u periodu od avgusta 2012. do kraja novembra iste godine.

Povodom 29 ubistava žena u porodici tokom 2011. godine, od nadležnih organizacionih jedinica policije dobijeni su odgovori za 23 slučaja. Policijska uprava za Grad Beograd donela

je identična rešenja o odbijanju zahteva za informacijama od javnog značaja za svih šest ubistava žena u porodici izvršenih na teritoriji Grada Beograda u ovom periodu. Uz navođenje pitanja iz upitnika, donosilac rešenja o odbijanju u obrazloženju je naveo sledeće: „Očigledno da tražilac zloupotrebljava pravo na pristup informacija, [s] obzirom [na to] da traži prevelik broj informacija, zbog čega je saglasno čl. 13 istog Zakona odlučeno kao u dispozitivu rešenja.“ (01/1 Br. 214.4-222/12.)

Kada je reč o centrima za socijalni rad, u 19 slučajeva informacije su dostavljene, dok je u jednom centar odbio da dostavi podatke pozivajući se na Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (*Službeni glasnik RS*, br. 97/2008 i 104/2009). Za devet slučajeva ubistva žena u porodici izostali su odgovori teritorijalno nadležnih centara za socijalni rad.

U analizi su korišćeni podaci koje su dostavile nadležne područne policijske uprave i centri za socijalni rad, kao i informacije dostupne iz novinskih članaka.

Opšti podaci o slučajevima ubistva žena u porodici

Od 29 žena ubijenih u porodici njih 23 lišili su života njihovi partneri ili bivši partneri (vanbračni ili bračni). U četiri slučaja radilo se o ubistvu koje je izvršio sin nad majkom. U jednom slučaju svekar je ubio snaju, a u drugom bivši zet svekrvu. Najmlađa žrtva imala je 26, a najstarija 81 godinu.

Indikativno je da je, prema podacima iznesenim u štampanim medijima, u 16 slučajeva žrtva živela u istom domaćinstvu sa nasilnikom (od toga je u 12 slučajeva reč o partnerima). U 10 slučajeva žrtva nije živela u istom domaćinstvu, pri čemu je osam ubistava izvršeno od strane partnera. Za tri slučaja nije bilo moguće utvrditi da li su učinilac i žrtva živeli zajedno. Takođe, prema pisanju štampe, navodi se da je u dva slučaja ubistva žene koja je živela u zajednici sa nasilnikom povod zločina bila namera žrtve da napusti učinioca.

Kada je u pitanju ubistvo partnerki, u 7 slučajeva učinilac je izvršio samoubistvo odmah nakon ubistva, a u 3 je pokušao da sebe liši života.

U 11 slučajeva femicid je učinjen uz upotrebu vatrenog oružja, a u jednom slučaju nasilnik je bacio dve bombe na javnom mestu i tako lišio života bivšu suprugu i sebe. Od ovih 12 slučajeva upotrebe oružja ili eksplozivne naprave u 5 su bila u pitanju lica koja su u toku obavljanja svojih profesionalnih dužnosti imala pravo na nošenje i korišćenje oružja.

Iako nepouzdan, podatak iz novinskih članaka ukazuje da se u nekoliko slučajeva radilo o licima koja su bila osuđivana. Nije bilo moguće utvrditi na koji način nadležne službe prate i nadziru njihovo ponašanje nakon izlaska iz zatvora ili izricanja sankcije uopšte.

Treba ukazati i na podatak da su u tri slučaja akteri bile osobe koje su prošle postupak lečenja u institucijama za mentalno zdravlje ili bile podvrgnute proverbi i proceni rizika za osobe iz okruženja. U jednom slučaju, dan pre izvršenog ubistva, nasilnik je bio prinudno odveden u neuropsihijatrijsku kliniku, gde je procenjen kao bezbedan za okolinu. U drugom slučaju supruga se sa sinovima protivila izlasku iz bolnice svog duševno obolelog supruga, ali je on ipak pušten na slobodu.

Takođe, izuzetno značajan podatak predstavlja broj maloletne dece, tj. dece koja su živela u zajedničkom domaćinstvu ili su prisustvovala femicidu. Kako je i ovde reč o podacima iz dnevnih novina, oni se ne mogu uzeti kao potpuno pouzdani. Ipak, treba navesti da su, prema pisanju štampe, u četiri slučaja maloletna deca, uzrasta od 16 meseci do sedam godina, prisustvovala nasilju.

Podaci o postupanju policije i centara za socijalni rad pre izvršenog ubistva

Prema podacima koje su dostavile policijske stanice, u četiri slučaja policija je imala evidenciju o prethodnom nasilju koje se dogodilo u porodici, dok je za 19 čin ubistva žene u porodici bio prvi podatak o nasilju kojim je policija raspolagala.⁷

⁷ Napominjemo da za šest slučajeva ubistava izvršenih na teritoriji Beograda policijska uprava Grada Beograda nije dostavila podatke.

Kada su u pitanju centri za socijalni rad, od 20 dobijenih odgovora u šest se navodi da se porodica nalazila u njihovim evidencijama. Od toga je u dva slučaja zabeleženo nasilje drugih članova porodice, a u jednom se radilo o razvodu braka i odluci o starateljstvu u kojem je bio angažovan centar za socijalni rad.

Iako se može pretpostaviti da su evidencije policije i centra za socijalni rad identične, u jednom slučaju policija je navela da je o prethodnom nasilju obavestila centar, dok je centar za socijalni rad odgovorio da porodicu nema u svojim evidencijama. Istovremeno, čini se da ne postoji praksa međusobnog obaveštavanja o slučajevima nasilja u porodici za koje se saznalo kao ni o preduzetim koracima. Primetno je da policija češće obaveštava centre za socijalni rad o nasilju nego obratno. Centri nisu obavestavali tužilaštvo o evidentiranim slučajevima nasilja u porodici, dok je u jednom slučaju više puta kontaktirana policija.

Porodični zakon (*Službeni glasnik RS*, 18/2005, 72/2011) dao je centrima za socijalni rad bitnu ulogu u postupku zaštite od nasilja u porodici. To su, u prvom redu, ovlašćenja da po službenoj dužnosti podnose tužbe za nasilje u porodici i u njima istaknu zahtev za donošenje privremene mere zaštite od nasilja. Ovakvo postupanje bi u značajnoj meri doprinelo da se žrtva rastereti vođenja postupka i eventualnog rizika od eskalacije od nasilja. Istovremeno bi se poslao jasan signal učiniocu da država neće tolerisati nasilje.

Uvid u dostavljene podatke ukazuje da ni u jednom slučaju u kojem je porodica bila na evidenciji organa starateljstva, uključujući i one zbog nasilja u porodici, nije zabeleženo da su ova ovlašćenja iskorišćena. Intervencija centra za socijalni rad, u ovom smislu, pre svega se bazirala na davanju saveta i pružanju pomoći žrtvi u vezi sa pokretanjem različitih postupaka, pružanju informacija o privremenom/urgentnom smeštaju i drugim vidovima usluga, kao i na savetodavnom radu sa žrtvom i njenom porodicom. Uočava se izvesno akcentovanje ponašanja žrtve, odnosno navoda o odsustvu saradnje žrtve sa centrom za socijalni rad i policijom. Navode se činjenice da žrtva odbija da sarađuje, odbija da sastavi krivičnu prijavu, nije potvrdila navode iz prijave, odbija ponuđen privremeni smeštaj, ukazuje da je uzrok nasilja finansijske prirode, bolest/zavisnost učinioca itd. Višestrukost nasilja, koje se

manifestuje i prema drugim članovima porodice, kao i prikrivenost nasilja (evidencija razvoda i starateljstva, negiranje nasilja od strane žrtve iako za to postoje dokazi itd.), u nekim slučajevima izostaju iz analize porodične situacije, tj. nisu obuhvaćeni preduzetim postupcima i predloženim merama.

Kada je u pitanju postupanje policije u slučajevima gde je bilo evidentiranog nasilja, najpre treba istaći da su posredi relativno nepotpuni podaci: u većini odgovora izostao je podatak o tome da li je učinilac evidentiran u kazenoj evidenciji, sredstvo kojim se učinilac koristio pri izvršenju ubistva u mnogim slučajevima nije smatran za podatak od javnog značaja, u jednom predmetu su podaci o nasilju koje je prethodilo ubistvu tretirani kao privatni⁸ itd. Ipak, uvidom u dostavljene podatke može se uslovno zaključiti da je prva reakcija policije na prijavljeno nasilje razgovor sa učiniocem i žrtvom i pisano ili usmeno upozorenje. U slučaju donošenja odluke o podnošenju krivične prijave uočava se naglašavanje ponašanja žrtve, tj. odbijanje potpisivanja krivične prijave, „jer smatra da mu (nasilniku) je potrebno lečenje, pošto je takav samo kad se napije“. Takođe, treba ukazati da nakon prvog izlaska na teren/obavljenog razgovora sa učiniocem i žrtvom prođe po nekoliko nedelja, meseci, pa čak i godina, dok se ne sastavi krivična prijava. Za to vreme izostaju druge mere koje stoje na raspolaganju – pre svega zaštitne mere predviđene Zakonom o prekršajima (Dimitrijević i drugi, 2012: 33; čl. 46 Zakona o prekršajima, *Službeni glasnik*, br. 101/2005, 116/2008, 111/2009). Ni u jednom od navedenih slučajeva nisu pokrenuti prekršajni postupci protiv lica nasilnih u porodici.

Indikativan je stav, naveden u jednom odgovoru policije, da je nemoguće dostaviti fotokopije službenih beleški o obavljenom razgovoru sa žrtvom iz 2003. i 2004. godine, jer se predmeti čuvaju pet godina. U ovom slučaju dostavljen je izveštaj sastavljen 10. 10. 2006. koji se odnosi na PU (prekršajni upisnik) predmeta zavedenih 2003. i 2004. U samom

⁸ Prema navodima nadležnog centra za socijalni rad, žrtva im se obraćala za pomoć u više navrata, a centar je obavestavao policiju o nasilju. Prema podacima iznetim u novinskom članku, nasilnik je bio bivši pripadnik MUP-a, osuđivan za nelegalno posedovanje oružja i municije. Ubistvo je izvršio uz upotrebu dve ručne bombe na javnom mestu, u prisustvu maloletnog sina, prilikom čega je usmrtio i sebe, a teško ranio dva prolaznika.

predmetu, prilikom uzimanja jedne od izjava žrtva je ukazala da nasilje traje koliko i sâm brak (30 godina), navodila teško fizičko nasilje koje je pretrpela dok je bila u drugom stanju itd. Treba preispitati da li način vođenja evidencija o nasilju u porodici zapravo onemogućava uvid u njihov kontinuitet, prirodu, ozbiljnost i moguće posledice.

Kada su u pitanju novinski članci, oni upućuju na veći broj slučajeva u kojima je tražena pomoć od centra za socijalni rad i policije – njih osam. Iako se ovi podaci ne mogu smatrati potpuno pouzdanim, treba ukazati na dva slučaja u kojima je navedeno da je policija bila obavještena o pretnjama ubistvom ili bacanjem bombe, maltretiranju telefonskim putem, pri čemu policijske uprave i centri za socijalni rad dostavljaju podatke da ih nema na evidenciji, tj. da nije zabeleženo nasilje. Indikativna je izjava oca jedne od žrtava da je, kada je prijavio maltretiranje i pretnje nasilnika putem telefona, odgovor policijskog službenika glasilo da „dok učinilac ne dođe na vrata, oni ne mogu ništa da urade“. Istovremeno, novinski članak beleži još jedan slučaj u kojem susedi svedoče o nekoliko dolazaka policije pre ubistva, ali su podaci o ovom slučaju u potpunosti izostali (policija i centar za socijalni rad odbili su da dostave podatke).

Ipak, najveću pažnju zaokuplja podatak o nepostojanju zabeleženih događaja prethodnog nasilja u porodici. Imajući u vidu cikličnost i kontinuitet koje ovaj vid nasilja nosi sa sobom, teško je pretpostaviti da se nasilje koje se završilo ubistvom dogodilo prvi put između žrtve i učinioca. Pored ličnih faktora, kao što su osećaj sramote ili stida, strah od reakcije nasilnika nakon prijavljivanja, neka od mogućih objašnjenja malog broja prijavljenog prethodnog nasilja mogu se odnositi na način prikupljanja i beleženja podataka o nasilju u porodici. Naime, prema jednom nedavno sprovedenom istraživanju, čije rezultate potvrđuje i ova analiza, uočeno je da patrola koja je izašla na teren usmeno obavestava vođu sektora ili javnog tužioca o slučaju, kao i da je moguće da policija više puta izlazi na teren ali da se ne preduzimaju nikakve druge radnje sem upozorenja učinioca (Kuzmanov i Mladenović, 2012: 27–29). Takođe, zabrinjava podatak o broju odbačenih prijava za nasilje u porodici u 2011. godini – 1.271, ili 35,8% od ukupno prijavljenih dela (3.550) – koji može ukazivati na mnogobrojne razloge i nedostatak jasnih i standardizovanih pokazatelja nasilja u porodici.⁹

Na ovakav zaključak upućuje i podatak (iz ovog istraživanja) da na teritoriji jednog okruga na kojoj su se dogodila četiri ubistva žena u porodici u toku 2011. godine, ni centri za socijalni rad, niti policija nisu imali nijednu od ovih porodica na evidenciji.

Postupanje policije i centra za socijalni rad nakon saznanja za femicid u porodici

Ni u jednom od slučajeva femicida u porodici za koji je dobijen odgovor, policija i centri za socijalni rad nisu samoinicijativno promenili postupanje. Opšti zaključak je da su policijski službenici odnosno zaposleni u centrima za socijalni rad postupali u skladu sa zakonom, tj. nadležnostima, te su uglavnom izostale preporuke za unapređenje i promenu rada.

U slučajevima kada nije bilo prethodno evidentiranog nasilja, policija i centri za socijalni rad najčešće su zostavljali odgovore na pitanja da li je održan sastanak nakon ubistva na kojem su analizirane preduzete radnje i vršena procena njihove adekvatnosti, te da li je došlo do promene u postupanju. Samo u jednom slučaju policijska uprava je navela da, „iako nije bilo ranijih prijava nasilja u porodici, pojačana je operativna delatnost na otkrivanju slučajeva nasilja u porodici; posebno kada žrtva ne želi javno da govori, pristupa se studioznije u dogovoru sa centrom za socijalni rad i tužilaštvom“. Bilo bi značajno dobiti informaciju o tome na koji način se preventivno deluje u ovom smislu.

Uobičajeni odgovori policije bili su da se svakodnevno ili redovno održavaju sastanci na kojima se analiziraju postupci policijskih službenika, kao i da kontrolu i analizu rada obavljaju uprave po linijama rada. Ipak, u slučajevima u kojima je bilo identifikovano prethodno nasilje, navodi se da je procena adekvatnosti i efikasnosti preduzetih radnji izvršena i na kolegijumu načelnika odeljenja kriminalističke policije i na kolegijumu načelnika policijske uprave u jednom slučaju, kao i da je tužilac samoinicijativno analizirao rad policijskih uprava (u dva slučaja). U nekim odgovorima navodi se da nije bilo prigovora od strane oštećenih lica

⁹ Republički zavod za statistiku

kao osnova za dodatnu analizu i procenu rada. U jednom slučaju ukazano je da je policijski izveštaj prosleđen Višem javnom tužilaštvu, a u drugom policija navodi kako je postupanje policije analizirala Pravosudna akademija i kako je ustanovljeno da nije bilo propusta.

Centri za socijalni rad uglavnom su na isti način odgovarali na pitanja o analizi postupanja i eventualnoj promeni načina rada. U jednom slučaju porodica je bila na evidenciji zbog višestrukog i kontinuiranog nasilja.¹⁰ Nakon analize postupanja, zaključak centra glasi da je, prilikom prijavljivanja nasilja, potrebno ne samo ostvariti kontakt sa žrtvom i nasilnikom, već je neophodno proceniti i rizik za ostale članove porodice. Ovo je ujedno i jedina preporuka koju su, nakon izvršenog femicida, formulisali centri za socijalni rad. U dva slučaja je Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku tražilo izveštaj od nadležnih centara za socijalni rad. U jednom slučaju je nadzor vršio i Zaštitnik građana Republike Srbije.

Značajno je ukazati da je oktobra 2012. godine Zaštitnik građana Republike Srbije u postupku kontrole zakonitosti i pravilnosti rada centra za socijalni rad i policijske uprave za jedan od navedenih slučajeva „utvrdio da je došlo do propusta u radu na štetu pokojne žrtve“ i uputio niz važnih preporuka (Utvrđenje i preporuke Zaštitnika građana, 13/697).¹¹

Zaključci i preporuke

Podaci ukazuju da kada je reč o ubistvima žena koje su izvršili muški članovi porodice, u najvećem broju slučajeva izvršioi su bivši ili sadašnji partneri. Priroda i kontinuitet ovog vida rodno zasnovanog nasilja moraju biti uzeti u obzir kada se određuje reakcija državnih organa.

U značajnom broju slučajeva žrtva nije živela u zajednici sa nasilnikom. Raskid ili odluku o prestanku zajednice treba tretirati kao jedan od rizika nasilja. Ova činjenica trebalo bi da

¹⁰ U ovom konkretnom slučaju, 2006. godine supruga se obraćala centru za socijalni rad, navodeći da suprug (i otac) fizički zlostavlja nju i decu. U 2009. ona se obraća jer sin pretil njoj i mužu nasiljem i suicidom. Nekoliko dana pred sopstveno ubistvo, 2011. godine, žrtva dolazi u centar da bi dobila pomoć u sastavljanju tužbe za razvod braka i mere zabrane približavanja.

¹¹ Utvrđenje i preporuke Zaštitnika građana, br. 13/697, <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/2012-02-07-14-03-33/2695-2013-01-23-12-03-43>.

dovede do veće opreznosti, tj. pojačanog, kontinuiranog praćenja i brzog reagovanja na svaki od prijavljenih oblika nasilja – bez obzira na to da li je reč o verbalnom ili fizičkom nasilju.

Indikativan je i broj žena ubijenih vatrenim oružjem ili eksplozivnom napravom. U nemalom broju slučajeva učinioci su bila lica koja u obavljanju svoje profesionalne dužnosti imaju pravo da nose i upotrebe oružje u skladu sa zakonom. Neophodno je lica sa ovim ovlašćenjima podvrgnuti konstantnoj i ozbiljnijoj kontroli, tj. proverama. Činjenica da lice za koje se tvrdi da je nasilno u porodici poseduje oružje mora biti uzeta u obzir prilikom svake procene i delovanja – pre svega, policije i javnog tužilaštva.

Iako je podatak o osuđivanosti najčešće tretiran kao informacija koja nije od javnog značaja, podaci iz novinskih člana ukazuju da su mnogi učinioci od ranije bili poznati organima gonjenja. Neophodno je pojačati nadzor i uspostaviti blisku saradnju između organa za nadzor osuđenih lica i policije, kao i organa lokalne samouprave.

Međunarodni standardi i praksa u postupanju institucija nadležnih da spreče i zaustave nasilje u porodici ukazuju da odustajanje ili nesaradnja žrtve ne može biti dovoljan osnov za nepreduzimanje mera zaštite. Očekivanje da žrtva nasilja u porodici bude proaktivna – sama podnosi krivičnu prijavu, tužbu za nasilje u porodici, zahteva privremene mere zaštite – često nisu u skladu sa mogućnostima niti objektivnim okolnostima u kojima se ona nalazi.

Proaktivno delovanje centara za socijalni rad i policije izostaje u najvećem broju slučajeva evidentiranog nasilja. Ni u jednom slučaju zabeleženog nasilja, centri za socijalni rad nisu koristili ovlašćenja iz Porodičnog zakona i inicirali po službenoj dužnosti postupke koji bi mogli da dovedu do sprečavanja daljeg nasilja u porodici i zaštite žrtava. Takođe, policijski službenici u ovim slučajevima nisu zahtevali nijednu od zaštitnih mera koje se izriču u prekršajnim postupcima.

Utisak je da ni policija ni centri za socijalni rad ne vide svoje nadležnosti, ulogu i značaj u preventivnom radu. U najvećem broju slučajeva u kojima nije bilo evidentiranog nasilja,

institucije nisu vršile procene svojih aktivnosti, odnosno eventualnih propusta. Istovremeno, u onim slučajevima kada je porodica bila na evidenciji uglavnom su izostajale posete, odnosno provere prikupljanjem obaveštenja o eventualnim novim incidentima nakon prvog prijavljenog nasilja. Policija i centri za socijalni rad imaju veliki potencijal preventivnog delovanja, koji bi trebalo institucionalno, odnosno na širem društvenom planu iskoristiti.

Kada je reč o evidencijama, treba ispitati da li način na koji su one vođene obezbeđuje potpun i kontinuiran uvid u porodičnu situaciju, tj. nasilje prema jednom ili više članova porodice. Neophodno je obezbediti registrovanje događaja ne samo u knjige dnevnih događaja, već i u odgovarajuće upisnike. Jednu od karakteristika nasilja čini cikličnost, duže trajanje, postojanje perioda u zajednici u kojima nasilje nije zastupljeno itd. Nedostatak indikatorâ nasilja u porodici i manjkave procene rizika od ponovljenog nasilja doprinose neefikasnom planiranju aktivnosti i neadekvatnosti praćenja njihovih efekata. Takođe, kada je reč o nasilju u porodici gde su deca posredne žrtve, neophodno je ovu činjenicu uzeti u obzir prilikom određivanja mera zaštite od nasilja u porodici.

U najvećem broju slučajeva prijavljenog nasilja nije bilo međusobnog izveštavanja o preduzetim koracima i rezultatima koji su postignuti između policije i centra za socijalni rad. Bilo bi pogodno uvesti praksu međuresorne, interdisciplinarne saradnje na lokalnom nivou koja bi dovela do kreiranja planova akcija i nudila sveobuhvatnu zaštitu za žrtve. Centrima za socijalni rad i policiji neophodno je priključiti i predstavnike zdravstvenih ustanova, obrazovnih institucija i tužilaštva, što je i predviđeno Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad (Službeni glasnik RS, br. 59/2008, 37/2010 i 39/2011).

Nakon saznanja za femicid, policija i centri su ispoljavali različite reakcije. Ipak, stiče se utisak da sâm događaj u najvećem broju slučajeva nije izazvao pojačanu internu reakciju, tj. specifičnu analizu postupanja (činjenja ili nečinjenja). Najčešći odgovori bili su da organi i ustanove na svakodnevnim sastancima analiziraju rad svojih službenika i da u ovim slučajevima nije bilo propusta u radu. Samo u po jednom slučaju predložena je pojačana aktivnost (policija), tj. proširena aktivnost (centar za socijalni rad).

Rad policijskih uprava odnosno centara za socijalni rad u malom broju slučajeva analizirali su drugi organi. Postupanje policije analizirala su različita tela, obavljajući neku vrstu nadzora – od policijskih starešina do Javnog tužilaštva i Pravosudne akademije. U pogledu centara za socijalni rad reč je o organima koji na osnovu zakona i propisa imaju određena nadzorna ovlašćenja. Ni u jednom odgovoru policijskih uprava niti centara za socijalni rad nisu navedene preporuke organa koji su vršili neku vrstu nadzora za unapređenje rada. Nephodno bi bilo ustanoviti ko ima nadzornu ulogu u ovim slučajevima, koje se odluke i u kojem postupku zaista i sprovode. Istovremeno, bilo bi poželjno ustanoviti obavezu nadzora u slučajevima ubistava u porodici.

Autorka se zahvaljuje Tanji Ignjatović i Vanji Macanović iz Autonomnog ženskog centra, Slavici Stojanović iz Rekonstrukcije Ženski Fond i prof. dr. Milanu Žarkoviću sa Policijske akademije na podršci i sugestijama tokom pisanja izveštaja.

Lista referenci

Dimitrijević, M. i drugi (2012) *Novi pristupi rešavanju problema nasilja u porodici u pravosudnoj praksi sudova za prekršaje*, Autonomni ženski centar, Beograd.

Kuzmanov, L., i Mladenović, B. (2012) *Koliko košta nasilje u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd.

Savet Evrope (11. maj 2011) *Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*. Beograd: Projekat Borba protiv protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, uprava za rodnu ravnopravnosti,

http://www.gendernet.rs/files/Publikacije/Publikacije/Cahvio_konvencija.pdf

Special Rapporteur on violence against women calls on States to address socio-cultural factors (July 2012) ISHR, <http://www.ishr.ch/council/428-council-not-in-feed/1333-special-rapporteur-on-violence-against-women-calls-on-states-to-address-socio-cultural-factors>

**Pravo na ostvarivanje jednake
porodičnopravne zaštite svih
žrtava nasilja u porodici u Srbiji
- analiza postupaka za izdavanje
mera zaštite od nasilja u porodici**

► PRAVO NA OSTVARIVANJE JEDNAKE
PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE SVIH
ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U SRBIJI
– ANALIZA POSTUPAKA ZA IZDAVANJE
MERA ZAŠTITE OD NASILJA
U PORODICI ◀

.....
Vanja Macanović

Advokatica, Autonomni ženski centar

Dok se u okviru Haške konferencije razmatra donošenje nove *Haške konvencije o priznavanju strane sudske odluke kojom su u parničnom postupku izrečene mere zaštite od nasilja u porodici* (2012), na koji će se način zaštita žrtava podići na još viši, međunarodni nivo, u Srbiji se još ne može govoriti o tome da sve žrtve nasilja u porodici uživaju isti nivo zaštite bez obzira na mesto u kojem žive.

Stoga je cilj ovog istraživanja bio da se utvrdi na koji se način ostvaruje zaštita žrtava nasilja u porodici po Porodičnom zakonu i da li se u zaštiti angažuju i javna tužilaštva i centri za socijalni rad.

Istorijat uvođenja mera zaštite od nasilja u porodici u pravni sistem Republike Srbije

Kada su postale deo našeg pravnog sistema usvajanjem Porodičnog zakona 2005. godine (Službeni glasnik, 18/2005), mere zaštite od nasilja u porodici odmah su naišle na velike otpore u primeni. Neki od tih otpora, koji postoje i sada, prvenstveno su se ticali mere iseljenja nasilnika iz stana, sa argumentacijom da je pravo na svojinu apsolutno pravo i da ničim ne može biti ograničeno. Naravno, ovakav stav je potpuno netačan, jer pravo svojine u današnje vreme više nije apsolutno pravo i država može, radi zaštite višeg interesa, kao što je pravo na život i pravo na zaštitu fizičkog i psihičkog integriteta žrtve, ograničiti upotrebu tog prava na određeni vremenski period, što je i učinila. Ova odredba je bila i osporavana pred Ustavnim sudom Srbije, koji je zaključio da odredba jeste u skladu sa Ustavom upravo iz gore pomenutih razloga (Službeni glasnik, 101/2009).

Zatim su u akademskim krugovima i među protivnicima uvođenja mera zaštite u pravni sistem Republike Srbije vođene rasprave oko toga da „ako se jedno pravo štiti krivičnim zakonodavstvom, koje se načelno smatra najefektnijim oblikom pravne zaštite, rezervisanim za zaštitu najznačajnijih društvenih vrednosti (*ultima ratio*), koja je svrha da se ta ista vrednost dodatno i paralelno štiti potpuno drugom granom prava, koja načelno nije represivnog karaktera“ (Škulić, 2009: 16). Ovakvi stavovi govore o tome da se u akademskim krugovima nije razumela svrha mera zaštite, čija uloga nije represivna, već preventivna – u cilju „sprečavanja lica koje vrši nasilje da ponovi akt nasilničkog ponašanja“ (Službeni glasnik, 101/2009).

Sporan je bio i krug osoba koje uživaju pravo na zaštitu od nasilja u porodici po Porodičnom zakonu. Posebno je problematizovana zaštita osoba koje su bile u seksualnoj ili emotivnoj vezi, sa obrazloženjem da „svako ko je bio iole promiskuitetniji proširio je svoju 'porodicu' za sva vremena“ (Škulić, 2009: 21). Iako bi bilo pravilnije da se ovo delo nazove „nasilje u partnerskom i porodičnom odnosu“, pojam „nasilje u porodici“, koji je u naše zakonodavstvo preuzet od inostrane reči „domestic violence“, u međunarodnim dokumentima se definiše kao *svaki čin fizičkog, seksualnog, psihološkog ili ekonomskog*

nasilja koje se dešava u porodici ili porodičnoj zajednici ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira na to da li učinilac nasilja deli ili je delio ili nikada nije delio isto mesto stanovanja kao i žrtva (Savet Evrope, 2011: član 3). Stoga, ovde nije bitno na koji su način dvoje ljudi bili u vezi, bitno je da je ta veza dovela do toga da neko ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo druge osobe.

Bilo je tu i stavova koji nisu imali veze sa pravom (kao što je sažaljevanje nasilnika zbog toga što nema gde da ode, nalaženja izgovora za nasilje u ličnim okolnostima nasilnika itd.), ali najveći propust države predstavlja to što je tek nakon godinu dana od dana stupanja na snagu Porodičnog zakona sprovela obaveznu edukaciju sudija. Autonomni ženski centar je bio jedina organizacija koja je u tom momentu shvatila važnost edukacije i, u saradnji sa redovnim profesorkama Pravnog fakulteta u Nišu, prof. dr Nevenom Petrušić, članicom radne grupe za izradu Porodičnog zakona, i prof. dr Slobodankom Konstantinović-Vilić, 2005. godine štampala *Vodič za primenu mera zaštite od nasilja u porodici* i organizovala edukacije sudija u Beogradu i Nišu, a kasnije i u mnogim drugim gradovima u Srbiji.

Zakonski okvir

Porodični zakon u svojim uvodnim načelima navodi da je „nasilje u porodici zabranjeno i da svako ima pravo na zaštitu od nasilja u porodici u skladu sa zakonom“ (čl. 10). To načelo razrađuje kroz materijalnopravne odredbe o tome šta se smatra nasiljem u porodici (čl. 197, st. 1 – definicija), gde navodi imenovane i neimenovane oblike nasilja (čl. 197, st. 2) i određuje ko sve ima pravo na zaštitu (čl. 197, st. 3). Zatim propisuje na koji način će se ta zaštita ostvariti navođenjem pet različitih mera zaštite od nasilja u porodici, određivanjem njihovog trajanja i davanjem mogućnosti za izricanje onolikog broja mera koliko bude potrebno da bi se na najbolji način zaštitile žrtve (čl. 198). Zakon daje i mogućnost da mere zaštite budu produžene nakon isteka roka na koji su izrečene, sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena (čl. 199).

Procesnopravnim odredbama zakonodavac je dao mogućnost da tužbu za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici, pored žrtve, tj. člana porodice prema kojem je nasilje izvršeno ili

njegovog zakonskog zastupnika, mogu podneti i organ starateljstva i javni tužilac (čl. 284). Ovim odredbama regulisana je i posebna, hitna procedura za postupanje u ovim slučajevima, kao i mogućnost izricanja mera zaštite i u drugim postupcima koji se vode po Porodičnom zakonu (kada se postupak za mere zaštite vodi kao adhezioni postupak uz glavni, npr. za razvod braka ili poveravanje dece).

Statistika pokrenutih postupaka za mere zaštite pred sudovima u Srbiji

Iako Porodični zakon predviđa da evidenciju o izrečenim merama zaštite od nasilja u porodici vode i organ starateljstva na čijem području žrtva ima prebivalište, kao i organ starateljstva na čijem području nasilnik ima prebivalište, neretko se dešava da sudovi ne dostavljaju presude kojima su izrečene mere zaštite nadležnom organu starateljstva, ili se čeka da presuda postane pravnosnažna, iako zakon nalaže da je *presudu u sporu za zaštitu od nasilja u porodici sud dužan da odmah dostavi organu starateljstva* (čl. 289, st. 1). Ovakav stav sudova u Srbiji ne može se pravno objasniti, posebno kada se ima u vidu da su mere zaštite od nasilja u porodici izvršene odmah po izricanju i da žalba ne odlaže njihovo izvršenje. Zakonodavac nije regulisao ni pitanje dostavljanja odluka o merama zaštite koje su izrečene u formi Rešenja o privremenoj meri, te ne postoji obaveza suda da organu starateljstva dostavlja ista Rešenja.

Stoga se ne možemo pouzdati u potpunu tačnost podataka o izrečenim merama zaštite koji se dobijaju iz evidencija organa starateljstva, a, kako se svi ti podaci objedinjavaju za područje cele Srbije, ne može se utvrditi u kojim se sredinama mere zaštite više izriču u odnosu na neke druge sredine u Srbiji. Iz Izveštaja Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu o radu centara za socijalni rad za 2010. godinu (2011: 56) može se ustanoviti da su te godine nadležnim centrima za socijalni rad dostavljene 434 presude za mere zaštite i da je ukupan broj izrečenih različitih mera bio 674.¹ U izveštaju za 2011. godinu (RZSZ, 2012: 59) ne može

¹ U 2010. godini bile su izrečene 83 mere iseljenja, 9 mera useljenja, 202 zabrane približavanja, 137 zabrana pristupa i 243 zabrane daljeg uznemiravanja.

se pronaći podatak o dostavljenom broju presuda kojima su izrečene mere zaštite, već samo podatak o ukupnom broju svih izrečenih mera zaštite, kojih je te godine bilo 787.²

Ministarstvo pravde ne vodi objedinjenu evidenciju o postupcima za mere zaštite od nasilja u porodici, niti je propisano da su sudovi u obavezi da te podatke dostavljaju Republičkom zavodu za statistiku. Jedini način da se dođe do relativno tačnih podataka jeste na osnovu dopisa upućenog svim osnovnim sudovima i tužilaštvima na teritoriji Republike Srbije po osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

Sudovi su bili zamoljeni da za 2010, 2011. i 2012. godinu dostave podatke o broju postupaka za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici koji su bili pokrenuti u skladu sa Porodičnim zakonom.³ Tužilaštvima je takođe bio prosleđen dopis u kojem su pitani o broju pokrenutih parničnih postupaka (GT upisnik) u skladu sa Porodičnim zakonom za isti period.

Dobijeni statistički podaci

Podaci koji su dobijeni od sudova na teritoriji Republike Srbije pokazali su da je tokom 2010. bilo pokrenuto 607 postupaka za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici, tokom 2011. godine 898 i tokom 2012. – 745 postupaka.

Većina sudova je mogla da se izjasni samo o broju postupaka koji su bili pokrenuti kao

² U 2011. godini bile su izrečene 71 mera iseljenja, 8 mera useljenja, 246 zabrana približavanja, 160 zabrana pristupa i 302 zabrane daljeg uznemiravanja.

³ Razvrstano prema broju postupaka po godini i prema:

- broju postupaka za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici koji su pokrenuti kao samostalni postupci ili kao adhezioni postupci (uz postupak u bračnim parnicama, pamicama za zaštitu prava deteta, vršenje ili lišenje roditeljskog prava),
- broju postupaka koji su pokrenuti od strane organa starateljstva ili javnog tužioca,
- broju postupaka u kojima je sud naložio uređenje tužbenog zahteva,
- broju povučenih tužbenih zahteva (stranka sama povukla zahtev ili sud doneo rešenje da se tužba smatra povučenom),
- broju presuda i broju rešenja kojima su izrečene mere zaštite od nasilja u porodici.

samostalni postupci, jer u programu koji sudovi imaju za elektronsko vođenje predmeta (APV) ne postoji opcija koja bi odvojeno prikazivala adhezioni od glavnog postupka.⁴

Podaci iznenađuju kada se pogledaju četiri najveća grada u Srbiji – očekivano je da u Beogradu i Novom Sadu bude najveći broj podnetih tužbi s obzirom na broj stanovnika, ali je neočekivano mali broj tužbi podnet u sudovima u Kragujevcu i Nišu⁵ (videti *Tabelu 1*).

Tabela 1 – Podaci o broju pokrenutih postupaka za mere zaštite u osnovnim sudovima (O. S.) u četiri najveća grada u Srbiji

Broj tužbi za mere zaštite	2010	2011	2012	ukupno za 3 god.
Prvi O. S. u Beogradu	77	284	266	627
Drugi O. S. u Beogradu	60	75	67	202
O. S. u Novom Sadu	98	160	122	380
O. S. u Nišu	40	35	1	76
O. S. u Kragujevcu	8	11	6	25

Mada ukupan broj svih podnetih tužbi za mere zaštite u Srbiji pokazuje porast 2011. u odnosu na 2010. i ponovo blagi pad u 2012. godini, u nekim sudovima, kao što su Niš i Smederevo, taj pad broja predmeta u 2012. drastičan je (sa 30–40 tužbi na 1–2 na godišnjem nivou). Međutim, postoje sudovi koji su tokom 2012. beležili porast broja predmeta, kao što su oni u Zaječaru i Negotinu (*Tabela 2*).

⁴ Izjašnjenje u dopisu Prvog osnovnog suda u Beogradu od 11. 12. 2012, Su. br. VIII 42-249/2012

⁵ Podatak koji je dobijen iz Osnovnog suda u Nišu za 2012. deluje neverovatno, posebno kada se ima da u tom gradu postoji Pravna klinika na Pravnom fakultetu u Nišu, koja ženama žrtvama nasilja u porodici pruža besplatnu pravnu pomoć u okviru koje se pišu tužbe za mere zaštite.

*Tabela 2 – Podaci o broju pokrenutih postupaka za mere zaštite
dobijeni od ostalih sudova u Srbiji*

Broj tužbi za mere zaštite	2010	2011	2012	ukupno za 3 god.
O. S. u Boru	8	2	6	16
O. S. u Čačku	4	2	5	11
O. S. u Jagodini	7	7	5	19
O. S. u Kikindi	22	26	16	64
O. S. u Kraljevu	2	10	15	27
O. S. u Kruševcu	2	3	3	8
O. S. u Leskovcu	15	4	12	31
O. S. u Loznici	0	2	1	3
O. S. u Negotinu	4	3	11	18
O. S. u Novom Pazaru	1	0	2	3
O. S. u Pančevu	12	18	9	39
O.S. u Paraćinu	8	6	16	30
O. S. u Pirotu	0	0	5	5
O. S. u Požarevcu	14	22	17	53
O. S. u Požegi	4	3	2	9
O. S. u Prijepolju	2	2	0	4
O. S. u Prokuplju	4	2	4	10
O. S. u Šapcu	28	22	22	72
O. S. u Smederevu	30	31	2	63
O. S. u Somboru	21	20	25	66
O. S. u Sremskoj Mitrovici	40	50	16	106
O. S. u Subotici	20	24	22	66
O. S. u Užicu	7	5	1	13
O. S. u Valjevu	2	3	0	5
O.S. u Vranju	0	0	2	2
O. S. u Vršcu	3	5	4	12
O. S. u Zaječaru	2	7	11	20
O. S. u Zrenjaninu	62	54	49	165

Situacija je još teža kada se pogleda broj donetih presuda kojima su usvojene mere zaštite od nasilja u porodici i broj povučenih tužbi za mere zaštite (detaljan prikaz po sudovima dat je u Tabeli 3a u prilogu).

Tabela 3 – Broj presuda i povučenih tužbi za mere zaštite u osnovnim sudovima u Srbiji

Broj presuda/povučenih tužbenih zahteva	2010		2011		2012	
	Presude	Povučene tužbe	Presude	Povučene tužbe	Presude	Povučene tužbe
Ukupno⁶	179	157	284	285	380	264

Ako uporedimo podatak koji je dobijen u Izveštaju Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu o radu centara za socijalni rad u 2010. godini (RZSZ, 2011: 56), u kojem je navedeno da su sudovi te godine centrima poslali 434 presude u kojima su bile izrečene mere zaštite od nasilja u porodici, sa podatkom dobijenim od sudova koji govori o 179 presuda tokom 2010, moramo se zapitati da li nam evidencije koje vode sudovi i centri za socijalni rad mogu dati pravu sliku o broju presuda za mere zaštite. Očigledno je da ne.

Gledajući u ove podatke, zabrinjava i ovako veliki broj povlačenja tužbi za mere zaštite. Odustajanje žrtvi od krivičnog gonjenja nešto je sa čime se krivičnopravna praksa bori godinama, ali iznenađuje da je takva praksa na delu i kada je u pitanju porodičnopravna zaštita. Određeni odgovori, nastali kroz iskustvo Autonomnog ženskog centra u pružanju besplatne pravne pomoći ženama žrtvama nasilja, možda mogu da daju odgovor na ovu pojavu:

1. Tužba za mere zaštite se podnosi u skladu sa pravilima Zakona o parničnom postupku (ZPP), koji sadrži striktnu odredbu da će se tužba smatrati povučenom ukoliko obe strane neopravdano izostanu sa ročišta (čl. 311, st. 2).

⁶ Bez podataka iz O.S. u Smederevu i Zrenjaninu za 2010 i 2011. godinu.

Nažalost, Porodični zakon nije u svojim posebnim odredbama predvideo izuzetak od pravila u ovim postupcima, posebno ako se ima u vidu da nasilnik i žrtva često žive u istom domaćinstvu i da se neretko dešava da nasilnik zabrani/onemogućí da se žrtva pojavi na ročištu, ili umesto nje primi poziv za ročište koji joj ne preda, i slično

2. Često se u praksi dešava da postupajuće sudije vraćaju tužbe za mere zaštite na uređenje,⁷ te ukoliko žrtva ne postupi po nalogu suda, tužba će se, po pravilima ZPP-a, smatrati povučenom (čl. 101, st. 1 i 4).

U Srbiji i dalje ne postoji Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, pa su žrtve nasilja prinuđene da se snalaze u situaciji kada nemaju novca da plate advokatske usluge i kada većina opština u Srbiji nema službe besplatne pravne pomoći. Ako se ima u vidu da sudije u ovim postupcima imaju *ex officio* ovlašćenja i da mogu ići i izvan i ispod okvira postavljenog tužbenog zahteva (čl. 204, st. 3 PZ), ne vidimo razloge iz kojih se od žrtava, kao pravno neukih stranaka, očekuje da urede tužbu u situaciji koja je za njih životno ugrožavajuća.

3. Porodični zakon je predvideo da postupci za mere zaštite moraju da se okončaju na najviše dva ročišta (čl. 287), ali se to retko dešava u praksi, jer postupci u prosequu traju od 3 do 6 meseci,⁸ a nekada i duže.

Mere zaštite, ukoliko nisu donete odmah ili u roku od jednog meseca, gube svoju svrhu i potpuno je jasno zašto će žrtve odustati od tužbenog zahteva. Često i sama činjenica da je tužba za mere zaštite podneta kod nekih nasilnika predstavlja dovoljno upozorenje da bi promenili svoje ponašanje. Kada postupak traje dugo, ni same sudije više nemaju osnova za izdavanjem mere, jer nasilje najčešće prestane.

⁷ Podaci istraživanja porodičnopravne prakse sudova u Srbiji u zaštiti od nasilja u porodici pokazali su da je u 33,1% predmeta iz istraživačkog uzorka bilo konstatovano da je tužba povučena ili da se smatra povučenom. Iskustvo Autonomnog ženskog centra (AŽC) govori da se za besplatnu pravnu pomoć često obraćaju klijentkinje kojima su tužbe vraćene na ispravku, pa čak i u slučajevima kada im je ta tužba napisana u okviru besplatne pravne pomoći AŽC-a.

⁸ Gore navedeno istraživanje se bavilo i pitanjem efikasnosti suda, a podaci koji su dobijeni na uzorku presuđenih predmeta (N = 162) potvrđivali su da je prvostepena presuda bila doneta u periodu do mesec dana u 20,4% slučajeva, u periodu od jednog do tri meseca u 28,4% slučajeva, u periodu od tri do šest meseci u 30,2% slučajeva, a da su preostali slučajevi bili presuđeni tek nakon šest i više meseci. Istraživanje je dostupno na: http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/Porodicnopravna_zastita_od_nasilja_u_porodici_u_pravosudnoj_praksi_Srbije.pdf

Neki sudovi su bili u mogućnosti da daju podatak o broju pokrenutih postupaka za mere zaštite od nasilja u porodici od strane organa starateljstva i javnog tužilaštva (detaljan prikaz po sudovima dat je u *Tabeli 4a* u prilogu).

Tabela 4 – Broj tužbi za mere zaštite pokrenutih od strane organa starateljstva (CSR) i osnovnog javnog tužilaštva (OJT)

Broj tužbi za mere zaštite pokrenutih od strane	2010		2011		2012	
	CSR	OJT	CSR	OJT	CSR	OJT
Ukupno	80	43	55	39	14	37

Prema ovim podacima može se zaključiti da su CSR-i bili najaktivniji tokom 2010. godine, ali se, sa druge strane, ovi podaci ponovo značajno razlikuju od podataka koji su dati u izveštajima Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu za 2010. i 2011. Prema podacima Zavoda tokom 2010. godine (RZSZ, 2011: 55) organi starateljstva su pokrenuli 186 sudskih postupaka za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici, dok su tokom 2011. pokrenuli 294 postupka (RZSZ, 2012: 58). Ovako velika nesrazmera u podacima može nam ukazati da se evidencije u sudovima ne vode na odgovarajući način, a deluje neverovatno da, i pored elektronskog vođenja podataka o predmetima, sudovi osnovne statističke podatke o predmetima (da li je tužilac fizičko lice ili organ starateljstva odnosno javno tužilaštvo) mogu da dostave samo fizičkim uvidom u njih i ručnim prebrojavanjem.

Podaci koji su prikupljeni od 33 osnovna tužilaštava u Srbiji⁹ pokazuju da je u periodu od 2010. do 2012. godine samo 10 osnovnih javnih tužilaštava *pokretalo parnične postupke za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici* (u Zrenjaninu, Pančevu, Boru, Smederevu, Kragujevcu, Novom Sadu, Šapcu, Vršcu, Vranju i Prvom osnovnom u Beogradu).

⁹ Sa izuzetkom tužilaštva u Kosovskoj Mitrovici.

Tokom 2010. osnovna tužilaštva u Srbiji pokrenula su 53 parnična postupka za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici (od toga 47, ili 88%, pokrenulo je OJT u Zrenjaninu), tokom 2011. godine pokrenuto je 49 postupaka (od toga 40, ili 81,6%, OJT u Zrenjaninu) i tokom 2012. pokrenuto je 47 postupaka (od toga 37, ili 78,7%, OJT u Zrenjaninu). Ni ovi podaci se ne podudaraju sa podacima koji su dobijeni od sudova, iz gore već navedenih razloga, ali iznenađuje da čak ni Osnovni sud u Zrenjaninu nije dao tačne podatke o broju podnetih tužbi od strane OJT u Zrenjaninu ako se ima na umu da je tokom 2010. to tužilaštvo podnelo 76% svih tužbi za mere zaštite ovom sudu (47 od 62), 74% tokom 2011. godine (40 od 54) i 75% tokom 2012. (37 od 49).

Iz ovih podataka se može primetiti da tužbe za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici samo Osnovno javno tužilaštvo u Zrenjaninu podnosi redovno u okviru svog postupanja, jer su za ove tri godine podnete ukupno 124 tužbe od strane tog tužilaštva. U ostalim tužilaštvima koja su pokretala postupke ne može se reći da se praksa podnošenja tužbi za mere zaštite do sada ustalila kao deo svakodnevnog procesa rada, jer se broj podnetih tužbi po tužilaštvu u prethodne 3 godine kretao od 1 do 8.

Interesantno je uporediti podatke Republičkog zavoda za statistiku o broju podnetih optužnica/optužnih predloga za krivično delo nasilje u porodici¹⁰ i broju pokrenutih postupaka za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici od strane tužilaštava koja su te postupke pokretala. Tokom 2010. i 2011. broj podnetih optužbi za krivično delo nasilja u porodici iznosio je:

u Prvom OJT u Beogradu – 343/614	– napisana 0/1 tužba za mere zaštite,
u OJT u Pančevu – 37/36	– napisane 1/4 tužbe za mere zaštite,
u OJT u Vršcu – 42/56	– napisana 1/0 tužba za mere zaštite,
u OJT u Šapcu – 110/107	– napisane 1/2 tužbe za mere zaštite,
u OJT u Boru – 55/59	– napisane 3/1 tužbe za mere zaštite,
u OJT u Vranju – 111/141	– napisana 0/1 tužba za mere zaštite,
u OJT u Zrenjaninu – 127/207	– napisano 47/40 tužbi za mere zaštite.

Podaci pokazuju i da se broj osnovnih tužilaštava koje se odlučuju za ovaj vid zaštite žrtava iz godine u godinu povećava. Tokom 2012. tužbe za mere zaštite prvi put su podnosila tužilaštva u Smederevu (3), Novom Sadu (1) i Kragujevcu (1). Sa druge strane, zabrinjava što su neka tužilaštva koja su pokretala postupke tokom 2010. i 2011. godine odustala od tog vida zaštite tokom 2012. godine (OJT u Pančevu, Vršcu, Šapcu, Vranju i Prvo u Beogradu).¹¹

Praksa Osnovnog javnog tužilaštva u Zrenjaninu pokazuje i da se tužilaštvo opredeljuje za pokretanje postupka za izdavanje mera zaštite od nasilja u porodici i u onim slučajevima kada ustanovi da nema uslovâ za krivično gonjenje, a evidentno je da se nasilje dešava (u situacijama kada žrtva odbija da svedoči i da se pridruži krivičnom gonjenju, kada je reč o psihikom i ekonomskom nasilju ili o osobama koje po KZ-u ne uživaju krivičnopravnu zaštitu za dela za koja se goni po službenoj dužnosti itd.). Tako je tokom 2010. OJT u Zrenjaninu primilo 190 krivičnih prijava za nasilje u porodici, od čega su podnete optužnice u 127 predmeta i napisano 47 tužbi za mere zaštite. Tokom 2011. godine OJT u Zrenjaninu primilo je 250 krivičnih prijava za nasilje u porodici, od čega su podnete optužnice u 207 predmeta i napisano je 40 tužbi za mere zaštite (Josimović, 2012: 33–34).

Kada se uporede podaci o donetim presudama i povučenim tužbenim zahtevima sa podacima o broju pokrenutih postupaka od strane javnih tužilaštava, moglo bi se ustanoviti da tamo gde se javni tužilac pojavljuje kao tužilačka strana – u tim slučajevima ne dolazi ili retko dolazi do povlačenja tužbenog zahteva za mere zaštite.¹²

¹⁰ Podaci su dobijeni na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, uz plaćanje takse za posebnu obradu ovih podataka.

¹¹ Razlozi koji su se čuli na seminarima koje je Autonomni ženski centar držao tokom proleća 2013. godine, od zamenika javnih tužilaca koji su pokretali postupke za mere zaštite, bili su vezani za činjenicu da je njihovo dalje angažovanje da na ovaj način štite žrtve prvenstveno zavisilo od toga na koji način je sud, tj. postupajući/-a sudija, vodio/-la postupak za mere zaštite. Tamo gde su tužioci imali dobru saradnju sa sudijama i gde su poštovani rokovi hitnosti u zakazivanju, predviđeni Porodičnim zakonom, tužioci su bivali dalje ohrabreni da i druge žrtve štite na isti način. Tamo gde saradnje i hitnosti nije bilo – tužioci su odustajali od daljeg pokretanja ove vrste postupaka.

Zaključak

Gledajući ukupno dobijene podatke za teritoriju cele Srbije, ohrabruje činjenica da se tužbe za mere zaštite od nasilja u porodici podnose i da ih sudovi usvajaju. Problem je u tome što se skoro 90% svih tužbi podnosi u Beogradu, Novom Sadu, Zrenjaninu, Sremskoj Mitrovici, Somboru, Subotici, Kikindi, Šapcu, Požarevcu, Smederevu i Nišu, gradovima u kojima postoje organizacije civilnog društva i pravne klinike koje pružaju besplatnu pravnu pomoć žrtvama, kao i javna tužilaštva i organi starateljstva koji podnose tužbe za mere zaštite.

Evidentno je da žrtve nasilja u porodici u Srbiji ne uživaju isti nivo pravne zaštite, tj. da on zavisi od toga u kojem kraju Srbije žive. To dovodi do diskriminacije svih onih žrtava koje žive u manjim gradovima i opštinama, ili na selu, kojima nisu dostupne informacije o mogućnostima pravne zaštite niti besplatna pravna pomoć. A upravo se na tu pomoć oslanjaju žrtve nasilja čekajući već šest godina da država Srbija usvoji Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.

¹² Tužilaštva su u najvećem broju uspevala u postupcima za mere zaštite i samo je OJT u Zrenjaninu u jednom slučaju iz 2010. godine povuklo tužbeni zahtev, jer je prvostepeni postupak trajao više od godinu dana, pa je po žalbi vraćen na ponovno odlučivanje i mere zaštite su u međuvremenu izgubile svoju svrhu. Prvo OJT u Beogradu imalo je tu nesreću da im žrtva premine tokom trajanja postupka, koji je trajao neprimereno dugo, jer je tuženi izbegavao prijem poziva.

¹³ Slovo x u kolonama označava da od sudova nisu dobijeni traženi podaci.

¹⁴ U svom dopisu VIII Su. 42-59/12, od 11. 12. 2012, Osnovni sud u Smederevu naveo je da podaci koji se odnose, pored ostalih, i na broj povučenih tužbenih zahteva i broj presuda – u postojećem programu elektronskog vođenja upisnika nisu evidentirani.

¹⁵ U svom dopisu Su VIII-42 34/2012, od 14. 12. 2012, Osnovni sud u Zrenjaninu izjasnio se kako nije u mogućnosti da, pored ostalih, dâ i informaciju o broju presuda kojima su izrečene mere zaštite od nasilja u porodici, s obzirom na to da pribavljanje navedenih informacija zahteva fizički uvid u sve predmete.

¹⁶ Bez podataka iz O. S. u Smederevu i Zrenjaninu za 2010 i 2011.

¹⁷ Slovo x u kolonama označava da od sudova nisu dobijeni traženi podaci.

Tabela 3a – Broj presuda (Pres.) i broj povučenih tužbenih zahteva (Povl.) za mere zaštite u osnovnim sudovima u Srbiji¹³

Broj presuda/povučenih tužbenih zahteva	2010		2011		2012	
	Pres.	Povl.	Pres.	Povl.	Pres.	Povl.
Prvi O. S. u Beogradu	19	20	68	89	194	99
Drugi O. S. u Beogradu	12	12	39	26	14	24
O. S. u Novom Sadu	21	26	67	49	39	54
O. S. u Nišu	3	13	2	16	1	0
O. S. u Kragujevcu	5	2	2	8	2	4
O. S. u Boru	6	2	1	1	4	2
O. S. u Čačku	1	3	0	1	3	1
O. S. u Jagodini	1	4	2	3	2	2
O. S. u Ki kindi	12	6	18	3	7	9
O. S. u Kraljevu	2	0	2	6	7	4
O. S. u Kruševcu	1	1	1	2	0	2
O. S. u Leskovcu	5	6	0	1	0	1
O. S. u Loznici	0	0	0	0	1	0
O. S. u Negotinu	1	1	1	2	4	5
O. S. u Novom Pazaru	0	0	1	0	0	2
O. S. u Pančevu	5	3	9	1	6	0
O. S. u Paraćinu	2	1	4	2	7	6
O. S. u Pirotu	0	0	0	0	3	2
O. S. u Požarevcu	5	5	6	9	3	8
O. S. u Požegi	3	1	3	0	0	1
O. S. u Prijepolju	0	1	0	0	0	0
O. S. u Prokuplju	3	1	0	0	3	0
O. S. u Smederevu ¹⁴	x	x	x	x	1	1
O. S. u Somboru	18	9	20	7	16	5
O. S. u Sremskoj Mitrovici	23	12	18	21	7	5
O. S. u Subotici	8	3	8	8	13	1
O. S. u Šapcu	16	6	7	6	1	5
O. S. u Užicu	2	4	2	3	0	0
O. S. u Valjevu	2	1	1	1	0	0
O. S. u Vranju	0	0	0	0	1	0
O. S. u Vršcu	2	1	1	3	2	2
O. S. u Zaječaru	1	1	1	5	2	4
O. S. u Zrenjaninu ¹⁵	x	9	x	12	37	11
Ukupno¹⁶	179	157	284	285	380	264

Tabela 4a – Broj tužbi za mere zaštite pokrenutih od strane organa starateljstva (CSR) i osnovnog javnog tužilaštva (OJT)¹⁷

Broj tužbi za mere zaštite pokrenutih od strane	2010		2011		2012	
	CSR	OJT	CSR	OJT	CSR	OJT
Prvi O. S. u Beogradu	55	0	29	0	0	0
Drugi O. S. u Beogradu	12	0	20	0	4	0
O. S. u Novom Sadu	0	0	0	0	0	0
O. S. u Nišu	3	0	0	0	0	0
O. S. u Kragujevcu	0	0	0	0	0	0
O. S. u Boru	0	0	0	0	0	4
O. S. u Čačku	1	0	0	0	1	0
O. S. u Jagodini	1	0	0	0	1	0
O. S. u Kikindi	0	0	0	0	0	0
O. S. u Kraljevu	0	0	0	0	0	0
O. S. u Kruševcu	0	0	0	0	0	0
O. S. u Leskovcu	x	x	x	x	0	1
O. S. u Loznici	0	0	0	0	0	0
O. S. u Negotinu	x	x	x	x	x	x
O. S. u Novom Pazaru	0	0	0	0	0	0
O. S. u Pančevu	0	1	0	3	0	1
O. S. u Paraćinu	0	0	1	0	0	0
O. S. u Pirotu	0	0	0	0	2	0
O. S. u Požarevcu	x	x	x	x	0	0
O. S. u Požegi	1	0	1	0	0	0
O. S. u Prijepolju	x	x	x	x	0	0
O. S. u Prokuplju	0	0	0	0	1	0
O. S. u Smederevu	x	x	x	x	0	0
O. S. u Somboru	x	x	x	x	1	0
O. S. u Sremskoj Mitrovici	2	0	2	0	0	0
O. S. u Subotici	0	0	0	0	1	0
O. S. u Šapcu	3	0	1	0	1	0
O. S. u Užicu	2	0	1	0	0	0
O. S. u Valjevu	0	0	0	0	0	0
O. S. u Vranju	x	x	x	x	0	0
O. S. u Vršcu	0	0	0	0	0	0
O. S. u Zaječaru	0	0	0	0	0	0
O. S. u Zrenjaninu	0	42	0	36	2	31
Ukupno	80	43	55	39	14	37

Autorka se zahvaljuje Sonji Lalić, Mileni Bošković Vilotić i Ivani Kanjevac iz Autonomnog ženskog centra na pomoći u prikupljanju podataka i unošenju istih u bazu, kao i Tanji Ignjatović i Bobani Macanović na podršci tokom pisanja ovog teksta.

Lista referenci

Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji u 2010. godini (2011). Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd, [pristupljeno 22. marta 2013]. <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestavanje/IZVESTAJ%20CSR%202010%20-%20FINAL.pdf>

Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji u 2011. godini (2012). Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd, [pristupljeno 22. marta 2013]. <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestavanje/Izvestaj%20o%20radu%20CSR%202011%20-.pdf>

Josimović, S. (2012) u: *Novi pristupi rešavanja problema nasilja u porodici u pravosudnoj praksi sudova za prekršaje*, Beograd: Autonomni ženski centar.

Permanent Bureau (2012) Recognition and Enforcement of Foreign Civil Protection Orders: A Preliminary Note. Dostupno na: <http://www.hcch.net/upload/wop/gap2012pd07e.pdf> [pristupljeno 27. marta 2013]

Petrušić, N., i Konstantinović-Vilić, S. (2005) Vodič za primenu mera zaštite od nasilja u porodici, Beograd: Autonomni ženski centar [pristupljeno 27. marta 2013] <http://www.womenngo.org.rs/publikacije-dp/vodic.pdf>,

Petrušić, N., i Konstantinović-Vilić, S. (2010) *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije*, Beograd: Autonomni ženski centar [pristupljeno 27. marta 2013] <http://www.womenngo.org.rs/publikacije/razvoj-dobrih-praksi/201-porodicnopravna-zastita-od-nasilja-u-porodici-u-pravosudnoj-praksi-srbije-2010>

Porodični zakon (2005), Službeni glasnik RS, br. 18/2005 i 72/2011.

Rešenje Ustavnog suda Srbije (2009) IY-296/2005, od 9. 7. 2009, *Službeni glasnik RS*, br. 101/2009.

Savet Evrope (11. maj 2011) Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention%20violence/convention/Convention%202010%20Serbian.pdf> [pristupljeno 27. marta 2013].

Škulić, M. (2009) „Osnovni elementi normativne konstrukcije krivičnog dela nasilje u porodici – neka sporna pitanja i dileme“, u: *Nasilje u porodici*, Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.

Zakon o parničnom postupku (2011) *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011.

Analiza izveštavanja medija o nasilju nad ženama u 2012. godini

▶ ANALIZA IZVEŠTAVANJA MEDIJA O NASILJU NAD ŽENAMA U 2012. GODINI ◀

.....

Prof. dr Zorica Mršević

Naučna savetnica Instituta društvenih nauka

i profesorka Fakulteta za evropske pravno-političke studije

Na osnovu redovnog *press clipping*-a vodećih medija u Srbiji¹ može se konstatovati, kao prvo, da medijsko izveštavanje o nasilju nad ženama ima izuzetnu informativnu vrednost. Uredno vođeni *pres-klipinzi* postali su činjenična baza ne samo za feminističku kritiku institucija, samih medija i ukazivanje na uzroke i posledice rodno zasnovanog nasilja, već i za šire društveno angažovanje protiv nasilja nad ženama, posebno onog koje odnosi ženske živote, a u kojem su učešće uzeli civilno društvo, ali i državni organi i akademija. U tome leži i ona stalno izražena dobra strana medijskog pristupa rodno zasnovanom nasilju, koja se sastoji u njihovoj ulozi „duvača u pištaljku“. Reč je, dakle, o informisanju o konkretnim slučajevima, ali i o dimenzijama i pojavnim oblicima tog fenomena, čak iako se uloge u nasilnim činovima i posebno njihovi uzroci najčešće definišu rodno stereotipno i diskriminativno, pa i netačno.

¹ Ova medijska analiza nastala je na osnovu redovnog *press clipping*-a, koji je Branka Kaljević radila kontinuirano i svakodnevno tokom 2012. godine iz osam .tampanih dnevnih novina: *Politika*, *Danas*, *Blic*, *Večernje novosti*, *Alo*, *Press*, *Kurir*, *Dnevnik* i dva elektronska medija, B92 i RTS.

I u 2012. godini medijski izveštaji o nasilju nad ženama pružili su jasne i nepobitne dokaze da je naše (i ne samo naše), društvo nejednako, nasilno, nesolidarno, da su žene neadekvatno i neblagovremeno zaštićene, a institucije spore i neefikasne. Ima više primera koji to ilustruju a o kojima su mediji izveštavali u 2012, ali navodimo npr. brutalno ubistvo Nataše Cvetić (32), koju je u decembru naočigled dece zaklao njen suprug Dejan (40) (*Večernje novosti*, 3. decembar 2012: 13) – koje je šokiralo srpsku javnost, ali je pokrenulo i važno pitanje: zašto niko od nadležnih institucija nije zaštitio ubijenu ženu? Htela je da se izvuče iz pakla i višegodišnje torture koju je trpela zbog dece (Radišić, 2012). Ubica je poznat kao višestruki povratnik u vršenju krivičnih dela koja su vezana za posedovanje i trgovinu drogom, godinama je maltretirao i tukao suprugu, svog oca i decu. Ona je više puta prijavljivala da je tučena, ali procesi nisu dovedeni do kraja, niti je nasilnik izdvojen iz porodice. Tek je smrt otvorila oči svima. Protiv Cvetića policija je u poslednjih 20 godina podnela čak 30 krivičnih prijavi, uglavnom zbog krađa, ali i za nasilje u porodici, nasilničko ponašanje. Jedina presuda koja mu je izrečena jeste ona za nanošenje teške telesne povrede, pre više od deset godina, ali niko ne može da potvrdi je li tu pravosnažnu presudu od godinu dana zatvora i odležao (*ibid.*). Njegov otac ga je prošle godine prijavio policiji zbog nasilja prema njemu i snaji, tj. supruzi, i taj proces još traje.

Stereotipi, tabloidizacija, senzacionalizam, traženje situacionih uzroka nasilja nad ženama

1. Iz medijskih izveštaja čitamo i prečutnu ali stalno prisutnu poruku o postojanju uverenja nasilnika da kao muškarci „imaju pravo“ da „to“ rade, u skladu sa modelom hegemonističke muškosti. Tako su vaspitani, tako shvataju prava i ulogu „pravog muškarca“ u društvu, porodici i u odnosu na žene, partnerke. Medijski izveštaji uglavnom idu linijom povlađivanja odnosno prihvatajućeg, prečutnog saglašavanja sa takvim shvatanjem nasilne muškosti kao „prirodom zadate“, neupitne i nepromenljive. Primer takvog medijske promocije muškarčeve nasilne uloge predstavlja avgustovski slučaj M. R.-a, koji je ubio bivšu suprugu: kad žena pobegne od nasilja, onda je ona „žena koja ne želi da se vrati“; kada nasilnik ne želi da ostane bez žrtve, onda on „želi da očuva brak“; kada on vrši svoje

patrijarhalno pravo da silom ne dozvoli ženi da napusti nasilnu zajednicu, onda se to predstavlja kao njegova „nemogućnost da živi bez nje i strašna pogođenost što ga je ostavila“; a kada izvrši ubistvo, kao kulminaciju višedecenijskog nasilja, poslednji nasilni čin i kao pravo muškarca da po patrijarhalnom sistemu vrednosti kazni ženu smrtnom kaznom, onda je to „zato što je i dalje voli“ (*Večernje novosti*, 10. avgust 2012: 10). Takođe, u ovom slučaju se kao medijska paradigma uočava nedostatak medijske upitanosti zašto je neko ko je najavljiavao ubistvo i dalje bio u prilici da raspolaže vatrenim oružjem; zašto izrečena sudska zabrana prilaska žrtvi ostaje samo mrtvo slovo na papiru, jer nasilnici i dalje nastavljaju da uznemiravaju žrtve i, umesto da idu u zatvor, policija žrtvu ponovo upućuje na sud, čime se nasilnicima šalje jasna poruka „možeš da radiš šta hoćeš, ne može ti niko ništa“; i zašto nema kritike takvog institucionalnog postupanja u krug, sve do smrtnog ishoda.

2. Takođe, u 2012. medijski izveštaji o nasilju nad ženama često su predstavljeni na sve rasprostranjeniji tabloidni način, koji se karakteriše, npr. velikim fotografijama „s lica mesta“, ili prigodnim crtežima ili fotografijama tipa „ikebane“, u vidu apstraktnog, pod nevidljivim udarcima zgrčenog ženskog lika, noža sa kojeg se cedi krv, uplakanog deteta, muškog napadača kao predimenzionirane, preteće figure ili senke, fragmentiranog ženskog lica sa našminkanom modricom i sl. Nije retko otkrivanja identiteta svih učesnica i učesnika nasilnog događaja, pa i maloletnih, ali uz primetno striktno čuvanje poverljivosti identiteta izvora podataka iz institucija koji se redovno označavaju kao „izvor *Kurira* iz policije“, ili „kako saopštava izvor *Aloa*“. Čak se i osobe koje daju svoje mišljenje citiraju kao „stručnjaci koji ne žele da im se navede ime“, što ostavlja sumnju da li oni uopšte postoje ili su to stavovi redakcije bez ikakve stručne zasnovanosti. Sve redovnije je uočavana i svojevrsna „medijska presuda“ u vidu identifikacije učinioca odmah po učinjenom delu kao izvršioca konkretnog krivičnog dela, npr. („čedomorka“, „pedofil“). Redovno je korišćenje senzacionalističkih termina („manijak“, „monstrum“, „psihopata“) i atributa „grozno“, „monstruozno“, „jezivo“ (praksa *Kurira*, od koje ne odustaje gotovo ni u jednom tekstu o nasilju nad ženama), „nesrećna žena“, „nevino dete“, „tragična sudbina“ (česta praksa *Večernjih novosti*). Takav medijski stil neminovno vodi medijske izveštaje o nasilju nad ženama u pravcu kretanja ka ivici neukusa, šunda i kiča, koje posebno pada u oči prilikom izveštavanja o vrlo nasilnim delima.

3. Najčešće „analize“ tih tabloidnih izveštaja jedine uzroke nasilja nalaze u neposredno prethodećim događajima, tzv. „okidačima“, kao što je bilo npr. u slučaju Dejana Petrovića, koji je hicem iz pištolja u grudi ubio suprugu Ljiljanu, a potom pucao sebi u glavu i preminuo na putu do bolnice. Varao ju je sa mnogo mlađom ženom, rođakom, danima nije dolazio kući, a kada bi se vraćao sa tih „izleta“, maltretirao ju je. Poslednjih godina počeo je i da je tuče. Istera decu iz stana, a nju prebije. Dolazila je sa masnicama. Na kraju je prelomila i ostavila ga, misleći da će tako sačuvati zdravlje, a izgubila je život (*Politika*, 21. mart 2012: 17). Pored svih tih činjenica, *Blic* navodi da još „pokušavaju da nađu razloge i krivce za smrt ovo dvoje supružnika (*Blic online*, 30. juni 2012.) koji su za sobom ostavili troje maloletne dece“ a za ubicu se navodi da je bio „dobar dečko, omiljen, šarmer, obožavan, a problem su napravili njeni roditelji, odvojili ga od nje“. Primer za izveštavanje o porodičnom nasilju kao situaciono uzrokovanom čini i tekst „Ženu i ćerku tukao zbog ručka“ (*Kurir*, 21. septembar 2012: 12): „Dragoslavu R. se nije svideo ručak i zbog toga je uzeo metalnu šipku i nasrnuo na ženu i ćerku, preteću da će ih ubiti. Majka i ćerka su uspele da pobegnu iz kuće plačući, a meštani su im pomogli. Prilikom hapšenja otkriveno je da ima pušku i karabin bez dozvole za držanje.“ Time se negira aktuelni društveni kontekst, u kojem dominiraju blaga društvena osuda porodičnog nasilja, retko pravno sankcionisanje i gotovo nikakvo institucionalno preventivno ili sinergično umreženo zajedničko delovanje, a vrši se i specifično umanjivanje društvene opasnosti porodičnog nasilja, kao u slučaju supružnika koji su se malo sporečkali, „nakon čega je pop ošamario ženu, a ona je odmah pozvala policiju i prijavila slučaj, šamar je kvalifikovan kao prekršaj, jer pop nikad nije prijavljivan zbog maltretiranja ili udaranja supruge (*Kurir*, 27. decembar 2012: 16).

4. Redovna je upotreba stereotipnih objašnjenja za nasilno ponašanje, odnosno navođenje „nezaposlenosti“, „alkoholizma“, „siromaštva“, „ljubomora“ (Ilić, 2012b) i sličnih momenata kao uzroka nasilja, što ukazuje na neobaveštenost o fenomenu rodno zasnovanog nasilja. Primer u kojem se „ljubomora“ identifikuje kao uzrok, ali ne i neefikasna intervencija institucija, predstavlja izveštavanje o ubistvu „bolesno ljubomornog“ Aleksandara Tošića, koji je svirepo ubio Tamaru u toaletu menze (Tanjug, 3. juli 2012). Iz kuće Tošića često se čula svađa, vriska, plač. Aleksandar je tukao Tamaru, neretko pred očima njihovog sina Bojana,

koji ima samo četiri godine, a policija je više puta dolazila (Ljutić, 2012: 12). To je prepoznatljiv medijski stil afimisanja stereotipa, koji dodatno jača *status quo* podele društvene moći između žena i miškaraca.

5. Jedan od stereotipa koji se obično ponavlja na početku i na kraju godine glasi da su praznici vreme intenziviranja porodičnog nasilja, „umesto tople porodične atmosfere, pune ljubavi i sloge“, kako mediji nemaštovito prepisuju jedni od drugih. Iako stereotip prazničnog nasilja u stvari nije netačan, ne bi trebalo pod tim uticajem olako ispustiti iz vida da su se najsurovija partnersko/porodična ubistva desila u nekim drugim mesecima, npr. martu,² julu,³ avgustu⁴ 2012.

Najgori medijski momenti

1. Od najgorih medijskih izveštaja izdvojili bismo decembarški tekst u *Kuriru* (27. decembar 2012: 15) kao primer nedozvoljenog medijskog pristupa temi seksualnog nasilja nad ženama. Ceo tekst je koncipiran u šaljivom tonu, počev od naslova – „Čovek sa najsmješnijim šišćicama ponovo u pritvoru! Nepopravljiv!“ – kojim se nagoveštava da je reč o nekakvom šarmantnom vragolanu koji svojim simpatičnim nestašlucima i doskočicama, kao u nekoj filmskoj komediji, uvek uspe da nadmudri policiju i, eto, čim se našao na slobodi, nastavio je po starom, dok se valjda svi lepo zabavljaju.

² U martu mediji izveštavaju o tri surova partnerska ubistva: Đuro Ćulibrk je supruzi nožem prerezao vrat, a zatim joj izvadio deo srca; Z. S je pesnicama usmrtio nevenčanu suprugu Biljanu Bošković; Saša Blagojević je s dva hica iz puške ubio taštu.

³ U julu je Aleksandar Tošić svirepo ubio Tamaru u toaletu menze, Vojislav Stanković betonskim blokom smrskao je glavu nevenčanoj supruzi Svetlani J., Dejan Petrović je hicem iz pištolja u grudi ubio suprugu Ljiljanu, Radoslav Trgovčević (59) i njegova supruga Ivanka (60) „poginuli su“ u eksploziji „kašikare“, kada je jedan od supružnika aktivirao bombu, Zoran Marković je hicima iz pištolja ubio Snežanu Tomić, s kojom je bio u emotivnoj vezi.

⁴ Jedno od najvećih porodičnih tragedija u 2012. godini bilo je avgustovsko ubistvo supruge i ćerke koje je izvršio Rade Stojev u Nišu. I Miroslav Radenković je u avgustu ubio suprugu hicem u glavu, kao i Dragan Blagojević, koji je usmrtio koleginicu Vesnu Rakić u fabrici gde su zajedno radili sa više uboda nožem u vrat, grudi i stomak, „zbog neraščišćenih ličnih odnosa“.

2. Od medijskih pretenzija na analitičnost izdvajamo kao najgore momente u 2012. one koje dolaze od strane kriminologa Zlatka Nikolića, koji uzrok porodičnih ubistava vidi u našem mediteranskom mentalitetu, jer nam prema njemu „ne smeta da pod istim krovom živi više generacija“. Kako se onda to što nam „ne smeta“ navodi kao glavni uzrok porodičnog nasilja, pa čak i ubistava, on objašnjava kao nepredvidljivu slučajnost i bolest: „dogodi se neki okidač, a bolest samo doprinese da do toga dođe“ (*Večernje novosti*, 20. maj 2012). Uzroke brutalnih partnerskih ubistava, koja on naziva i „zaslepljenim“ ubistvima, on vidi u uslovima socijalnih kriza i povećane otuđenosti savremenog čoveka, kao i u „jakim strastima“. „Zaslepljena“ ubistva su po njegovom sudu pak rezultat socijalnih kriza i povećane otuđenosti savremenog čoveka (Vukosavljević, 2012: 10). Mnogi slučajevi, kao npr. i slučaj ubice i samoubojce iz Vršca, Petra Balana – koji je prvo ubio suprugu i ćerku, a zatim ih je, poput profesionalnog ubice, „overio“ sa po još jednim metkom kako bi bio siguran da su mrtve (Jovanović i Hadžić, 2012); posle čega je otišao do prodavnice i ispričao ljudima u radnji šta je učinio, pa je još svratio do jedne komšinice i njoj sve ispričao – jasno opovrgavaju teorije o „zaslepljenom“ ubici iz strasti, jer je očito u pitanju racionalno i umišljajno vršenje zločina. Ni kik-bokser Goran B. – neposredno pre zakazanog ročišta po tužbi zbog neplaćanja alimentacije, ispred zgrade suda je brutalno pretukao ženu, a potom joj nožem zadao nekoliko uboda opasnih po život (Ilić, 2012a) – nije bio nekontrolisano zaslepljen. Nikakvu zaslepljenost ne nalazimo ni npr. u slučaju Jelenka R., koji je u SOS Dečjem selu pokušavao da nagovori Rebeku da obnove vezu, ali su se posvađali, pa je uhvatio devojkicu za vrat i udavio je. Posle ubistva je celu noć gledao ćerkicu kako spava, ujutru je nahranio i otišao (*Kurir*, 27. decembar 2012: 14). I pomenuti i većina drugih slučajeva najviše ukazuju na umišljajno ponašanje ubice koji hladnokrvno i racionalno postupa kao osoba koja veruje da „je u pravu“ i koja to svoje „pravo“ ne dovodi u pitanje, kao i svih onih godina nasilnog ponašanja koje je prethodilo femicidu.

3. U 2012. izrazit primer medijskog nasilja nad ženom na funkciji bila je serija napada na prof. dr Nevenu Petrušić, Poverenicu za zaštitu ravnopravnosti, a kampanju je od kraja decembra poveo tabloid *Kurir* (Saopštenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, 27. decembar 2013). Prljava *Kurirova* kampanja⁵ je, kako se krajem 2012. i početkom 2013.

neosporno pokazalo, predstavljala po svoj prilici osvetu zbog neuspelih ucena i pretnji, izvršenih preko jednog od zaposlenih, koji je zahtevao da se primi u stalni radni odnos M.K.Z., bivša novinarka *Kurira*, pozivajući se na „moćne i uticajne ljude“ iz jedne od vladajućih partija (Saopštenje, Nevena Petrušić, 30. decembar 2012.)

4. Godinu 2012. takođe karakteriše oprezno formiranje saznanja onih koji prate presklipinge da mediji ne izveštavaju o svim slučajevima ubistava žena od strane sadašnjih i bivših muževa. Jasno je da se ne može „zabraniti“ svim agencijama i medijima objavljivanje o porodičnim ubistvima, ali je takođe jasno da je MUP, po svoj prilici, mogao propustiti i verovatno propuštao da svakoga dana obaveštava medijsku javnost o svim takvim ubistvima. Bez tog inicijalnog informisanja nema ni medijskih izveštaja. Sve rečeno o nedostacima medijskog predstavljanja nasilja ograničeno je na analizu sadržaja medija, dok ono što je „iza“, tj. funkcionisanje medija, odnosi se na eventualno ostvarivanje kontrole nad medijima, što tek treba da se analizira. Naime, kada ženska, aktivistička i opšta javnost ostaju uskraćeni čak i za taj vrlo jednostavni podatak o broju ubijenih žena u porodično-partnerskom kontekstu, shvatamo svu važnost slobodnog medijskog izveštavanja, koje, i kada je loše, ipak odražava stvarnost i, kao takvo, vrlo je neophodno. Proređivanje ili probiranje izveštaja o porodičnim ubistvima žena makar i u kratkom periodu, ali i selektivno dostavljanje javnosti takvih izveštaja kao praksa, nužno je skrenulo pažnju na funkcionisanje medija i moguće uticaje.⁶ Umanjivanje posledica nasilja uskraćivanjem medijima informacija o ubistvima žena od strane partnera, možda je ta novopronađena komunikaciona strategija prilagođavanja medija u konkretnom slučaju, ne nekoj posebnoj ideologiji, već možda predizbornim marketinškim političkim aspiracijama u izbornoj godini, ili pak, samozaštiti institucija nadležnih da reaguju u slučajevima nasilja od „prozivki“ javnosti. Uočavanje takvih medijskih (i vanmedijskih) praksi povećava imunitet građanki i građana na političke manipulacije i jača kapacitet za kritičko konzumiranje medija.⁷

⁵ Medijske prljave kampanje su specifičan vid medijskog nasilja, ili nasilja izvršenog posredstvom medija. Reč je o javnim pohodima, obračunima protiv određene javne ličnosti.

⁶ „Tačno je da je naša štampa, kako to kritički umovi tvrde, kontrolisana, ali baš joj zbog toga treba verovati. Dakle ovako: ne čitati između redova, kao što se radilo za Titovog i Slobinog vakta, nego čitati nenapisano.“ (Basara, 2012: *Danas*, 9. 1.)

5. U tom smislu, skreće pažnju javna neusaglašenost oko broja žena koje su izgubile život u porodično-partnerskom kontekstu: u martu je kao broj žena ubijenih u 2011. naveden 28 (Palić, 2012), u aprilu *Danas* objavljuje da je u istom periodu u Srbiji ubijeno 37 žena, od čega su 29 ubistava počinili članovi porodice ili partneri (*Danas*, 6. april 2012: 7), u maju se navodi podatak da je tokom prvih šest meseci 2012. godine ubijeno 29 žena, a tokom 2011. 32 (Zafirov, 2012), Mreža Žene protiv nasilja daje podatak da je u periodu između 1. januara i 30. juna minule godine u Srbiji ubijeno 15 žena u porodično-partnerskom kontekstu (Spasovski, 2012: 30), u avgustu se navodi podatak da je u prvoj polovini 2012. u našoj zemlji 29 žena ubijeno od strane „svog najbližeg“, odnosno da su 2011. godine 32 žene stradale u „toplom porodičnom gnezdu“ (Đorđević, 2012: 8). U novembru je navedeno na javnom slušanju u Skupštini da su u porodičnom nasilju za deset meseci ubijene 23 žene (Beta, 27. novembar 2012), dok je takođe u novembru, ali prema Tanjugu, u Srbiji u toku ove godine u nasilju ubijeno 25 žena (Tanjug, 26. novembar 2012). U novembru su *Večernje novosti* objavile da svake godine 30 žena strada kao žrtva zlostavljanja partnera (*Večernje novosti*, 28. novembar 2012: 31), a u istom mesecu je objavljeno da je, prema podacima pet ženskih organizacija koje se bore protiv nasilja, od početka godine u Srbiji ubijeno 28 žena, a lane 29 (*Večernje novosti*, 25. novembar 2012). U decembru se navode podaci dobijeni od mreže „Žene protiv nasilja“ da je od početka tekuće godine u porodično-partnerskom kontekstu „okrutno ubijeno čak 28 žena“ (*Večernje novosti*, 6. decembar 2012: 8). Mreža Žene protiv nasilja u svom Godišnjem izveštaju za 2012. navodi da su 32 žene smrtno stradale u porodičnom/partnerskom kontekstu u 2012. godini, a 29 u 2011. godini (Mreža Žene protiv nasilja, 2012: 2). Javno saopšteni (ali samo jednom) podaci MUP-a, međutim, iskazuju čak za 45% veće brojeve: u 2012. godini 57 žena je izgubilo život u rodno zasnovanom nasilju, a u 2011. bilo je usmrćeno 40 (Jutarnji program Prvog programa RTS-a, 17. januar 2013) ženskih žrtava muškog nasilja, ali je problem što, osim na tom TV programu, ovaj podatak nigde drugde nije objavljen niti je ponovljen, i nigde se ne može naći kao informacija službenog karaktera. Na osnovu toga smatramo da bi bilo opravdan zahtev javnosti da takav službeni podatak bude javno dostupan. Naime, problem stvarno nije u samoj cifri ubijenih žena, već u

⁷ Pri tome se ujedno afirmiše i potreba za stalnim medijskim analizama kao bitnim instrumentom uočavanja društvenih trendova, a ne nekakvog prisilnog sakupljanja nepotrebnih stvari kao malog neurokognitivnog poremećaja.

nemogućnosti javnosti da dođe do te cifre redovnim, institucionalnim načinom. Nepodurnosti cifara i 45% veći broj od onoga kojim raspolaže Ženska mreža alarmira da pored problema postojanja femicida, možda postoji i problem zataškavanja tog problema, pa možda i problem delovanja na medije da se ne bave tom temom. Ono što treba da bude zahtev ženskog pokreta Srbije ali i svih građana, bazirano na šarenolikosti podataka o broju femicida u jednoj godini, je da Ministarstvo unutrašnjih poslova mora da ima obavezu da javnost ažurno i tačno izveštava o broju femicida.

Dobre medijske prakse

1. Kao promena nabolje uočeno je sve ređe eksplicitno, pa i prećutno okrivljavanje žrtava, za koje se najčešće činjenički korektno navodi da su se često obraćale institucijama, da su pokrenule brakorazvodni postupak u nameri da se spasu od nasilja, da se znalo da nasilnik preti i slične situacije. Navodimo kao primer slučaj iz februara, kada je Mirko Gajić ženu teško povredio čekićem, a zatim izvršio samoubistvo – zbog porodičnog nasilja ranije mu je izrečena mera zabrane pristupa na 100 metara njoj i njihovom sinu, koji ima 11 godina, i uznemiravanje na bilo koji način. Nadala se da će suprug poštovati mere zabrane koje je odredio sud, ali nije (Petrović i Bogosavljević, 2012).

Problem kod medija je što najčešće izostaje praćenje nasilnog događaja kroz kasniji, institucionalni, pravosudni epilog, kao što je npr. slučaj kod februarskog ubistva supruge koju je usmrtio advokat Vidosavljević zbog dugogodišnjih svađa i rasprava. Interesantno bi bilo videti sudski epilog, s obzirom na to da je ubica prethodno često govorio kako namerava da je ubije, da je u istoj situaciji kada je ubio ženu pokušao da ubije i sina, koji je uspeo da pobjegne (Ivanović, 2012), da nije pokazao kajanje posle ubistva (*Večernje novosti*, 13. februar 2012: 10), da je bizarno izjavio kako ju je ubio jer je žrtva porodičnog nasilja u obliku psihičkog maltretiranja, odnosno kako je direktan povod za ubistvo bilo to što ga je ogovarala kod zajedničkog prijatelja (*Blic*, 14. februar 2012).

2. Izdvajamo sledeće tekstove koji sadrže veoma korektne analize uzrokâ i posledica porodičnog nasilja: „Svađe i laži u prisustvu sudskog veštaka“ (Petrović, 2012), „Koliko je

važan sindrom pretučene žene“ (Lukić, 2012), „Na silu pod tuđi krov“ (*Večernje novosti*, 10. septembar 2012: 5), „Oduzeo im majku, ostavio pismo“ (Lemajić, 2012: 13), „Prepoznajemo samo ekstremno nasilje“ (Spasojević, 2012), „Svaka treća žena u Srbiji izložena nasilju“ (Beta, 4. oktobar 2012), „Koga je briga“ (Spasovski, 2012: 30), „Smederevo: Sigurna kuća uvek puna“ (Ilić, 2012), „Više nasilja u porodici za praznike“ (B92, 14. januar 2013), „Nasilje problem celog društva“ (Malešević, 2012). U ovu kategoriju spadaju i analize preuzete od nevladinih organizacija, kao i zaključci nekoliko nacionalnih konferencija tokom 2012. na temu nasilja nad ženama (B92, 30. mart 2012).

3. Analitični i čak inspirativni su i tekstovi u kojima se argumentovano predlažu mere protiv nasilja nad ženama, npr. „Lečenje umesto zatvora za nasilnike u porodici“ (*Politika*, 21. mart 2012: 17), preventivni sistem mera u slučajevima kada je žena prijavila porodično nasilje policiji radi izbegavanje najtežih posledica (*Danas*, 22. mart 2012: 5), povezivanje institucija radi izlaska iz začaranog kruga nasilja (B92, 30. mart 2012), terapija za porodične nasilnike (Đorđević, 2012: 8), mere za zaštitu starijih lica od porodičnog nasilja (Tanjug, 2012), kampanje „Udari mene, a ne žene“ (Fonet, 2012) i „Budi muško, menjaj pravila“ (B92, 5. decembar 2012). Bilo bi stoga potrebno da mediji izveste šta se od predloženih mera primenilo u praksi. Kao povoljnu pojavu izdvajamo stil naslovljavanja tekstova koji uočavamo kod *Večernjih novosti*, koje se bez senzacionalizma drže činjenica: „Fruška gora: Kolima vezanu devojkicu vukao po putu“ (*Večernje novosti*, 2012: 15), „TE 'Nikola Tesla': Muž zaklao ženu“, „Niš: Ubio ćerku i suprugu na drugom mestu“ (*Večernje novosti*, 20. avgust 2012: 11), „Kragujevac: Molila supruga da je ne zakolje“ (Luković, 2012: 10) i slični.

Autorka se zahvaljuje na odličnom pressclippingu bardici beogradskog novinarstva Branki Kaljević, bez koga ova analiza ne bi bila moguća. Takođe, autorka se zahvaljuje na kontinuiranoj podršci Mirjani Rašević, Marijani Pajvančić, Leposavi Kron, Aleksandru Boškoviću, Jovanu Ćiriću, Neveni Petrušić, Kosani Beker, Mirjani Dokmanović, Vesni Nikolić Ristanović, Isidori Jarić i Aleksandri Grujović.

Lista referenci

- B92 (2012) „Budi muško – menjaj pravila“, 5. decembar, Kultura,
http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=268&yyyy=2012&mm=12&dd=05&nav_id=666357 [pristupljeno 10. januara 2013].
- B92 (2012) „Sve više žrtava prijavljuje nasilje“, 30. mart, vesti u 17.
- B92 (2013) „Više nasilja u porodici za praznike“, 14. januar.
- Beta (2012) „Svaka treća žena u Srbiji izložena nasilju“, *Danas*, 4. oktobar, Iz sata u sat.
- Beta (2012) „U Srbiji 23 žene ubijene u 2012“, *B92*, 27. novembar, vesti u 17.
- B. V. – M. R. B. (2012) „Lečenje umesto zatvora za nasilnike u porodici“, *Politika*, 21. mart, Beogradska, str. 17.
- D. I. M. (2012) „Leskovic: Borac protiv nasilja ubica“, *Večernje novosti*, 13. februar, Hronika, str. 10.
- D. St. (2012) „Preminula žena kojoj je muž pucao u glavu“, *Večernje novosti* 10. avgust, Hronika, str. 10.
- Đorđević, K. (2012) „Dobrovoljna terapija za porodične nasilnike“, *Politika*, 29. avgust, Društvo, str. 8.
- Ekipa *Kurira* (2012) „Pop popadiji lupio šamar“, *Kurir*, 27. decembar, Hronika, str. 16.
- Ekipa *Kurira* (2012) „UŽAS: Zadvio devojku pred bebom!“, *Kurir*, 27. decembar, Hronika, str. 14.
- E. R. (2012) „Zločini u porodici: Krivi i oni koji čute“. *Večernje novosti*, 20. maj, Hronika.
- Fonet (2012) „Šampioni protiv nasilja“, *Danas*, 6. novembar, Društvo.
- Ilić, J. (2012a) „Smederevo: Nožem izbo ženu, pa sebe“, *Večernje novosti*, 8. novembar, Hronika.
- Ilić, J. (2012b) „Smederevo: Sigurna kuća uvek puna“, *Večernje novosti*, 7. decembar, Srbija.
- Ivanović, M. (2012) „Bos i u majici kratkih rukava pobegao na sneg od oca ubice“, *Blic*, 13. februar.
- J. Jovanović – B. Hadžić. (2012) „Meci u ubijenu suprugu i dete“, *Večernje novosti*, 8. septembar.
- J. L. (2012) „Prikazan film o ženama koje su ubile svoje nasilnike“, *Danas*, 22. mart, str. 5.
- Lukić, J. (2012) „Koliko je važan sindrom pretučene žene“, *Danas*, 19. juli.

- Luković, M. (2012) „Kragujevac: Molila supruga da je ne zakolje“, *Večernje novosti*, 4. decembar, Hronika, str. 10.
- Jutarnji program (2013) I program RTS-a, 17. januar (četvrtak), 7.40h, Voditeljka Nataša Miljković, sagovornik Zlatko Nikolić.
- Lemajić, J. (2012) „Oduzeo im majku, ostavio pismo“, *Večernje novosti*, 15. oktobar, Hronika, str. 13.
- Lj. P. – S. K. (2012) „Fruška gora: Kolima vezanu devojku vukao po putu“, *Večernje novosti*, 23. mart, Hronika, str. 15.
- Ljutić, D. (2012) „TE 'Nikola Tesla': Muž zaklao ženu“, *Večernje novosti*, 4. juli, Hronika, str. 12.
- Malešević, Lj. (2012) „Nasilje problem celog društva“, *Dnevnik*, 18. decembar, Društvo.
- M. D. M. (2012) „Srbija potpisala Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju nasilja nad ženama“, *Danas*, 6. april, Društvo, str. 7.
- M. I. (2012) „Ubio sam ženu jer sam bio žrtva porodičnog nasilja“, *Blic*, 14. februar.
- M. L. (2012) „Kragujevac: Zaklao ženu pred decom!“, *Večernje novosti*, 3. decembar, Hronika, str. 13.
- M. R. (2012) „Niš: Ubio ćerku i suprugu na drugom mestu“, *Večernje novosti*, 20. avgust, Hronika, str. 11.
- Mreža „Žene protiv nasilja“ (2013) *Femicid – ubistva žena u Srbiji, Kvantitativno-narativni izveštaj, 2012. godina*, Beograd, str. 2.
- http://www.zeneprotivnasilja.net/images/stories/pdf/femicid/FEMICID_Kvantitativno_-_narativni_izvestaj_za_2012.godinu.pdf [pristupljeno 17. marta 2013].
- N. M. N. (2012) „Država žmuri na nasilje“, *Večernje novosti*, 6. decembar, Hronika, str. 8.
- Palić, S. (2012) „Ispovesti osuđenih žena koje su ubile muževe“, *Blic*, 22. mart, Hronika.
- Petrović, A. (2012) „Svađe i laži u prisustvu sudskog veštaka“, *Politika*, 13. maj, Hronika.
- Petrović, Lj., i Bogosavljević, Ž. (2012) „Čekićem pretukao suprugu, pa se obesio misleći da je mrtva“, *Blic*, 18. februar.
- Radišić, N. (2012) „Niko nije reagovao na modrice žene koju je muž nožem ubio pred decom“, *Blic*, 6. decembar, Hronika.
- Tanjug (2012) „Žrtve sve češće govore o nasilju“, *B92*, 26. novembar, Vesti.
- V. C. S. (2012) „Na silu pod tuđi krov“, *Večernje novosti*, 10. septembar, Društvo, str. 5.

- V. C. S. (2012) „Polovina žena trpi batine“, *Večernje novosti*, 25. novembar, Društvo.
- Spasojević, V. C. (2012) „Prepoznamo samo ekstremno nasilje“, *Večernje novosti*, 21. oktobar, Društvo.
- Spasovski, D. (2012) „Koga je briga“, *Vreme*, 22. novembar, Društvo, str. 30.
- Tanjug (2012) „Muž ubio ženu u TE ‘Nikola Tesla’“, *B92*, 3. juli.
- Tanjug (2012) „Protiv zlostavljanja starih“, *B92*, 15. juni, Vesti.
- V. M. – N. M. N. (2012) „Na silu pod tuđi krov“, *Večernje novosti*, 28. novembar, Događaji, str. 31.
- Vukosavljević, D. (2012) „Krvavi pečat zločina iz strasti“, *Politika*, 30. juli, Hronika, str. 10.
- Zafirov, D. (2012) „Svaka četvrta žena ugrožena nasiljem“, *Pravda*, 14. maj, Beogradska, B1.
- Z. N. (2012) „Čovek sa najsmešnijim šiškicama ponovo u pritvoru! Nepopravljiv!“, *Kurir*, 27. decembar, Hronika, str. 15.
- Z. N. (2012) „Ženu i ćerku tukao zbog ručka“, *Kurir*, 21. septembar, Hronika, str. 2.

Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012

Mreža Žene protiv nasilja

Mreža za Evropski ženski lobi

Kvinna Till Kvinna fondacija

Kvinna till Kvinna

Doprinos izradi ove publikacije dale su Rekonstrukcija Ženski fond
i EU podržavajući rad Mreže za Evropski ženski lobi,
kao i fondacija Kvinna Till Kvinna
podržavajući rad Mreže Žene protiv nasilja.